

**Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeusapulaiksi ja siihen liit-
tyväksi lainsäädännöksi**

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksessä ehdotetaan nykyinen maksuton oikeudenkäynti ja yleinen oikeusapu korvattavaksi uudella yhtenäisellä oikeusapujärjestelmällä. Maahan perustettaisiin noin 70 valtion ylläpitämää oikeusaputoimistoa. Varsinaista väliporrasta ei olisi, mutta maa jaettaisiin hovioikeuspiiriin mukaan kuuteen alueeseen, jossa jokaisessa olisi oikeusaputoimen johtaja, joka vastaisi palveluiden tasapuolisesta tarjonnasta omalla alueellaan. Oikeusaputoimen johtaja olisi samalla yhden oikeusaputoimiston johtava oikeusavustaja, eli toimisi toimiston päällikkönä. Johtavan oikeusavustajan lisäksi toimistossa olisi pääsääntöisesti 1-3 muuta oikeusavustajaa. Suurissa keskuskissa oikeusavustajien määrä olisi suurempi.

Oikeusministeriö vahvistaisi oikeusaputoimistojen sijaintikunnat. Oikeusaputoimistoille ei erikseen vahvistettaisi toimialueita, koska asiakkaat saisivat kääntyä haluamansa oikeusaputoimiston puoleen eikä toimialueella näin olisi merkitystä. Oikeusministeriö päättäisi oikeusaputoimistojen sivutoimistoista ja sivuvastaanotoista. Sivutoimistolla tarkoitetaan toimipistettä, jossa kokopäivätoimisesti työskentelee oikeusavustaja ja sivuvastaanotolla toimipistettä, jossa määrättyinä aikoina otetaan vastaan asiakkaita.

Oikeusavustaja päättäisi oikeusavun myöntämisestä. Selvissä asioissa oikeusaputoimiston toimistohenkilö voisi oikeusavustajan ohjeiden mukaisesti myöntää oikeusavun. Oikeusavun taloudellisista edellytyksistä säädetäisiin tarkemmin asetuksella.

Oikeusapua annettaisiin silloin, kun hakija on oikeudellisen avustajan tarpeessa. Maksuvapautukset pyritään ensisijaisesti säätämään asianomaisessa lainsäädännössä. Oikeusavun saantia rajoitettaisiin vähäisissä asioissa ja pienissä asioissa rajoitettaisiin niitä toimenpiteitä, joita oikeusapu kattaa. Tällä pyritään

siihen, että oikeusapu toimii mahdollisimman samalla tavalla kuin itse maksava järkevästi ajatteleva asiakas toimii vastavassa tilanteessa.

Oikeusapua annettaisiin edelleen sekä ilman korvausvelvollisuutta että osakorvausta vastaan. Osakorvauksen käyttöalaa on tarkoitettu laajentaa siten, että erityisesti asioissa, joissa aiheutuu suuria oikeudenkäyntikuluja, olisi mahdollista myöntää oikeusapu omavastuuosuudella nykyistä suuremmilla tuloilla. Muilta kuin toimeentulotukeen oikeutetuilta perittäisiin lisäksi 200 markan suurinen oikeusapumaksu.

Jos pääasia, jossa oikeusapua on myönnetty, käsiteltäisiin tuomioistuimessa, tuomioistuin vahvistaisi avustajalle maksettavan palkkion ja oikeusapua saaneen korvausvelvollisuuden valtiolle. Muissa asioissa johtava oikeusavustaja vahvistaisi palkkion ja korvausvelvollisuuden. Palkkioiden perusteista säädetäisiin tarkemmin asetuksella.

Esitykseen sisältyy myös puolustajaa ja syytteestä vapautetun oikeudenkäyntikulujen korvaamista valtion varoista koskevat säännökset. Esityksen mukaan puolustaja voidaan määrätä henkilölle, jota epäillään törkeästä rikoksesta tai joka on pidätettynä tai vangittuna. Nuorelle henkilölle voidaan määrätä puolustaja myös muussa rikosasiassa. Syytteestä vapautetun oikeudenkäyntikulut voitaisiin esityksen mukaan tuomita korvattavaksi kohtuullisella määrällä silloin kun syyte hylätään. Jos osa syytteistä hyväksyttäisiin ja osa hylättäisiin, korvausta ei tuomittaisi, ellei olisi erityisiä syitä niiden korvaamiseen osaksi.

Esitys sisältää ehdotukset oikeusapulaiksi ja laiksi oikeusaputoimen hallinnosta sekä 12 lain muuttamisesta.

Esitys liittyy vuoden 1998 valtion talousarvioesitykseen ja on tarkoitettu käsiteltäväk-

si sen yhteydessä. Ehdotetut lait on tarkoitettu tulemaan voimaan 1 päivänä kesäkuuta 1998. Syytteestä vapautetun oikeudenkäynti-

kulujen korvaamista koskevaa säännöstä sovellettaisiin kuitenkin vasta 1 päivästä tammikuuta 1999 lukien.

SISÄLLYSLUETTELO

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ	1
YLEISPERUSTELUT	6
1. Johdanto	6
2. Nykytila	6
2.1. Lainsäädäntö ja käytäntö	6
Yleistä	6
Soveltamisalaan kuuluvat asiat	7
Maksuttoman oikeudenkäynnin ja yleisen oikeusavun myöntäminen	7
Korvausvelvollisuus	8
Oikeudenkäyntiavustajan määrääminen maksuttomassa oikeudenkäynnissä	9
Valtion varoista suoritettavat korvaukset oikeudenkäyntiavustajille	10
Yleisen oikeusavun kustannukset	10
2.2. Kansainvälinen kehitys ja ulkomaiden lainsäädäntö	10
Ruotsin julkinen oikeusapujärjestelmä	10
Norjan julkinen oikeusapujärjestelmä	12
Tanskan julkinen oikeusapujärjestelmä	13
Saksan julkinen oikeusapujärjestelmä	14
Ranskan julkinen oikeusapujärjestelmä	14
Alankomaiden julkinen oikeusapujärjestelmä	15
2.3. Nykytilan arviointi	16
Yleistä	16
Oikeusavun piiriin kuuluvat asiat ja menettelytavat	16
Oikeusapupalvelujen myöntäminen	17
Oikeusavun taloudelliset edellytykset	17
Julkisten oikeusapupalvelujen saatavuus	17
Asiamiehen valinnan mahdollisuus	18
Kustannukset asiakkaalle	18
Järjestelmä tuomioistuinten kannalta	19
Maksuton oikeudenkäynti muutoksenhakuasteissa	19
Julkiset oikeusapupalvelut niitä tarjoavien lakimiesten kannalta	20
Maksuttomien oikeudenkäyntien kustannukset	20
Yleinen oikeusapu valtion ja kuntien kannalta	21
3. Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset	22
3.1. Tavoitteet ja keinot niiden saavuttamiseksi	22
3.2. Keskeiset ehdotukset	22
Oikeusapuun kuuluvat asiat	22
Toimenpiteiden rajoittaminen pienissä asioissa	23
Oikeusapu ulkomailla hoidettavissa asioissa	23
Oikeusavun piiriin kuuluvat henkilöt	24
Oikeusavun taloudelliset edellytykset	24
Oikeusapuun kuuluvat etuudet	24
Oikeusapumaksu	24
Mahdollisuus valita asiamies	25
Valtio oikeusaputoiminnan ylläpitäjänä	25
Ehdotus valtion oikeusapuorganisaatioksi	26
Oikeusavustajan esteellisyydestä	27
Täyden korvauksen asiakkaat ja julkinen oikeusapu	27
Oikeusapupalveluihin liittyvät viranomaistoiminnot	28
Yksityisen avustajan palkkiot	29

Oikaisu ja muutoksenhaku oikeusapupäätöksestä	29
Yksityiset avustajat	30
Julkinen puolustus	31
Syytteestä vapautetun oikeudenkäyntikulujen korvaaminen	31
4. Esityksen vaikutukset	32
4.1. Taloudelliset vaikutukset	32
Vaikutukset valtiolle ja kunnille	32
Vaikutukset asiakkaille	33
Muut taloudelliset vaikutukset	33
4.2. Organisaatio- ja henkilöstövaikutukset	34
4.3. Vaikutukset eri kansalaisryhmien asemaan	34
5. Asian valmistelu	35
5.1. Valmisteluvaiheet ja -aineisto	35
5.2. Lausunnot	35
6. Muita esitykseen vaikuttavia seikkoja	36
6.1 Riippuvuus kansainvälisistä sopimuksista ja velvoitteista	36
Haagin kansainvälisluontoisten oikeudenkäyntien helpottamista koskeva sopimus	36
Ihmisoikeussopimukset	36
Euroopan unioni ja Euroopan talousalue	36
Euroopan sosiaalinen peruskirja	37
YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT	37
1. Lakiehdotusten perustelut	37
1.1. Oikeusapulaki	37
1 luku. Yleiset säännökset	37
2 luku. Oikeusapupäätös	42
3 luku. Korvaukset	45
4 luku. Erinäiset säännökset	48
5 luku. Voimaantulo	50
1.2. Laki oikeusaputoimen hallinnosta	50
1.3. Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa	53
2 luku. Asianosaisen avustamisesta.	53
9 luku. Oikeudenkäyntikuluista	56
1.4. Esitutkintalaki	56
1.5. Laki vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä	56
1.6. Laki nuorista rikoksentehtäjästä	56
1.7. Laki eräistä oikeudenkäynneistä valtion palveluksessa oleville aiheutuvien kustannusten korvaamisesta valtion varoista	57
1.8. Laki eräistä oikeudenkäynneistä kunnan tai kuntainliiton palveluksessa oleville aiheutuvien kustannusten korvaamisesta kunnan tai kuntainliiton varoista	57
1.9. Laki kiinteän omaisuuden ja erityisten oikeuksien lunastuksesta	57
1.10. Laki yksityishenkilön velkajärjestelystä	57
1.11. Laki tuomioistuinten ja eräiden oikeushallintoviranomaisten suoritteista perittävistä maksuista	57
1.12. Oikeudenkäymiskaari	57
1.13. Sotilasoikeudenkäyntilaki	57
1.14. Ulkomaalaislaki	58
2. Tarkemmat säännökset ja määräykset	58
3. Voimaantulo	58

LAKIEHDOTUKSET

1. Oikeusapulaki	59
2. Laki oikeusaputoimen hallinnosta	64
3. Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain muuttamisesta	66
4. Laki esitutkintalain 29 §:n muuttamisesta	67
5. Laki vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetun lain 8 §:n muuttamisesta	68
6. Laki nuorista rikoksenteijöistä annetun lain 15 §:n muuttamisesta	68
7. Laki eräistä oikeudenkäynneistä valtion palveluksessa oleville aiheutuvien kustannusten korvaamisesta valtion varoin annetun lain 1 a ja 1 d §:n muuttamisesta	69
8. Laki eräistä oikeudenkäynneistä kunnan tai kuntainliiton palveluksessa oleville aiheutuvien kustannusten korvaamisesta kunnan tai kuntainliiton varoista annetun lain muuttamisesta	69
9. Laki kiinteän omaisuuden ja erityisten oikeuksien lunastuksesta annetun lain 82 §:n muuttamisesta	70
10. Laki yksityishenkilön velkajärjestelystä annetun lain 62 §:n muuttamisesta	71
11. Laki tuomioistuinten ja eräiden oikeushallintoviranomaisten suoritteista perittävistä maksuista annetun lain 7 §:n muuttamisesta	71
12. Laki oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 14 §:n ja 15 luvun 4 §:n muuttamisesta	72
13. Laki sotilasoikeudenkäyntilain 28 §:n muuttamisesta	72
14. Laki ulkomaalaislain 67 §:n kumoamisesta	73

LIITE

Rinnakkaistekstit

3. Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain muuttamisesta	74
4. Laki esitutkintalain 29 §:n muuttamisesta	77
5. Laki vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetun lain 8 §:n muuttamisesta	78
6. Laki nuorista rikoksenteijöistä annetun lain 15 §:n muuttamisesta	78
7. Laki eräistä oikeudenkäynneistä valtion palveluksessa oleville aiheutuvien kustannusten korvaamisesta valtion varoista annetun lain 1 a ja 1 d §:n muuttamisesta	79
8. Laki eräistä oikeudenkäynneistä kunnan tai kuntainliiton palveluksessa oleville aiheutuvien kustannusten korvaamisesta kunnan tai kuntainliiton varoista annetun lain muuttamisesta	80
9. Laki kiinteän omaisuuden ja erityisten oikeuksien lunastuksesta annetun lain 82 §:n muuttamisesta	81
10. Laki yksityishenkilön velkajärjestelystä annetun lain 62 §:n muuttamisesta	82
11. Laki tuomioistuinten ja eräiden oikeushallintoviranomaisten suoritteista perittävistä maksuista annetun lain 7 §:n muuttamisesta	82
12. Laki oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 14 §:n ja 15 luvun 4 §:n muuttamisesta	83
13. Laki sotilasoikeudenkäyntilain 28 §:n muuttamisesta	84

YLEISPERUSTELUT

1. Johdanto

Suurin osa oikeudellisista asiamies- ja avustajapalveluista toteutuu asianajo- ja lakiasiantoimistojen tarjoamina. Niissä työskentelee noin 2 200 lakimiestä. Voidaan arvioida kunkin asianajo- ja lakiasiantoimiston lakimiehen hoitavan 100-200 toimeksiantoa vuosittain, joten näissä toimistoissa hoidetaan yhteensä noin 220 000-440 000 toimeksiantoa vuodessa. Osa toimeksiannoista liittyy liikejuridiikkaan ja osa yksityishenkilöiden oikeudellisiin asioihin. Vähävaraiset voivat käyttää näiden ja muidenkin oikeusapupalveluja tarjoavien tahojen palveluja maksuttoman oikeudenkäynnin piiriin kuuluvissa asioissa, joissa oikeusapupalvelun palkkioista asiamiehelle vastaa kokonaan tai osittain valtio. Maksuttomia oikeudenkäyntejä myönnetään yleisissä tuomioistuimissamme noin 27 000 vuodessa, suurin osa käräjäoikeuksissa rikosasioissa.

Vähävaraiset voivat kaikissa oikeudellisissa ongelmissaan hakea oikeusapupalveluja kunnallisista yleisistä oikeusaputoimistoista. Asioissa, joita maksuton oikeudenkäynti ei kata, yleiset oikeusaputoimistot ovat varattomien ja vähävaraisten pääsiallinen oikeusapupalvelujen tarjoaja. Maan 160 yleisessä oikeusaputoimistossa, joissa on 220 yleistä oikeusavustajaa, hoidetaan vuosittain lähes 80 000 asiaa, joista yleisissä tuomioistuimissa käsiteltäviä on noin 22 000. Oikeudellisten neuvojen osuus asioista on runsas kolmasosa. Yleisissä oikeusaputoimistoissa palvelevista yleisistä oikeusavustajista noin neljäsosa on Suomen Asianajajaliiton jäseniä. Esityksessä asianajaja -nimitystä käytettäessä tarkoitetaan kuitenkin vain yksityis-sektorin asianajajia.

Varattomilla on samat mahdollisuudet kuin muillakin saada oikeusapupalveluja muun muassa useilta erilaisilta järjestöiltä ja yhdistyksiltä joko korvauksetta tai pientä korvausta vastaan. Nämä tahot ovat tärkeitä oikeudellisten neuvojen tarjoajina kukin omaan toimintaansa liittyvällä oikeudenalalla. Koska vain harvat järjestöt ja yhdistykset voivat ottaa varsinaisia oikeudellisia toimeksiantoja, näiden merkitys julkisiin oikeusapupalveluihin nähden jää kuitenkin vähäiseksi.

Viranomaiset tarjoavat hallintomenettelylain (598/1982) ja joidenkin muiden lakien

nojalla kukin omaan toimialaansa liittyvää oikeudellista neuvontaa kaikille korvauksetta, ja muutamissa asiaryhmissä, esimerkiksi kuluttajansuoja- ja velkajärjestelyasioissa, laajempaakin oikeudellista apua. Näillä on merkitystä myös vähävaraisille, mutta julkisten oikeusapupalvelujen kokonaisuudessa hallintoviranomaisten mahdollisuudet auttaa vähävaraisia oikeudellisesti ovat suppeat.

Oikeusturvavakuutus osaltaan turvaa varallisuudesta riippumatta mahdollisuuden oikeudenkäyntiin tuomioistuimissa. Joidenkin vakuutusyhtiöiden oikeusturvavakuutusehdoissa oikeusturvavakuutus on toissijainen maksuttomaan oikeudenkäyntiin nähden. Vakuutusta käyttäessään asiakkaan on aina suoritettava omavastuuosuus avustajalleen tai asiamiehelleen. Useilla vähävaraisista ei lie ne oikeusturvavakuutusta, koska se on muihin vakuutuksiin liitännäinen vakuutus eikä vähävaraisilla useinkaan ole omaisuutta, joka pitäisi vakuuttaa. Vakuutusyhtiöiden keskusliiton arvion mukaan noin neljäsosa suomalaisista on oikeusturvavakuutusten vakuutuspiiriin ulkopuolella. Oikeusturvavakuutuksen merkitystä vähävaraisille vähentää myös se, että niiden vakuutusturvan ulkopuolelle on rajattu useat yksityishenkilöitä koskevat oikeudelliset asiat, kuten oikeudellinen neuvonta, useimmat perheoikeudelliset asiat, työsuhdeasiat ja useat hakemusasiat. Rikosasiat kuuluvat oikeusturvavakuutuksen piiriin vain asianomistajan osalta ja vastaajan osalta silloin, kun asianomistaja yksin ajaa syytettä. Oikeusturvavakuutuksen ehtoja on myös rajoitettu siten, että vastapuolen oikeudenkäyntikuluja ei korvata, kuten ei julkisessa oikeusavussakaan. Vakuutetun oikeudenkäyntikuluja korvataan vain tiettyyn enimmäismäärään saakka, joka yleisimmin on 50 000 markkaa asiaa kohden.

2. Nykytila

2.1. Lainsäädäntö ja käytäntö

Yleistä

Lait maksuttomasta oikeudenkäynnistä ja yleisestä oikeusaputoiminnasta on säädetty yhtä aikaa 1973 (87 ja 88/1973). Tätä ennen molemmat järjestelmät olivat olleet olemassa suppeampina ja vähän eri muodoissa jo usei-

ta vuosikymmeniä. Maksuttomasta oikeudenkäynnistä oli säännöksiä eri laeissa, kunnes ne keskitettiin maksuttomasta oikeudenkäynnistä annettuun lakiin (212/1955). Jo ennen yleisestä oikeusaputoiminnasta annettua lakia oli monissa kaupungeissamme aloitettu kunnallinen vähävaraisille suunnattu oikeusaputoiminta. Yleinen oikeusaputoiminta oli aluksi kunnille vapaehtoista toimintaa, johon kannustettiin suurilla valtionavulla. Toiminta säädettiin vuoden 1989 alusta kunnille lakisääteiseksi tehtäväksi ja saatiin siten koko maan kattavaksi. Toiminnan harjoittamista varten kunta yksinään tai yhdessä naapurikuntien kanssa on perustanut yleisen oikeusaputoimiston.

Soveltamisalaan kuuluvat asiat

Maksuton oikeudenkäynti voidaan myöntää yleisessä tuomioistuimessa käsiteltävässä riita-, rikos- tai hakemusasiassa sekä ulosotolain mukaisessa valitusasiassa, vesioikeudessa tai vesiylioikeudessa taikka maaoikeudessa käsiteltävässä asiassa, lääninoikeudessa tai korkeimmassa hallinto-oikeudessa käsiteltävässä hoitoon tai hoitolaitokseen määräämistä tai lapsen huostaanottoa, sijaishuoltoon sijoittamista tai lapsen huostassa pitämisen lakkaamista koskevassa asiassa taikka korkeimman hallinto-oikeuden käsiteltävässä vesiasiassa tai ulkomaalaislain (378/1991) mukaisessa asiassa. Lisäksi maksuton oikeudenkäynti voidaan erikseen myöntää asiassa, joka koskee kantelua tai lainvoiman saaneen tuomion purkamista tai menetetyn määräajan palauttamista edellä tarkoitetuissa asioissa. Rikosasiasassa maksuton oikeudenkäynti voidaan myöntää jo esitutkinnan aikana riippumatta siitä, tuleeko asia tuomioistuimen käsiteltäväksi vai ei. Vankilaoikeudessa voidaan vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä ja nuorista rikoksentehtijöistä annetuissa laeissa (317/1953 ja 262/1940) tarkoitettuja asioita käsiteltäessä myöntää maksuton oikeudenkäynti.

Maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain soveltamisen ulkopuolelle jäävät kaikki muualla kuin tuomioistuimessa käsiteltävät asiat sekä suurin osa hallinto- ja erityistuomioistuimissa käsiteltävistä asioista.

Yleistä oikeusapua voidaan antaa oikeudellisissa asioissa. Sana oikeudellinen on tulkittu laajasti. Oikeudellisiin asioihin kuuluvat kaikki tuomioistuimissa käsiteltävät asiat ja hallintoasiat. Myös kaikki viranomaismenet-

telyn ulkopuolella tapahtuva asioiden selvitys, jossa tarvitaan lainopillista asiantuntemusta, kuten oikeudellisen neuvon antaminen, sovintoneuvottelut sekä sopimus- ja muiden asiakirjojen laatiminen kuuluu toiminnan piiriin. Yleisen oikeusavustajan velvollisuuteen antaa apua oikeudellisissa asioissa ei myöskään vaikuta se, että joku muu valtion tai kunnan viranomaisen on velvollinen antamaan neuvoja samanlaisessa asiassa.

Yleisen oikeusavun ulkopuolelle jäävät elinkeinotoimintaan, ammatinharjoittamiseen ja yleensä liiketoimintaan liittyvät asiat sekä yhteisöasiat. Yksityisissä asioissaan myös ammatinharjoittajat voivat saada yleistä oikeusapua, jos he täyttävät muut yleisen oikeusavun myöntämisen edellytykset. Yleistä oikeusapua voidaan antaa konkurssi-asiassa silloin, kun velallinen tarvitsee oikeudellista apua selviytyäkseen velalliselle kuuluvista velvollisuuksistaan.

Maksuttoman oikeudenkäynnin ja yleisen oikeusavun myöntäminen

Maksuton oikeudenkäynti myönnetään henkilölle, joka huomioon ottaen hänen tulonsa ja varansa sekä elatusvelvollisuutensa ja muut taloudelliseen asemaansa vaikuttavat seikat ei asiaan osallisena vaikeuksitta kykene kokonaisuudessaan suorittamaan asian käsittelyn vaatimia menoja. Päätöksen maksuttoman oikeudenkäynnin myöntämisestä tekee tuomioistuin.

Yleistä oikeusapua annetaan henkilölle, joka huomioon ottaen hänen tulonsa ja varansa sekä elatusvelvollisuutensa ja muut taloudelliseen asemaansa vaikuttavat seikat ei asiaan osallisena vaikeuksitta kykene hankkimaan asiantuntevaa apua oikeudellisissa asioissa. Päätöksen yleisen oikeusavun myöntämisestä tekee yleinen oikeusavustaja.

Maksuttoman oikeudenkäynnin myöntäminen perustuu hakijan antamaan kirjalliseen vakuutukseen omista sekä hänen kanssaan yhteistaloudessa elävien varallisuusoloista ja elatusvelvollisuudesta sekä muuhun saatavissa olevaan selvitykseen. Vakuutuksen on oltava hakijan kotikunnan sosiaaliviranomaisen tarkistama ja oikeaksi todistama. Jos tarkistaminen ja oikeaksi todistaminen eivät esimerkiksi rangaistuslaitokseessa olon vuoksi ole mahdollisia, hakijan on esitettävä tarpeellinen selvitys ilmoittamiensa tietojen tueksi.

Yleisen oikeusavun myöntäminen perustuu hakijan ilmoitukseen sekä tarvittaessa vaadittavaan selvitykseen omista sekä puolison varallisuusoloista ja elatusvelvollisuudesta sekä muista hänen taloudelliseen asemaansa vaikuttavista seikoista. Hakijan ilmoittamien tietojen ja tositteiden perusteella yleinen oikeusavustaja ratkaisee oikeusapuhakemuksen ja määrää asiakkaan maksettavaksi mahdollisesti tulevan korvauksen suuruuden.

Yleisen oikeusavun ja maksuttoman oikeudenkäynnin myöntämisedellytykset ovat henkilön taloudellisen aseman osalta samansisältöiset. Sekä maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain että yleisestä oikeusaputoiminnasta annetun lain nojalla oikeusministeriö vahvistaa yleiset perusteet, joiden nojalla oikeusavun hakijan taloudelliseen asemaan vaikuttavia seikkoja on arvioitava harkittaessa maksuttoman oikeudenkäynnin ja yleisen oikeusavun myöntämistä ja niistä perittävää korvausta. Oikeusministeriön voimassa oleva määräys on annettu 30 päivänä maaliskuuta 1995. Oikeusministeriön määräyksessä yleisen oikeusavun ja maksuttoman oikeudenkäynnin myöntämisessä huomioon otettavilla kuukausittaisilla käyttövaroilla tarkoitetaan hakijan ja hänen kansaa yhteistaloudessa elävien kuukausituloja sen jälkeen kun verot, kohtuulliset asumismenot, lastenhoitomenot, elatusapumaksut sekä perheen koko ja rakenne huomioon ottaen laskettu toimeentulotuen perusosaa vastaava määrä on vähennetty. Avoliitossa eläviin henkilöihin sovelletaan samoja perusteita kuin aviopuolisoihin.

Hakijan tuloina otetaan huomioon muun muassa palkka, palkkiot sekä muut etuudet ja korvaukset, jotka maksetaan työstä tai palveluksesta. Tuloksi katsotaan myös yritystoiminnasta ja ammatinharjoittamisesta saadut tulot sekä pääomatulot ja eläkkeet. Lisäksi varallisuus otetaan huomioon siten, että perheen vakinainen asunto ja työn tai työmatkojen kannalta välttämätön auto eivät vaikuta etuuden myöntämiseen. Muun omaisuuden osalta käyvän nettoarvon 150 000 markkaa ylittävistä osasta 10 prosenttia lasketaan vuotuisiksi tuloksi.

Vähennyksinä otetaan huomioon todelliset, paikkakunnan käypiä asumiskustannuksia vastaavat asumismenot, joihin eivät kuitenkaan sisälly asuntolainojen lyhennykset. Lisäksi vähennetään verot, lasten päivähoitomenot, elatusapumaksut, toimeentulotuen perusosa, ulosottosuoritukset ja velkajärjeste-

lymenot.

Yksinäinen henkilö, jonka nettotulot kuukaudessa ylittävät 400 markalla toimeentulotuen rajan, pääsee korvauksettoman oikeusavun tai maksuttoman oikeudenkäynnin piiriin. Jos hakijalla on huollettavanaan puoliso tai lapsia, edellä mainittu määrä nousee noin 300 markalla huollettavaa kohti. Jos tulot ovat tätä suuremmat, hakija joutuu osallistumaan kustannuksiin. Jos hakijalla on mainittuja rajoja 1 500 markkaa suuremmat käyttövarat, hänellä ei ole oikeutta yleiseen oikeusapuun eikä maksuttomaan oikeudenkäyntiin.

Oikeusministeriön määräykseen sisältyy myös kohtuullistamisäännös. Jos hakijan käyttövarat ylittävät suurimman osittain yleiseen oikeusapuun tai maksuttomaan oikeudenkäyntiin oikeuttavan määrän ja oikeudenkäyntikulut nousevat suuriksi asiakkaan maksukykyyn nähden, hänelle voidaan myöntää osittainen maksuton oikeudenkäynti tai yleistä oikeusapua osakorvausta vastaan.

Maksuton oikeudenkäynti voidaan myöntää sekä Suomen kansalaiselle että ulkomalaiselle. Yleistä oikeusapua annetaan henkilölle, jolla on kotikuntalain (201/1994) mukainen kotipaikka Suomessa. Oikeusapua voidaan antaa myös henkilölle, jolla ei ole kotipaikkaa Suomessa, jos asialla, jossa oikeusapua pyydetään, on yhteys Suomeen ja oikeusavun antamista voidaan olosuhteet huomioon ottaen pitää perusteltuna. Yleiseen oikeusapuun kuuluvaa oikeudellista neuvontaa annetaan kansainvälisluonteisten oikeudenkäyntien helpottamisesta tehdyssä yleis-sopimuksessa (SopS 47/1988) määrätyin edellytyksin myös henkilöille, joilla on kotipaikka jossakin sopimusvaltiossa ja jotka eivät edellä lausutun perusteella voi saada yleistä oikeusapua.

Muutosta yleisen oikeusavustajan oikeusapupyynnön hylkäävään päätökseen haetaan hallintolainkäyttöteitse. Maksuttoman oikeudenkäynnin hakemuksen hylkäävään päätökseen haetaan muutosta yleisten tuomioistuinten muutoksenhakutietä.

Korvausvelvollisuus

Maksuton oikeudenkäynti myönnetään korvauksetta tai osittaista korvausta vastaan. Samoin yleistä oikeusapua annetaan joko korvauksetta tai osakorvausta vastaan. Korvausvelvollisuus määräytyy hakijan maksukykyyn eli käyttövarojen, perheen koon ja

ikärakenteen perusteella. Edellä mainitun oikeusministeriön määräyksen nojalla tuomioistuin tai yleinen oikeusavustaja vahvistaa yksittäistapauksessa hakijan korvausvelvollisuuden, joka määräytyy niin sanotun käyttövarataulukon perusteella. Taulukossa on määritelty yleisen oikeusavun ja maksuttoman oikeudenkäynnin myöntämiseen oikeutavien käyttövarojen markkamääräinen suuruus kuukaudessa, korvausvelvollisuus prosentteina ja korvauksen enimmäismäärä markkoina. Taulukkoa laadittaessa on lähdetty siitä, ettei hakija joutuisi käyttämään enempää kuin neljän kuukauden käyttövaransa oikeudenkäyntikulujen maksamiseen.

Maksuton oikeudenkäynti vapauttaa hakijan suorittamasta leimaveroa, lunastusta ja muita vastaavia maksuja virkamiehen toimenpiteistä tai toimituskirjasta, avustajan palkkiota ja korvausta, todistelukuluja sekä kuulutuskuja. Yleinen oikeusapu vapauttaa hakijan ainoastaan avustajan palkkiosta ja kulukorvauksesta. Hakijan on suoritettava kaikki muut edellä luetellut korvaukset, vaikka hänelle on myönnetty yleistä oikeusapua.

Oikeusministeriö vahvistaa laskutusperusteet, joita noudatetaan perittäessä yleistä oikeusapua saaneelta osakorvausta tai virkaapua saaneelta yleiseltä oikeusaputoimistolta korvausta. Laskutusperusteissa otetaan huomioon yleisen oikeusavun antamisesta aiheutuvat kustannukset. Voimassa olevan 22 päivänä marraskuuta 1990 annetun oikeusministeriön määräyksen mukaan korvaus jokaisesta toimenpiteestä määrätään sen vaatiman työmäärän ja tehtävän vaikeusasteen mukaan. Korvausta määrättäessä voidaan pääasiallisena perusteena myös pitää toimenpiteen suorittamiseen henkilökunnalta kulunutta aikaa. Yleisen oikeusavustajan tunti-työnä laskutetuista toimenpiteistä peritään 250 markkaa tunnilta. Korvaus yleisen oikeusaputoiminnan yleiskustannuksista sisältyy määräyksessä määriteltyyn toimenpidepalkkioon tai tuntitaksaan.

Maksuttomissa oikeudenkäynneissä asiakkaan maksettavaksi tuomittu osuus palkkiosta ja kulukorvauksista tuloutetaan valtiolle. Valtio maksaa oikeudenkäyntiavustajan palkkion ja kulukorvauksen kokonaisuudessaan. Jos yleistä oikeusapua ei voida antaa täysin korvauksetta, oikeusavusta aiheutuneet asiakkaan maksettavaksi määrättyt kor-

vaukset tuloutetaan kunnalle. Yleinen oikeusaputoimisto voi tietyillä edellytyksillä palvelua myös täyden korvauksen maksavia asiakkaita. Tällöin palvelu ei kuitenkaan ole yleistä oikeusaputoimintaa.

Oikeudenkäyntiavustajan määrääminen maksuttomassa oikeudenkäynnissä

Jos maksuttoman oikeudenkäynnin saanut ei kykene ilman avustajaa asianmukaisesti valvomaan oikeuttaan asiassa, tuomioistuimen on määrättävä hänelle avustaja. Avustajaa ei saa määrätä

- hakemusasiassa, ellei siihen ole erityisen painavia syitä

- yksinkertaisissa rikosasioissa, joissa yleisen rangaistuskäytännön mukaan ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakko tai jossa muutoin odotettavissa olevaan rangaistukseen ja asian selvitettyyn tilaan nähden syytetyn oikeusturva ei edellytä avustajan määräämistä.

Avustajaksi on määrättävä asianajaja tai muu tehtävään kykenevä henkilö. Maksuttomissa oikeudenkäynneissä käytetään oikeudenkäyntiavustajina muitakin lakimiehiä kuin asianajajia ja myös henkilöitä, joilla ei ole oikeustieteellistä tutkintoa. Rikosasiassa vangitulle ja vangittavaksi vaaditulle sekä 18 vuotta nuoremmalle henkilölle, jolle vaaditaan rangaistusta rikoksesta, josta saattaa seurata vapausrangaistus, on avustajaksi kuitenkin määrättävä asianajaja tai erityisestä syystä muu oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittanut henkilö. Pääsääntöisesti avustajaksi on määrättävä hakijan ehdottama avustaja, jos hän täyttää kelpoisuusvaatimukset. Avustaja saa hyväksyttävästä syystä tilapäisesti panna sijaansa kelpoisuusvaatimusten täyttävän toisen henkilön.

Asianajajat ja asianajotoimiston avustavat lakimiehet ovat asianajajista annetun lain (496/1958) mukaan asianajajayhdistyksen valvonnan alaisia. Asianajajayhdistyksen valvonnan alaisia ovat myös yleiset oikeusavustajat. Heidän kelpoisuusvaatimuksensa on säädetty yleisestä oikeusaputoiminnasta annetussa laissa. Yleiseksi oikeusavustajaksi voidaan valita oikeustieteen kandidaatin tai sitä vastaavan aikaisemman tutkinnon suorittanut henkilö, jolla on riittävä asianajokokemus tai kokemusta tuomarin tehtävien hoitamisessa.

Valtion varoista suoritettavat korvaukset oikeudenkäyntiavustajille

Valtion varoista suoritetaan maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain nojalla määrätyleisille oikeudenkäyntiavustajille kohtuullinen palkkio ja korvaus tarpeellisista kuluista. Yleisellä oikeusavustajalla ei ole oikeutta palkkioon maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain nojalla.

Oikeusministeriö on vahvistanut maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain nojalla oikeudenkäyntiavustajalle maksettavat palkkiot ja kulukorvaukset maksuttomassa oikeudenkäynnissä. Voimassa oleva määräys on annettu 19 päivänä joulukuuta 1994.

Tässä palkkiosäännössä on pyritty ottamaan huomioon uudistetun oikeudenkäyntimenettelyn vaatimukset. Palkkio määräytyy tietyistä tehtäväkokonaisuuksista tai erikseen laskutettavista toimista niiden vaatiman työmäärän ja tehtävän vaikeusasteen mukaan. Tehtäväkokonaisuuksille on vahvistettu normaali palkkio, jota voidaan tietyin edellytyksin korottaa tai alentaa.

Vuonna 1996 maksuton oikeudenkäynti myönnettiin noin 27 000 asiassa. Maksuttoman oikeudenkäynnin kustannukset muodostuvat lähes kokonaan oikeudenkäyntiavustajalle maksettavista palkkioista ja kulukorvauksista. Valtion vuoden 1996 tilinpäätöksen mukaan maksuttomien oikeudenkäyntien kokonaiskustannukset olivat 110,2 miljoonaa markkaa. Vuoden 1995 tilinpäätöksen mukaan kokonaiskustannukset olivat 98,6 miljoonaa markkaa.

Yleisen oikeusavun kustannukset

Yleiseen oikeusaputoimintaan myönnettävä valtionosuus perustuu kuntien valtionosuuslakiin (1147/1996). Lisäksi oikeusministeriö suorittaa yksityishenkilön velkajärjestelystä annetun lain 62 §:n 2 momentin nojalla korvauksia kunnille näissä asioissa annetusta yleisestä oikeusavusta. Ulkomaalaislain (57/1993) 67 §:n nojalla valtion varoista suoritetaan korvaus kunnalle turvapaikka-asiassa annetusta yleisestä oikeusavusta.

Vuonna 1996 oikeusaputoimistoihin saapui noin 76 500 asiaa ja vuonna 1995 noin 80 000 asiaa. Asioiden vähennys johtuu suurimmaksi osaksi yksityishenkilöiden velkajärjestelyasioiden vähenemisestä. Valtaosa oikeusaputoimistojen asioista on riita- ja hakemusasioita, näistä suuri osa perhe- ja pe-

rintöoikeudellisia asioita. Rikosasioiden osuus on noin kymmenen prosenttia.

Yleisen oikeusavun menot vuonna 1995 olivat yhteensä 106,1 miljoonaa markkaa, josta asiakaslaskutuksen osuus oli 16,9 miljoonaa markkaa. Valtion ja kuntien osuus investointeineen ja vyörytyserineen 89,1 miljoonaa markkaa. Vuoden 1996 tietoja ei ole vielä käytettävissä.

2.2. Kansainvälinen kehitys ja ulkomaiden lainsäädäntö

Ruotsin julkinen oikeusapujärjestelmä

Ruotsissa on joulukuussa 1996 vahvistettu uusi oikeusapulaki (rättshjälpslag), joka tulee voimaan 1 päivänä joulukuuta 1997. Oikeusapuun liittyviä säännöksiä on useissa muissakin laeissa. Oikeusapua (rättshjälp) annetaan luonnolliselle henkilölle, jos hänellä on oikeusavustajan tarve. Oikeusapua voidaan antaa myös kuolinpesille. Oikeusapua voi saada henkilö, jonka vuositulot ovat enintään 210 000 kruunua. Raja on korkeampi, jos oikeusavun hakijalla on huollettavia. Suurin osa väestöstä on tulojensa perusteella oikeutettu saamaan oikeusapua ainakin osittaista korvausta vastaan.

Oikeusavun saamisen edellytyksenä on vähintään tunnin neuvonta (rådgivning), ellei se ole ilmeisen tarpeetonta. Neuvonta voi kestää enintään kaksi tuntia. Asiakas maksaa neuvonnan kustannukset, 1 000 kruunua tunnilta, jotka voidaan kuitenkin puolittaa asiakkaan vaikean taloudellisen tilanteen perusteella. Neuvonnan antajalle suoritetaan julkisista varoista asiakkaan suorittaman palkkion ja normaalipalkkion erotus sekä korvaus mahdollisista tulkkaus- ja käännöskustannuksista.

Oikeusapu on toissijainen oikeusturvavakuutukseen nähden. Oikeusapua ei myönnetä henkilölle, jolla on kyseessä olevan oikeudellisen asian kattava oikeusturvavakuutus. Oikeusapua ei voi saada myöskään henkilö, jolla huomioon ottaen hänen muun vakuusturvansa tai hänen taloudelliset ja henkilökohtaiset olosuhteensa olisi pitänyt olla oikeusturvavakuutus. Erityisistä syistä voidaan oikeusapu kuitenkin myöntää henkilöille, joilla olisi pitänyt olla oikeusturvavakuutus.

Oikeusavun saamisen yleisenä edellytyksenä on, että sen antaminen valtion varoin on kohtuullista ottaen huomioon riidan kohteen

arvon, asian laadun ja merkityksen sekä olosuhteet kokonaisuudessaan. Oikeusavun ulkopuolelle on rajattu tiettyjä asiaryhmiä, kuten testamentin, avioehdon, lahjakirjan ja veroilmoituksen laatiminen sekä perunkirjotukset, velkajärjestelyasiat, pesänjakoasiat ja liikennevahinkoasiat, joita ei ole viety tuomioistuimeen. Oikeusapua ei saa myöskään elinkeinoharjoittaja elinkeinotoimintaa koskevassa asiassa, ellei siihen ole erityisiä syitä huomioon ottaen toiminnan laadun ja laajuuden, elinkeinoharjoittajan taloudellisen ja henkilökohtaisen tilanteen ja olosuhteet kokonaisuudessaan. Avioero- ja lasten elatusapuasioihin saa oikeusapua vain, jos siihen on erityisiä syitä. Ositusasioissa tulee uudeksi oikeusavun muodoksi korvaustakuu (ersättningsgaranti), jossa pesänjakajan palkkio korvataan julkisin varoin enintään viiden tunnin ajalta, mikäli oikeusapua hakevan netto-osuus pesän varoista olisi alle 100 000 kruunua.

Pääsääntöisesti ulkomailla käsiteltävät asiat on rajattu oikeusavun ulkopuolelle. Kuitenkin Ruotsissa asuva voi seksuaalirikosten asianomistajana saada oikeusapua ulkomailla käsiteltävässä asiassa ja muissakin asioissa, jos siihen on olemassa erityinen syy. Tällaisena erityisenä syynä on pidetty esimerkiksi perheoikeudellisia asioita, joissa on ollut kyse lapsen edusta, ja tapauksia, joissa on ollut vahvat humanitaariset syyt avun myöntämiseen.

Valtio vastaa oikeusavussa kaikista asian vaatimista kustannuksista. Avustajan palkkio on näistä olennaisin, sillä sen osuus oikeusapukustannuksista on 98 prosenttia. Avustajan palkkio maksetaan, jos oikeudellinen avustaja katsotaan tarpeelliseksi. Tarve arvioidaan tapauskohtaisesti ottaen huomioon, missä tuomioistuimessa tai viranomaisessa asia on käsiteltävä, voiko asianosainen saada apua muualta, esimerkiksi viranomaisen neuvoista, sekä mitkä ovat apua hakevan henkilökohtaiset kyvyt ja mahdollisuudet hoitaa asia sen luonteen huomioon ottaen. Muita oikeusapuun kuuluvia etuja ovat vastaaminen muun muassa todistelukustannuksista, selvityskustannuksista hallintoasioissa ja asioissa, joita ei käsitellä oikeudessa, oikeusavun saajan matka- ja ruokailukuluista, asiakirjojen lunastusmaksuista, ulosottomaksuista ja pesänjakajan ja sovittelijan palkkiosta.

Uudessa oikeusapulaisissa asetetaan oikeusavulle ylärajat siten, että avustajan palk-

kioita suoritetaan julkisin varoin yhdessä asiassa enintään sadan tunnin ajalta. Poikkeustapauksessa raja voidaan tuomioistuimen harkinnan mukaan ylittää. Selvityskustannukset voivat olla enintään 10 000 kruunua. Matkakuluja tuomioistuimeen ei korvata enää automaattisesti, mutta niitä voi hakea erikseen, vaikka yleistä oikeusapua ei myönnettäisikään, ja todistelukustannuksia samoin. Nämä jäävät aina valtion vahingoksi.

Oikeusavun saaja osallistuu kustannuksiin oikeusapumaksulla (rättshjälpsavgift). Maksua määrättäessä otetaan huomioon oikeusavun hakijan todelliset vuositulot, joissa otetaan huomioon hakijan tämänhetkiset, viimeaikaiset ja todennäköisesti lähiaikoina saatavat tulot. Myös jatkuvat sosiaaliedut katsotaan tuloiksi. Jokaisen tosiasiallisen huollettavan osalta tulorajaa nostetaan puolen perusosan verran. Omaisuus, huomattavat velat tai muut erityiset olosuhteet voidaan ottaa huomioon oikeusapua myönnettäessä. Tuomioistuinvirasto vahvistaa ohjeet ja taulukot, joiden perusteella maksut määrättyvät.

Uudessa järjestelmässä oikeusapumaksu on yksinkertaistettu. Järjestelmän yksinkertaistamiseksi ja kustannustietoisuuden lisäämiseksi uudessa laissa on luovuttu perusmaksusta ja oikeusapumaksu on tuloista riippuen tietty prosenttiosuus avustajanpalkkiosta. Taulukossa on vähimmäiskorvaukset kullekin korvausprosentille. Ne vaihtelevat nollasta kruunusta, jos vuositulo on alle 20 000 kruunua, 5 000 kruunuun, jos vuositulo ylittää 160 000 kruunua. Prosentuaalinen korvausvelvollisuus vaihtelee vastaavasti 2 prosentista 40 prosenttiin.

Päätöksen oikeusavun myöntämisestä tekee tuomioistuin, jossa asia käsitellään. Mikäli asiaa ei käsitellä tuomioistuimessa, päätöksen oikeusavusta tekee oikeusapuviranomainen.

Oikeusavun lisäksi Ruotsissa on erikseen säädetty julkisesta puolustajasta (offentlig försvarare), asianomistajan avustajasta (målsägandebitråde) ja julkisesta avustajasta (offentligt biträde). Tuomioistuimen on määrättävä syytetylle julkinen puolustaja, mikäli siihen on syytä. Oikeusapua ei myönnetä asiassa, jossa voidaan määrätä julkinen puolustaja. Syytetyn taloudellisella tilanteella ei ole merkitystä määräystä harkittaessa. Julkiseksi puolustajaksi määrätään ensisijaisesti syytetyn ehdottama asianajaja. Syytetyn ei tarvitse suorittaa mitään maksuja julkisen

puolustajan määräyksen johdosta, mutta mikäli hänet tuomitaan, hänet voidaan velvoittaa suorittamaan julkisen puolustajan palkkioita, todistelu- ja muita oikeusapukustannuksia sekä asianomistajan avustajan palkkioita. Takaisinmaksuvelvollisuus voi olla yhteensä enintään niin paljon kuin yleisen oikeusavun oikeusapumaksu olisi ollut.

Asianomistajalla on oikeus saada avustaja valtion varoin kaikkiin seksuaalirikosasioihin ja tietyin edellytyksin myös pahoinpitelyasioihin ja laittomia uhkauksia koskeviin oikeudenkäynteihin. Useissa muissakin rikoksissa on mahdollista saada asianomistajan avustaja, jos se on tarpeen asianomistajan henkilökohtaisen tilanteen ja muut olosuhteet huomioon ottaen.

Julkinen avustaja voidaan määrätä asioissa, jotka koskevat henkilön liikkumisvapautta tai ruumiillista koskemattomuutta. Oikeusapua ei myönnetä asiassa, jossa voidaan määrätä julkinen avustaja. Tämä oikeusavun muoto on hakijalle korvaukseton. Päätöksen julkisen avustajan myöntämisestä tekee asian käsittelevä viranomainen, usein maahanmuuttovirasto tai läänioikeus. Jos asiaa ei käsitellä viranomaisessa, julkisesta avustajasta päättää oikeusapuviranomainen. Suurin osa näistä asioista on ulkomaalaislainsäädännön mukaisia asioita. Muut asiat koskevat enimmäkseen hallinnollisia vapaudenmenetyksiä, jotka liittyvät muun muassa psykiinisiin sairauksiin, päihdehooltoon, lapsen huostaanottoon tai vankeinhoitoon.

Julkista oikeusapua antavat pääasiassa valtiolliset yleisten asianajotoimistojen (allmänna advokatbyråer) asianajajat ja yksityiset asianajajat. Yleisiä asianajotoimistoja on 28 ja niissä työskentelee 110 lakimiestä. Avustajaksi oikeusapuasiassa voidaan määrätä asianajaja, asianajotoimiston avustava lakimies tai muu tehtävään sopiva henkilö.

Avustaja, pesänjakaja ja välittäjä saavat korvauksen valtion varoista työstä, ajankäytöstä ja kuluista, joita tehtävä edellyttää. Palkkio työstä perustuu tuntitaksaan (timkostnadsnorm), jonka hallitus vahvistaa. Tuntitaksossa on liukuma, joissa otetaan huomioon tehtävän laatu ja laajuus. Tuntitaksasta voidaan poiketa, jos asia on hoidettu erityisellä taidolla tai jos muut olosuhteet antavat siihen aihetta. Samaa normia sovelletaan myös julkiseen puolustajaan ja asianomistajalle määrättyyn avustajaan.

Jos korvauksen saava avustaja on huolimattomuudellaan tai laiminlyönnillään aihe-

uttanut kustannuksia asiassa, oikeusavun myöntäjän on otettava ne huomioon korvauspäätöksessä. Korvausta on sovittelava, jos avustaja on käyttänyt väärin valtuuksiaan oikeusavun myöntämisessä tai korvauspäätöksen yhteydessä, tai muista erityisistä syistä.

Oikeusaputoiminnassa on kaksi keskusviranomaista, tuomioistuinvirasto (domstolsverket) ja oikeusapuviranomainen (rättshjälpsmyndigheten). Lisäksi valitusviranomaisena oikeusapuviranomaisen päätöksissä on oikeusapulautakunta (rättsjälpsnämnden).

Tuomioistuinvirastolla on päävastuu oikeusaputoiminnasta. Se on keskushallintoviranomainen, jonka toimialaan kuuluvat muun muassa yleiset tuomioistuimet ja hallintotuomioistuimet, oikeusapuviranomainen ja yleiset asianajotoimistot. Hallitus on delegoinut tuomioistuinvirastolle oikeuden antaa ohjeet oikeusapumaksujen määräytymisperusteista. Hallitus kuitenkin vahvistaa oikeusaputoiminnan tuntiveloitusperusteet ja palkkiosäännön. Tuomioistuinvirastolla on tiedotusvelvollisuus oikeusaputoiminnassa. Tuomioistuinvirasto valvoo valtion etua oikeusapuasioissa valittamalla oikeusapupäätöksistä, jotka se katsoo perusteettomiksi.

Oikeusapuviranomaisella on enimmäkseen hallinnollisia tehtäviä maksujen vahvistajana ja suorittajana. Joissakin sellaisissa asioissa, joita ei käsitellä tuomioistuimessa, oikeusapuviranomainen tekee päätöksen oikeusavun myöntämisestä.

Norjan julkinen oikeusapujärjestelmä

Norjassa rikosprosessilaissa (straffeprosessloven) on säännökset rikosasioissa annettavasta oikeusavusta ja oikeusapulaissa (rettshjelpsloven) on vastaavat säännökset siviiliasioissa annettavasta oikeusavusta. Tuomioistuinasioissa Norjassa on asianajajamonopoli.

Rikosprosessilain mukaan pääkäsitelyssä rikoksesta epäilyllä pitää olla puolustaja eräitä pienehköjä asioita lukuunottamatta. Esimerkkeinä pienistä rikosasioista ovat ajaminen alkoholin tai huumeiden alaisena tai asia, josta voidaan tuomita korkeintaan kuuden kuukauden vankeuteen. Tuomioistuin määrää julkisen puolustajan. Jos rikoksesta epäilty ilmoittaa, että hän haluaa yksityisen puolustajan, julkinen puolustaja määrätään vain erityisistä syistä. Korkeimmassa oikeudessa käytetään erikseen siihen oikeutettuja

asianajajia. Muissa tuomioistuimissa jokainen asianajaja voi esiintyä puolustajana. Pysyviksi julkisiksi puolustajiksi oikeusministeriö ottaa riittävän määrän asianajajia. Julkinen puolustaja saa korvauksen valtion varoista.

Kuningas antaa tarkemmat määräykset korvauksista muitten tuomioistuinten kuin korkeimman oikeuden osalta. Korkein oikeus vahvistaa itse ne korvaukset, jotka maksetaan avustamisesta siellä. Kuningas antaa myös tarkemmat määräykset siitä, miten matkakulut korvataan julkiselle puolustajalle, joka ei ole pysyvä puolustaja kyseisessä tuomioistuimessa.

Asianomistajalla on raiskausta ja lapsen kohdistuvassa haureutta koskevassa asiassa oikeus asianajajaan. Asianajaja saa korvauksen valtion varoista samoin perustein kuin julkinen puolustaja.

Maksuttoman oikeudenkäynnin (fri sakførsel) piiriin kuuluu avustaminen riita- ja hakemusasioissa oikeudenkäynnissä kaikissa oikeusasteissa. Se myönnetään pääasiallisesti työ- ja perheoikeudellisissa asioissa sekä henkilökohtaisissa oikeudenloukkauksissa. Maksuttoman oikeudenkäynnin ohella on mahdollisuus saada vapautus oikeudenkäyntimaksuista (fritak for rettsgebyr).

Oikeudelliseen neuvontaan (fritt rettsråd) kuuluu varsinaisen oikeudellisen neuvon lisäksi myös asiakirjojen laadinta. Lisäksi siihen kuuluu valitusten tekeminen julkisille toimielimille.

Ministeriö vahvistaa tulorajat, joiden perusteella oikeusapua annetaan. Rajat määräytyvät valtionverotuksessa vahvistetun nettotulon mukaan. Aviopuolisoiden ja muiden yhteisessä taloudessa elävien tulot otetaan huomioon. Joissakin erityisissä asiaryhmissä, esimerkiksi mielenterveyslain mukaisissa vastentahtoisissa hoitoasioissa sekä lapsen huostaanottoasioissa, taloudellisella asemalla ei ole merkitystä.

Ulkomailla hoidettavissa asioissa oikeudellista neuvontaa annetaan ainoastaan, jos on luonnollista käyttää norjalaista asianajajaa. Joissain tapauksissa on mahdollista saada oikeudellista neuvontaa ihmisoikeustoimikunnassa käsiteltävässä asiassa.

Oikeusapulain mukaan oikeudellisen neuvonnan tai maksuttoman oikeudenkäynnin myöntämisen edellytyksenä on, että yhteiskunta kohtuussyistä maksaa avustamisesta aiheutuvat kulut. Kyseisen asian pitää olla asiakkaan kannalta niin merkittävä, että ko-

konaisharkinnan mukaan yhteiskunnan osallistumista oikeusavun antamiseen voidaan pitää kohtuullisena.

Oikeusapua antavat julkiset asianajotoimistot (offentlig advokatkontor) ja yksityiset asianajajat. Asiakas saa vapaasti valita asiamiehensä. Asianajajan palkkio sekä asiakkaan omavastuuosuudet vahvistetaan julkisoikeudellisilla päätöksillä. Asianajaja ei voi periä lisäkorvauksia asiakkaalta. Maaherra, tuomioistuin tai viranomainen, jossa asiaa käsitellään, ratkaisee oikeusapua koskevat asiat. Lisäksi julkisilla varoilla rahoitetaan kolme neuvontajärjestöä, joita oikeustieteen opiskelijat ylläpitävät Oslon ja Bergenin yliopistojen yhteydessä.

Tanskan julkinen oikeusapujärjestelmä

Tanskan oikeusapujärjestelmä jakautuu maksuttomaan oikeudenkäyntiin (fri process) ja oikeusapuun (rättshjælp). Vuonna 1995 julkisen oikeusavun piiriin kuuluivat henkilöt, joiden vuositulo oli enintään 180 000 Tanskan kruunua. Puolisoilla vuositulo sai olla yhteensä enintään 228 000 kruunua. Kunkin alaikäisen huollettavan osalta tuloraja on 31 000 kruunua korkeampi. Näillä tulorajoilla noin 60 prosenttia tanskalaisista kuuluu julkisen oikeusavun piiriin. Tulorajoista voidaan poiketa, jos asialla on yleistä periaatteellista merkitystä.

Oikeusapua ei anneta vastaajalle rikosasioissa, koska se on järjestetty julkisen puolustuksen järjestelmän kautta. Oikeusapua ei anneta myöskään elinkeinonharjoittajalle liike- tai ammattitoimintaan liittyvissä asioissa eikä hallintoasioissa, joissa hallintoviranomainen avustaa hakijaa riittävästi. Julkinen oikeusapu on toissijainen oikeusturvavakuutuksiin nähden siten, että mikäli henkilöllä on oikeusturvavakuutus, julkisin varoin oikeusapuna kustannetaan vain omavastuuosuus.

Maksuton oikeudenkäynti voidaan myöntää oikeudenkäyntiin riita-asioissa ja asianomistajalle rikosasioissa. Edellytyksenä on, että oikeudenkäyntiin on perusteltu syy, jolla tarkoitetaan, että toisaalta asialla on oltava menestymisen mahdollisuus ja toisaalta, että ajettavan asian arvo suhteessa oikeudenkäyntikuluihin sekä asian laatu on otettava huomioon. Päätöksen maksuttoman oikeudenkäynnin myöntämisestä tekee lääninhallitus, ja siitä voi valittaa oikeusministeriöön. Maksuttomassa oikeudenkäynnissä valtio korvaa

sekä hakijan että vastapuolen kulut. Myös osittainen maksuton oikeudenkäynti on mahdollinen.

Oikeusministeriö vahvistaa tuomioistuimitain ne asianajajat, jotka voivat toimia avustajina maksuttomassa oikeudenkäynnissä. Asianajajalle valtion varoista maksettavasta korvauksesta päättää tuomioistuin. Useissa asioissa on kiinteät taksat.

Oikeusapuun kuuluu neuvonanto, asiakirjojen laatiminen, kuten ositussopimukset, testamentit ja avioehdot, avustaminen sovintoneuvotteluissa sekä hallintoviranomaisen päätöksestä valittaminen. Asianajaja voi antaa oikeusapua enintään 800 Tanskan kruunun arvosta, josta valtio maksaa 75 prosenttia ja hakija itse 25 prosenttia. Jos riittävä asia voidaan sopia neuvotellen ennen oikeudenkäyntiä tai tuomiota, asianajaja voi normaalin oikeusavun lisäksi antaa oikeusapua enintään 1 830 Tanskan kruunun arvosta, josta hakija ja valtio vastaavat puoliksi. Asianajajilla, joille oikeusministeriö on vahvistanut oikeuden toimia avustajana maksuttomassa oikeudenkäynnissä, on velvollisuus antaa oikeusapua myös muutoin kuin oikeudenkäynnissä.

Saksan julkinen oikeusapujärjestelmä

Saksassa julkisen oikeusavun antaminen on osavaltioiden tehtävä. Järjestämistapa voi vaihdella eri osavaltioissa, mutta sisällöltään oikeusapu on sama kaikkialla.

Rikosasioissa vastaaja saa oikeusapua syytetyin puolustamista koskevien säännösten nojalla. Asianomistajarikoksessa asianomistaja voi saada oikeusapua, mutta oikeudenkäyntiavustajan määrääminen edellyttää erityisiä perusteita. Näitä ovat vaikea tosiseikasto tai oikeuskysymys ja asianomistajan vaikeus ajaa omaa asiaansa, erityisesti asian arkaluontoisuudesta johtuen, kuten esimerkiksi raiskausasioissa.

Oikeusapua annetaan kaikissa tuomioistuinasioissa. Lain soveltamisalan ulkopuolelle jäävät välimiesmenettelyssä käsiteltävät asiat. Hakemusasioissa tulee kysymykseen lähinnä asianajajan määrääminen perheoikeudellisissa asioissa.

Oikeusapua voidaan antaa myös erityistuomioistuimissa. Julkista oikeusapua ei kuitenkaan myönnetä silloin, kun asianosaista edustaa näissä ammattiliiton lakimies.

Oikeusapua annetaan joko korvauksetta tai osittaista korvausta vastaan. Asianosaisen

osallistuminen oikeudenkäyntikustannuksiin määräytyy tulojen, varallisuuden ja elatusvelvollisuuden perusteella. Oikeusapuhakemuksen ratkaisee se tuomioistuin, missä pääasia on käsiteltävänä.

Yleisiä alioikeuksia (Amtsgericht) luukuunnottamatta Saksassa on muissa tuomioistuimissa asianajajapakko. Julkisessa oikeusavussa oikeudenkäyntiavustajana toimii paikallisen asianajajayhdistyksen jäsen, jolle on annettu oikeus toimia oikeudenkäyntiavustajana tuomioistuimissa. Oikeudenkäyntiavustajan palkkion määrä on säädetty laissa.

Oikeudelliseen neuvontaan kuuluu neuvon antaminen ja tarvittaessa myös esimerkiksi asiakirjan laadintaa. Asiakkaalta peritään neuvonnasta kiinteä maksu, joka on määritelty toimenpiteen mukaan. Osa maksusta tilitetään osavaltiolle, osa tulee avustajalle.

Oikeudellista neuvontaa antavat Saksan 16:sta osavaltiosta 13:ssa yksityiset lakimiehet, jotka harjoittavat notaarintointia ja osa myös asianajajaintointia. Asianajaja saa palkkionsa jälkikäteen osavaltion kassasta. Kolmeen osavaltioon on perustettu oikeusaputoimistoja julkisin varoin. Oikeusneuvonnan laajuus riippuu osavaltiosta. Kaikki osavaltiot tarjoavat oikeusneuvontaa siviili-, rikos- ja hallintoasioissa, jotkut osavaltiot myös työ- ja sosiaali- sekä verolainsäädännössä.

Pääasiassa toimivaltainen yleinen alioikeus ratkaisee neuvontahakemuksen. Kiireellisissä tapauksissa asiakas voi kääntyä suoraan asianajajan puoleen ja toimittaa hakemuksen tuomioistuimeen jälkikäteen. Päätöksestä, jolla neuvonta-apu on hylätty, voidaan ainoastaan tehdä muistutus, jolloin alioikeustuomari voi ratkaista asian lopullisesti. Asiasta ei voi valittaa.

Ranskan julkinen oikeusapujärjestelmä

Ranskan nykyinen oikeusapu (aide juridique) perustuu vuoden 1992 alussa voimaan tulleeseen lakiin. Julkinen oikeusapu eritellään kahteen osa-alueeseen: tuomioistuinasioissa annettavaan oikeusapuun ja muuhun oikeusapuun, johon kuuluu oikeudellinen neuvonta ja avustaminen ilman tuomiovaltaa toimivissa komissioissa.

Oikeusapua voidaan myöntää kaikissa tuomioistuinten ratkaistavissa hakemus-, riita- ja rikosasioissa. Vastaajalla on aina oikeus oikeusapuun. Muille oikeusapu voidaan

myöntää, mikäli asia ei ilmeisesti jäisi tutkittavaksi ottamatta tai olisi perusteeton. Oikeusapu voidaan myöntää myös osittain. Myönnetty oikeusapu kattaa kaikki oikeusasheet asiassa.

Oikeusapuun ovat oikeutettuja luonnolliset henkilöt, joiden tulot ovat riittämättömät asiansa ajamiseen oikeudessa. Oikeusapua voidaan myöntää Ranskan ja EU:n kansalaisille sekä muille pysyvästi Ranskassa asuville. Sitä voidaan poikkeuksellisesti antaa muillekin ulkomaalaisille, mikäli olosuhteet sitä selvästi vaativat. Lisäksi ulkomaalaisilla on oikeus asuinmaasta riippumatta saada oikeusapua silloin kun hän on alaikäinen, syytetty tai asianomistaja. Pakolaisten valituskomissiossa käsiteltäviin asioihin ulkomaalaiset voivat saada oikeusapua, mikäli he ovat tulleet maahan laillisesti ja asuvat siinä pysyvästi tai heille on myönnetty vähintään vuoden oleskelulupa. Myös oikeushenkilöt, jotka eivät harjoita voittoa tavoittelevaa liiketoimintaa, voivat erityistapauksissa saada oikeusapua.

Oikeusavun myöntämistä harkittaessa otetaan huomioon hakijan ja hänen kanssaan samassa taloudessa asuvien tulot lukuun ottamatta perhe- ja eräitä sosiaaliavustuksia. Varallisuus otetaan myös huomioon, mutta omaisuutta, jota ei voitaisi myydä tai pantata aiheuttamatta kyseiselle henkilölle erityistä häitettä, ei lueta varallisuudeksi. Oikeusavun ilman korvausvelvollisuutta voi saada henkilö, jonka tulot ovat enintään 4 400 frangia kuukaudessa, ja osittaisen oikeusavun voi saada henkilö, jonka tulot ovat enintään 6 600 frangia kuukaudessa. Tulorajat ovat korkeammat, jos hakijalla on huollettavia. Huollettavaksi katsotaan alle 18-vuotiaan lapsen lisäksi alle 25-vuotias lapsi, joka opiskelee, ja hakijan kanssa asuva lapsi, jolla on pysyvä invaliditeetti. Huollettavana pidetään myös avio- tai avopuolisoa, jolla ei ole omia tuloja, ja hakijan taloudessa asuvaa sellaisia sukulaista takanevassa polvessa, jonka tulot eivät ylitä tiettyä avustusrajaa.

Kunkin käräjäoikeuden (tribunal de grande instance) tuomiopiirissä on oikeusaputoimisto, jossa päätetään oikeusavun myöntämisestä alioikeuksien ja hovioikeuksien oikeudenkäynteihin sekä näiden päätöksien täytäntöönpanoon. Erikoistomistoja on korkeinta oikeutta, korkeinta hallinto-oikeutta ja pakolaisten valituskomissiota varten.

Oikeusapuhakemus tulo- ja varallisuusselvityksineen toimitetaan oikeusaputoimistolle.

Oikeusaputoimistolla on myös oikeus saada salassapitovelvollisuuden estämättä kaikki tiedot hakijan taloudellisesta asemasta valtion laitoksilta sekä niihin liittyviltä toimielimiltä.

Oikeusapuhakemuksen hylkäävästä päätöksestä voi valittaa hakija, jos hakemus on hylätty perusteettomana, virallinen syyttäjä, jos hakija on rikosasian vastaaja, ja muissa tapauksissa asianajajyhdistyksen puheenjohtaja. Jos hakemus on hylätty taloudelliset seikkojen perusteella, hakija voi pyytää oikeusaputoimistoa käsittelemään hakemuksen uudelleen.

Oikeusapu kattaa kaikki oikeudenkäyntiin liittyvät kulut. Osittaiseen oikeusapuun oikeutettu maksaa oikeusavustajalle erikseen tämän kanssa sovitun korvauksen. Jos oikeusapua saanut häviää oikeudenkäynnin, hän on vastuussa vastapuolen kuluista, mutta tuomari voi määrätä osan näistä kuluista jäämään valtion vastattavaksi. Toisaalta tuomari voi päättää siirtää valtion kustantamista toimenpiteistä aiheutuneita kuluja juttunsa hävinneelle oikeusapua saaneelle henkilölle.

Valtio maksaa vuosittain asianajajyhdistykselle korvauksen yhdistysten asianajajien toimenpiteistä. Korvaus määräytyy toimenpiteiden ja työn määrän perusteella. Muille avustajille maksetaan kiinteät palkkiot asian laadun mukaan.

Muissa kuin oikeudenkäyntiasioissa annetaan neuvontaa, johon kuuluu muun muassa avustaminen asiakirjojen laatimisessa. Lisäksi avustetaan erityiselimissä.

Oikeusavustajina näissä asioissa voivat toimia asianajajat, notaarit, haastemiehet ja viralliset huutokaupanpitäjät, kuten tuomioistuinasioissakin, sekä oikeustieteen kandidaatit, ammatinharjoittajat oman alansa kysymyksissä ja julkiset yhdistykset, kuten kuluttajansuojajyhdistys. Oikeusaputoimintaa johtavat, valvovat ja koordinoivat läänien oikeusapuneuvostot.

Alankomaiden julkinen oikeusapujärjestelmä

Julkinen oikeusapu Alankomaissa perustuu rikoslakiin, oikeusapulakiin (Wet op de rechtsdbijstand, WRB) ja notaarilakiin (Wet op het notarisambt).

Rikoslain nojalla rikoksesta syytetyllä on oikeus saada julkinen puolustaja. Tuomioistuinpaiikkakunnan oikeusaputoimisto määrää puolustusasianajajan, ellei syytetyllä itsellään ole lainoppinutta avustajaa. Jos syytetty va-

litsee oman lakimiehen, hänen on maksettava tälle korvaus, jos hänelle ei myönnetä oikeusapua.

Oikeusapua voi saada kaikissa oikeusasteissa, ei kuitenkaan vähämerkityksisissä asioissa. Oikeusavun myöntäminen riippuu hakijan tuloista, varoista ja elatusvelvollisuudesta. Asiakas maksaa omavastuusuuden oikeusapupalveluista, ei kuitenkaan rikosasioissa. Myös ulkomaalaisilla on oikeus oikeusapuun, jos he oleskelevat laillisesti maassa. Toiminnan ulkopuolelle on säädetty maahanmuuttolupaa tai oleskelulupaa koskevat asiat, joita on käsitellyt ministeriö.

Oikeusavun hallinto järjestettiin vuonna 1994 perustamalla oikeusapuneuvosto (Raad voor rechtsbijstand) jokaiseen Alankomaiden viiteen hovioikeuskaupunkiin. Jokaisen neuvoston yhteyteen on perustettu oikeusaputoimisto tai oikeusapupiste. Lisäksi jokaiseen alioikeuskaupunkiin on perustettu aluetoimistoja. Jokainen oikeusaputoimisto kuuluu hovioikeuskaupunkipiiriin tai alioikeuskaupunkipiiriin hallinnon alaisuuteen. Henkilöstö muodostuu palkatuista lakimiehistä.

Oikeusapua tarjoaa kolme lakimiesryhmää. Näitä ovat oikeudenkäyntiasioissa avustavat asianajajat, jotka oikeusapuneuvosto on merkinnyt luettelonsa, oikeusaputoimistojen henkilökunta ja notaarit. Viimeksi mainitut ovat keskittyneet kiinteistön omistussuhteiden hoitamiseen sekä testamenttien ja muiden asiakirjojen laadintaan. Poikkeuksellisesti oikeusapuneuvosto voi sallia sellaisen asianajajan, joka ei ole hallituksen avustajaluettelossa, hoitaa asiaa.

2.3. Nykytilan arviointi

Yleistä

Oikeusvaltion periaatteiden mukaisesti yhteiskunnan tulee turvata kansalaisille tasavertaiset mahdollisuudet oikeuksiinsa pääsemisessä. Kaikilla kansalaisilla tulee varallisuudesta ja asuinpaikasta riippumatta olla samantaiset mahdollisuudet saada apua oikeudellisten asioidensa hoitamisessa. Hallitusmuodon 16 §:n edellyttämiin lainkäytön oikeussuojatakeisiin eli oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kuuluu mahdollisuus oikeudelliseen avustajaan, tarvittaessa julkisin varoin. Tämä toteutuu maksuttoman oikeudenkäynnin kautta. Yleinen oikeusapu täydentää sitä ja lisäksi takaa varattomien oikeusturvaa hakemusasioissa, hallintolainkäy-

tössä ja muissa kuin tuomioistuinasioissa. Nykyjärjestelmät ovat kansainvälisesti arvioiden hyvin kattavia ja takaavat asuinpaikasta riippumatta varattomien kansalaisten ja Suomessa asuvien oikeusturvan toteutumista maassamme.

Pitkään jatkuneen ja vakiintuneen toiminnan ansiosta asiakkaat, tuomioistuimet ja muut sidosryhmät tuntevat sekä maksuttoman oikeudenkäynnin että yleisen oikeusaputoiminnan, ja niistä saatujen kokemusten perusteella myös luottavat niiden toimintaan. Sosiaaliviranomaiset ja muut vähävaraisten kanssa työskentelevät ja toisaalta oikeudellisia asioita käsittelevät ammattikunnat osaavat tarvittaessa opastaa asiakkaitaan hakemaan maksutonta oikeudenkäyntiä tai yleistä oikeusapua. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen selvityksessä kansalaisten oikeusongelmista vain kolmisen prosenttia vastaajista ei tiennyt, mistä oikeudellista apua voisi hakea. Tuloksesta ei kuitenkaan ilmene, kuinka moni oli tietämätön julkisista oikeusapujärjestelmistä tai niiden kattavuudesta.

Oikeusavun piiriin kuuluvat asiat ja menettelytavat

Oikeusavun piiriin kuuluvat tuomioistuinissa ja myös muissa menettelyissä käsiteltävät asiat, kuten asiakirjojen laadinta ja oikeudellinen neuvonta. Vaikka nykyiset järjestelmät yhdessä kattavat oikeudelliset asiat laajasti, ne eivät kata kaikkia oikeudellisia menettelytapoja. Pesänjakajan toimittamaan ositukseen ja perinnönjakoon saa avustajan yleisen oikeusavun kautta, mutta kumpikaan järjestelmä ei kata pesänjakajan palkkiota. Ne eivät kata myöskään uskotun miehen eivätkä pesänselvittäjän palkkioita.

Yleisen oikeusaputoimiston velvollisuus toimeksiannon ottamiseen on hyvin laaja, ja yleiset oikeusavustajat joutuvat joissakin tapauksissa käyttämään työpanostaan vähäisiin asioihin, esimerkiksi sellaisiin, joissa on pieni etu kysymyksessä verrattuna asian hoitamista aiheutuviin kustannuksiin.

Ulkomailla hoidettavia asioita maksuton oikeudenkäynti ei kata. Niissä tulee ensisijaisesti käyttää kunkin maan omaa järjestelmää. Yleisissä oikeusaputoimistoissa on ulkomailla hoidettavissa asioissa erilaisia käytäntöjä. Tavallisimmin yleisessä oikeusaputoimistossa oikeusapu rajataan siihen, että asiakasta autetaan asiamiehen löytämisessä

siinä maassa, johon hänen asiansa liittyy. Joissakin oikeusaputoimistoissa annetaan osoitus toisen maan asianajajalle, jolloin kunta suorittaa hänen palkkionsa.

Oikeusapupalvelujen myöntäminen

Nykyjärjestelmän eräänä vaikeutena on, että hakijan tulo- ja varallisuustietojen tarkka selvittäminen vaatii runsaasti työtä. Vaikka myöntäminen periaatteessa perustuu hyvin yksityiskohtaisiin tietoihin, vaarana on kuitenkin, ettei hakijoita sittenkään kohdella tasapuolisesti. Toisten hakijoiden osalta on ehkä helpompaa saada luotettavaa tietoa, kun taas toisen hakijan tiedot voivat jäädä selvittämättä ja edun myöntämisen harkinta siten olla summittaisempaa. Tämä vaikeus korostuu erityisesti hakijan ollessa yrittäjä, koska tulot saattavat kausittain vaihdella runsaastikin, eikä aina siksi ole mahdollista saada selvää kuvaa hakijan maksukyvyistä.

Koska päätöksen maksuttoman oikeudenkäynnin myöntämisestä tekee pääasian käsittelevä tuomioistuin, voi vireilletuloon asti ja siis koko selvittelyvaiheen ajan olla epä-tietoisuutta siitä, myönnetäänkö etuutta ja missä laajuudessa se myönnetään. Epävarmuustekijä on myös se, että tuomioistuimet soveltavat pääsääntöisesti taulukoita siten, että maksuttoman oikeudenkäynnin hakemus joko hylätään tai hyväksytään korvausvelvollisuudesta. Osittaista korvausta vastaan ei yleensä myönnetä maksuttomia oikeudenkäyntejä.

Yleisen oikeusavun hakija saa päätöksen oikeusavun myöntämisestä ja mahdollisesta osittaisesta korvausvelvollisuudestaan asiakassuhteen alussa, jolloin hän voi heti arvioida, mitä kustannuksia hänelle asiassa aiheutuu. Koska yleinen oikeusapu ei kata asiakkaan suoranaisia kuluja, hänelle on oikeudenkäyntiin liittyvistä maksuista vapautukseen haettava myös maksutonta oikeudenkäyntiä, vaikka hänelle on jo saman käyttövarataulukon perusteella myönnetty oikeus yleiseen oikeusapuun.

Oikeusavun taloudelliset edellytykset

Tulo- ja varallisuusaseman perusteella oikeus julkiseen oikeusapuun on periaatteessa sama sekä maksuttomassa oikeudenkäynnissä että yleisessä oikeusavussa, sillä molemmissa järjestelmissä sovelletaan samaa oikeusministeriön määräystä, jonka perus-

teella oikeus maksuttomaan oikeudenkäyntiin ja yleiseen oikeusapuun määräytyy. Sitä on kuitenkin arvosteltu siitä, että se suosii huolettoman elämäntavan valinnea suhteessa tunnollisiin, jotka ovat hankkineet omistusasunnon tai jotka viimeiseen saakka pyrkivät huolehtimaan velvoitteistaan. Esimerkiksi vähäiselläkin työeläkkeellä olevat henkilöt, joiden asumismenoina on vain yhtiövastike, jäävät usein kokonaan julkisen oikeusavun ulkopuolelle.

Oikeusministeriön määräykseen sisältyvän käyttövarataulukon porrastus on melko jyrkkä. Jos hakijan käyttövarat kasvavat 1 550 markalla kuukaudessa, hän saattaa siirtyä kokonaan korvaussettomasta asiakkaasta julkisen oikeusavun ulkopuolelle, eli hän joutuu turvautumaan yksityisiin palveluihin. Ongelma on, että henkilö, joka ei tulojensa puolesta saa oikeusapua edes osakorvauksella, ei kuitenkaan kaikissa tilanteissa kykene kokonaisuudessaan vastaamaan oikeudellisen asian kustannuksista.

Henkilöillä, jotka eivät tulojensa perusteella kuulu julkisen oikeusavun piiriin, voi eriyistä olla vaikeuksia hakeutua yksityisen lakimiehen asiakkaaksi, jolloin asiamiehen palkkiot esimerkiksi riita-asian oikeudenkäyneissä saattavat olla moninkertaiset julkisen oikeusavun suurimpaan osakorvaukseen nähden. Nykyisen käyttövarataulukon mukaan sekä osakorvauksella myönnettävän yleisen oikeusavun että osittaisen maksuttoman oikeudenkäynnin omavastuu on enimmillään 6 200 markkaa. Järjestelmän ulkopuolelle jäänyt hyvin helposti joutuu käyttämään huomattavasti enemmän kuin neljän kuukauden käyttövaransa oikeudenkäyntikulujensa maksamiseen.

Julkisten oikeusapupalvelujen saatavuus

Alueellinen saatavuus julkisessa oikeusavussa on nykyään hyvä. Yleisten oikeusaputoimistojen verkosto on tiheä ja koko maan kattava. Asukasmäärään suhteutettuna asianajotoimistojen ja lakiasiaintomistojen lukumäärissä ei ole pääkaupunkiseutua lukuun ottamatta suuria eroja eri puolilla maata. Tosin asianajo- ja lakiasiaintomistot ovat selvästi keskittyneet suuriin keskuksiin ja kaupunkimaisille alueille.

Yleisen oikeusavun saatavuuden kannalta ongelmana ovat suurissa kaupungeissa pitkät jonot. Useimmissa oikeusaputoimistoissa jonotusaika on alle kolme viikkoa, mutta se

voi olla jopa kuusi viikkoa. Oikeusaputoimiston ruuhkat pidentävät toimeksiantojen suoritusajkoja. Oikeusturvaa pitkät jonot saattavat heikentää asioissa, joissa on reagoitava määräajassa. Kun määräaika on loppuillaan lakimiehen luokse tultaessa, lisäselvitysten hankkimiselle ja toimenpiteille saattaa jäädä liian vähän aikaa.

Asianajajat ja lakiasiantoimistot voivat käytännössä tapauskohtaisesti ratkaista, ottavatko maksuttomaan oikeudenkäyntiin oikeutetun henkilön asiakkaakseen vai eivät. Siksi maksuttoman oikeudenkäynnin avustajan saamisessa saattaa melko kattavasta oikeusapupalvelutarjonnasta huolimatta olla vaikeuksia, jos seudun asianajo- tai lakiasiantoimistot eivät ehdi ottaa toimeksiantoa tai jos ne jostain muusta syystä, esimerkiksi asiakkaan henkilökohtaisten ominaisuuksien takia, eivät halua ottaa toimeksiantoa vastaan. Käytännössä on tullut esiin myös tapauksia, joissa kukaan yksityinen lakimies ei ole ottanut hoidettavakseen maksuttomaan oikeudenkäyntiin oikeutetun henkilön asiaa. Näin on käynyt esimerkiksi laajoissa riita-asioissa, jotka ovat työläitä ja aikaa vieviä.

Suomessa asuvilla ja oleskelevilla ulkomaalaisilla on samat oikeudet saada oikeusapupalveluja kuin suomalaisilla. Tulkitsemis- ja käännöspalveluista korvauksen saa valtion varoista ainoastaan maksuttomassa oikeudenkäynnissä siltä osin, kuin tuomioistuinasioinnissa on jouduttu käyttämään näitä palveluja. Näin ollen käytännössä saattaa esiintyä kieliongelmiä muissa kuin tuomioistuimissa käsiteltävissä asioissa.

Asiamiehen valinnan mahdollisuus

Maksuttoman oikeudenkäynnin järjestelmässä asiakas voi valita haluamansa avustajan, millä seikalla on suuri merkitys, koska toimeksianto rakentuu asiakkaan ja asiamiehen väliselle luottamussuhteelle.

Yleisen oikeusaputoimen asiakas voi valita haluamansa oikeusavustajan, mutta pienillä paikkakunnilla asiakkaalla ei ole valinnanvaraa, koska toimistossa työskentelee vain yksi yleinen oikeusavustaja. Valinnanvapautta rajoittaa myös se, että henkilö voi saada yleistä oikeusapua vain sen kunnan oikeusaputoimistossa, jonka toimialueella hän asuu tai oleskelee. Esimerkiksi asiakkaat, jotka työskentelevät ja asuvat eri kunnissa, kokevat tämän epäkäytännölliseksi. Jotkut

pienissä kunnissa asuvat kokevat, että oman kunnan oikeusaputoimistoon kulkiessa heidän yksityisyyden suojansa on heikko, kun ympäristö seuraa, missä kukin asioi, ja he halusivat tästä syystä asioida mieluummin toisen kunnan oikeusaputoimistossa.

Kustannukset asiakkaalle

Julkiset oikeusapupalvelut ovat asiakkaalle edullisia, sillä suurin osa tarjottavista palveluista on täysin korvauksettomia ja osakorvausasiakkaillakin on maksuvelvollisuudessa ylärajat, jotka ovat yksityissektorin palkkioihin nähden alhaiset. Myös kansainvälisesti verraten järjestelmämme ovat asiakkaalle edullisia.

Yleiseen oikeusapuun oikeutettu asiakas joutuu aina maksamaan suoranaiset kulut asiassa, mikäli asia ei kuulu maksuttoman oikeudenkäynnin piiriin. Tavallisimmin kulut koostuvat viranomaisen perimistä todistusta ja rekisteröintimaksuista, jotka ovat yleensä joitakin satoja markkoja. Jos asiassa on käytettävä virallisen lehden kuulutuksia, tulkkaus- tai käännöspalveluja, kulut ovat huomattavasti suuremmat.

Oikeudenkäyntikulusäännösten muuttaminen vuoden 1993 riita-asioiden oikeudenkäyntimenettelyuudistuksen yhteydessä on vaikuttanut siten, että kynnys oikeudenkäyntiin on noussut. Nykyään jutun hävinnyt osapuoli pääsääntöisesti veloitetaan korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut täysimääräisinä. Usein vähävaraiset ja keskituloiset eivät uskalla ottaa riskiä siitä, että voivat hävitä oikeudenkäynnin ja joutua vastaamaan sekä omista oikeudenkäyntikuluistaan että vastapuolen oikeudenkäyntikuluista.

Osaltaan tähän kehitykseen vaikuttaa se, että samoihin aikoihin oikeusturvavakuutuksen kattavuutta on supistettu muun muassa siten, että vastapuolen oikeudenkäyntikuluja ei enää korvata vakuutetun oikeusturvavakuutuksesta, ja siten, että oikeusturvavakuutuksen piiristä on suljettu pois useita asiarhmiä.

Lisäksi lakimiesten palkkiot ovat nousseet. Asiamiesten palkkioiden kohoamiseen vaikuttaa toisaalta oikeudenkäyntimenettelyn uudistaminen, joka edellyttää aikaisempaa enemmän ajankäyttöä ja ennakkoon perheytymistä kuhunkin juttuun. Toisaalta palkkiota on korottanut arvonnäkövero. Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa kerätyn tutkimusaineiston mukaan kantajien vaatima kes-

kimääräinen palkkio kärjäoikeuksissa pääkäsittelyyn edenneissä muissa kuin maksuttoman oikeudenkäynnin riita-asioissa oli noin 22 000 markkaa ja mediaani noin 17 000 markkaa vuonna 1995. Nykyisestä tilanteesta saattaa aiheutua oikeudenmenetyksiä tilanteissa, joissa kanteen menestyminen on epävarmaa.

Järjestelmä tuomioistuinten kannalta

Valtaosa maksuttomista oikeudenkäynneistä myönnetään rikosasioissa, useimmiten kärjäoikeuksissa. Yli puolet maksuttomista oikeudenkäynneistä myönnetään kymmenessä suurimmassa kärjäoikeudessa. Maksuttomien oikeudenkäyntien lukumäärä on viime vuosien aikana kärjäoikeuksissa vähentynyt, mikä johtuu riita-asioiden oikeudenkäyntien määrän vähentymisestä ja oikeusministeriön vuonna 1993 antamasta määräyksestä.

Maksuttomista oikeudenkäynneistä lähes kaikki myönnetään ilman korvausvelvollisuutta valtiolle. Vuosina 1993 ja 1994 kärjäoikeuksissa myönnettyistä maksuttomista oikeudenkäynneistä runsaat 97 prosenttia on myönnetty korvausvelvollisuudetta. Viime vuosina ei määriä ole tilastoitu. Valtaosa maksutonta oikeudenkäyntiä hakevista täyttää selvästi taloudelliset edellytykset korvauksettomaan maksuttomaan oikeudenkäyntiin. Tuomioistuimet kokevat maksuttoman oikeudenkäynnin myöntämisen ylimääräisenä lisänä jutussa, sillä varsinaisen oikeudellisen asian käsittely vaatii päähuomion jutun käsittelyssä. Osittaisen maksuttoman oikeudenkäynnin myöntäminen edellyttää kaavakkeiden täytön muodossa enemmän työtä kuin korvausvelvollisuudetta myönnetyn maksuttoman oikeudenkäynnin myöntäminen. Näistä syistä useimmissa tuomioistuimissa ei yleensä määrätä maksuttoman oikeudenkäynnin saanutta korvaamaan avustajansa palkkiota osaksikaan valtiolle.

Maksuttoman oikeudenkäynnin hakemuksen liitteeksi kuuluvat tulokset ovat usein riittämättömiä. Sosiaaliviraston vahvistamat maksuttoman oikeudenkäynnin tulo- ja varallisuusselvityslomakkeet on toisinaan täytetty tai tarkistettu puutteellisesti. Maksuttoman oikeudenkäynnin hakemusten liitteeksi esitetään varsinkin rikosasioiden käsittelyssä myös vahvistamattomia tai vanhentuneita tuloksetyksiä. Tuomioistuimet eivät yleensä katso tarkoituksenmukaiseksi lykätä koko asian käsittelyä vajaiden maksuttoman

oikeudenkäynnin lomakkeiden täydentämisen tai tarkistamisen takia. Näin ollen maksuttoman oikeudenkäynnin päätöksiä joudutaan tekemään epävarmojen tietojen perusteella.

Maksuttoman oikeudenkäynnin myöntäminen on muodoltaan hallintopäätökseen rinnastettavissa oleva päätös, koska siinä ratkaistaan asianosaisen oikeus tietyn etuuden saamiseen valtion varoista. Myös maksuttoman oikeudenkäynnin saaneen henkilön oikeudenkäyntiavustajan palkkion vahvistaminen on luonteeltaan hallintopäätökseen rinnastettavissa, koska palkkiota vahvistaessaan tuomioistuimet joutuvat harkitsemaan kohtuullisen palkkion määrää ottaen huomioon laissa ja oikeusministeriön ohjeissa määritellyt kriteerit palkkion määräytymisestä. Euroopan neuvoston tuomioistuinten työtaakan keventämistä koskevassa suosituksessa No. R (86) 12 suositellaan muun muassa kaikkien hallinnollisten tehtävien siirtämistä tuomioistuimilta muille viranomaisille.

Tuomioistuimet näkevät työssään hyvin julkisten oikeusapupalvelujen oikeudellisen laadun. Maksuttomassa oikeudenkäynnissä avustajaksi voidaan määrätä asianajaja tai muu tehtävään kykenevä henkilö. Tietyissä tilanteissa rikosasioissa avustajan on oltava lakimies. Jos edun hakija itse ehdottaa avustajakseen kelpoisuusvaatimukset täyttävää henkilöä, tämä on määrättävä avustajaksi, ellei ole erityisiä syitä olla antamatta määrystä. Oikeuskäytännössä asianosaisen oikeus valita avustajansa on pidetty niin vahvana periaatteena, että sitä on noudatettu sellaisissakin tilanteissa, joissa avustajan työn laatu on osoittautunut heikoksi.

Maksuton oikeudenkäynti muutoksenhakuasteissa

Vaikka maksuttomat oikeudenkäynnit ovat alioikeuksissa vähentyneet 1990-luvun alusta lähtien, muissa oikeusasteissa ei ole tapahtunut vähentymistä. Korkeimmassa oikeudessa maksuttomien oikeudenkäyntien menot ovat lisääntyneet huomattavasti, mutta tämä johtuu lain soveltamiskäytännön muuttumisesta.

Asioissa, joissa on myönnetty maksuton oikeudenkäynti, on keskimääräistä korkeampi muutoksenhakuprosentti alioikeuksista ylempiin oikeusasteisiin. Rikosasiat, joissa maksuton oikeudenkäynti voidaan myöntää, ovat luonteeltaan keskimääräistä vakavampia, ja siten niiden tuomiotkin ovat ihmisille

merkityksellisempiä. Ero muutoksenhakuultuudessa on kuitenkin huomattava. Rikosasioissa, joissa on myönnetty maksuton oikeudenkäynti, noin kaksi kolmasosaa hakee muutosta ja muissa rikosasioissa alle viidennes. Maksuttomissa oikeudenkäynneissä on myös keskimääräistä useammin vaihdettu asiamiestä muutoksenhakuvaiheessa. Tilastoista ilmenee myös, että käräjäoikeuksissa yleiset oikeusavustajat hoitavat maksuttomista oikeudenkäynneistä noin viidesosan, mutta hovioikeuksissa vain kahdeskymmenesosan. Nämä seikat viittaavat siihen, että hovioikeuteen saatetaan tehdä maksuttoman oikeudenkäynnin turvin aiheettomia valituksia ja korkeimpaan oikeuteenkin turhia muutoksenhakulupahakemuksia.

Julkiset oikeusapupalvelut niitä tarjoavien lakimiesten kannalta

Asianajajille ja muille ammattinaan oikeudellista apua antaville lakimiehille tulee julkisten oikeusapujärjestelmien kautta asiakkaita, joilla muuten ei olisi varaa käyttää oikeusapupalveluja. Järjestelmät siis merkitsevät näille lakimiehille asiakaspiirin laajenemista ja siten työtilaisuuksien ja tulojen lisääntymistä. Julkisyhteisöt, valtio maksuttomassa oikeudenkäynnissä ja kunta yleisen oikeusavun osoituksissa, ovat varmoja laskujen maksajia. Muissa kuin tuomioistuinasioissa yksityiset lakimiehet kokevat mahdollisuutensa auttaa vähävaraisia suppeiksi, koska maksuton oikeudenkäynti kattaa joitakin poikkeuksia lukuunottamatta vain oikeudenkäynnit yleisissä tuomioistuimissa.

Oikeusavun antaminen edellyttää huolellista paneutumista asiakkaan ongelmaan. Ulko-maalaiisten asioissa tulevat esiin myös kielijä kulttuurierot. Jotkut asianajo- ja lakiasiaintoimistot eivät lainkaan ota hoitaakseen maksuttomia oikeudenkäyntejä. Monet yleisistä oikeusavustajista kokevat, että osa yleisen oikeusaputoimen asiakaskontakteista on vahvasti sosiaalitoimen luonteisia.

Yleiset oikeusavustajat ovat työssään taloudellisesti riippumattomia asiakkaiden määrystä tai menettelytavoista heidän asiaansa, koska ne eivät vaikuta heidän palkan määrään.

Kunnan työntekijänä useilla yleisillä oikeusavustajilla on ongelmia tilanteissa, joissa yleisen oikeusaputoimen asiakkaaksi haettava on osoitettava käyttämään yksityisiä asianajopalveluja kunnan kustannuksella.

Asiamiesten palkkiolaskujen määrien nousua useissa oikeusaputoimistoissa osoitusvarat riittävät vain muutamien osoitusten antamiseen vuodessa. Useimmat yleiset oikeusavustajat katsovat, että vähäiset osoitusresurssit on varattava olennaisimpaan, eli asioihin, joissa oikeusaputoimisto on esteellinen, kun oikeusavun hakijan vastapuoli on jo oikeusaputoimiston asiakas. Tämän vuoksi yleiset oikeusavustajat erittäin harvoin antavat osoituksia esimerkiksi työtilanteen tai asian erikoislaadun perusteella. Lisäksi ongelmia ilmenee sellaisissa esteellisyytilanteissa, joissa vastapuolena on kunnan oma toimielin, kuten sosiaalilautakunta. Joissakin kunnissa kunta työnantajana ei hyväksy osoituksen antamista asianajajalle näissä asioissa, koska kunnassa esteellisyyttä ei pidetä todellisena ongelmana.

Maksuttomien oikeudenkäyntien kustannukset

Valtaosa maksuttomien oikeudenkäyntien kustannuksista kertyy käräjäoikeuksista ja hovioikeuksista. Kustannukset ovat nousseet yleisissä tuomioistuimissa kaikissa oikeusasteissa. Niitä on pyritty vuosien kuluessa useaan otteeseen hillitsemään muun muassa sulkemalla järjestelmän piiristä yksinkertaiset rikosasiat ja säätämällä oikeusministeriölle valtuus antaa sitovia määräyksiä maksuttomista oikeudenkäynneistä avustajille maksettavien palkkioiden perusteista, mutta näiden toimien säästövaikutukset ovat jääneet vähäisiksi tai lyhytaikaisiksi. Kahden viimeisen vuoden aikana maksuttomien oikeudenkäyntien kokonaiskustannukset ovat nousseet yli kymmenen prosenttia vuodessa.

Maksuttoman oikeudenkäynnin kustannuksista 96 prosenttia koostuu avustajien palkkioista. Maksuttomien oikeudenkäyntien määrät ovat muutaman vuoden aikana vähentyneet, joten kustannusten nousu johtuu siitä, että yksittäisissä oikeudenkäynneissä vahvistetut avustajanpalkkiot ovat nousseet. Tähän vaikuttava tekijä on oikeudenkäyntiasiamiesten palkkiotason yleinen nousu, mutta se ei selitä maksuttoman oikeudenkäynnin kulujen kasvua, koska pääosa maksuttomista oikeudenkäynneistä myönnetään rikosasioissa, joissa menettelyuudistusta ollaan vasta toteuttamassa. Asiamiespalkkioita yleisesti korottanut arvonlisävero ei vaikuta valtion maksuttoman oikeudenkäynnin menoihin, koska arvonlisävero maksetaan toiselta mo-

mentilta. Arvonlisävero on kuitenkin saattanut välillisesti korottaa palkkioita, sillä se on tehnyt avustajan palkkiolaskujen muuttamisen työläämmäksi tuomioistuimille. Yksinkertaisten rikosasioiden jäätyä pois maksuttoman oikeudenkäynnin piiristä käsiteltävät jutut ovat keskimäärin jonkin verran aikaisempaa vaikeampia ja työläämpiä, mikä on todennäköisesti vaikuttanut siihen, että kustannukset asiaa kohden ovat nousseet.

Koska sosiaalivirastoissa on vaihteleva asiantuntemus ja käytäntö maksuttomien oikeudenkäyntien tulo- ja varallisuuslomakkeiden vahvistamisessa, tuomioistuimet joutuvat usein tekemään päätöksiä maksuttomista oikeudenkäynneistä puutteellisen selvityksen perusteella, mikä saattaa lisätä myönnettävien maksuttomien oikeudenkäyntien määrää, sillä hakemus on epävarmassa tapauksessa oikeusturvankin kannalta varmempaa hyväksyä kuin hylätä. Toinen maksuttomien oikeudenkäyntien määrään vaikuttava seikka on, että tuomioistuimet eivät määrää maksuttomia oikeudenkäyntejä osittaisella korvausvelvollisuudella valtiolle, vaan rajatapauksissa maksuton oikeudenkäynti joko myönnetään korvausvelvollisuudetta tai hakemus hylätään kokonaan.

Asianajajien ja muiden yksityisten lakimiesten hoidettaviksi tulee myös sellaisten varattomien oikeudenkäyntejä, jotka ovat ensin kääntyneet yleisen oikeusaputoimiston puoleen, mutta jotka yleinen oikeusavustaja on työtilanteensa vuoksi ohjannut osoitusta antamatta hakemaan apua muualta, kun hän on todennut asiakkaan saavan maksuttoman oikeudenkäynnin ja avustajan määräyksen. Kunta ei osallistu maksuttoman oikeudenkäynnin kustannuksiin, joten tässä muodossa tapahtuu sääntelemätöntä kulujen siirtoa kunnilta valtiolle.

Yleinen oikeusapu valtion ja kuntien kannalta

Säädettäessä lakia yleisestä oikeusaputoiminnasta ja myöhemmin toiminnan kehittämistä suunniteltaessa on pohdittu, tulisiko toiminnan kuulua valtion vai kunnan toimialaan. Painavia periaatteellisia perusteluja ei ole esitetty kummankaan vaihtoehdon puolesta, vaan on katsottu, että toiminta voidaan harkita järjestettäväksi yhtä hyvin kunnan tai valtion toimintana. Ratkaisevana perusteluna toiminnan säätämiseksi kunnalliseksi on ollut tarkoituksenmukaisuus, koska

kunnallisesta vapaaehtoisesta oikeusaputoiminnasta jo oli hyviä kokemuksia.

Kuntien suhtautuminen yleisen oikeusavun järjestämiseen vaihtelee kunnittain. Toiset kunnat katsovat yleisen oikeusaputoimen olevan osa kunnan peruspalvelua kuntalaisille, toiset kunnat pitävät yleisen oikeusavun ylläpitämistä ylimääräisiä kustannuksia aiheuttavana velvollisuutena.

Kuntien ja valtion yhteisesti suunnittelema, vaihteittain toteutettu valtionapu-uudistus on vaikuttanut kuntien suhtautumiseen. Vuonna 1989 kustannuserusteiset valtionavut korvattiin kuntien yleisestä valtionosuudesta ja rahoitusavustuksista annetulla lailla (1273/1988), jonka perusteella kunnille myönnettiin valtionosuuksia neljän vuoden ajan. Vuonna 1993 tuli voimaan kuntien valtionosuuslaki (688/1992), joka antoi kunnille niiden yleisen toimialan ja erityistoimialojen puitteissa vapaan päätäntävällän valtionosuuksien käytöstä. Vuoden 1997 alusta tuli voimaan kuntien valtionosuuslaki (1147/1996). Kun yleiseen oikeusaputoimintaan ei enää erikseen nimenomaisesti osoiteta valtionosuutta, monet kunnat ovat kyseenalaistaneet yleisen oikeusaputoimen ylläpitämisen aikaisemmassa laajuudessa. Useat kunnat katsovat oikeusministeriön määräysvallan yleisen oikeusaputoimen osalta olevan ristiriidassa nykyisen valtionosuusjärjestelmän kanssa ja rajoittavan kunnallista itsemääräämisoikeutta liiaksi. Yleisestä oikeusaputoiminnasta annetun lain muutoksella vahvistettiin kunnille aikaisempaa laajemmat mahdollisuudet yleisen oikeusaputoiminnan järjestämisessä. Vapaakuntakokeilussa mukana olleet kunnat ovat jo aikaisemmin keventäneet oikeusaputoimintaa lakkauttamalla oikeusapulautakunnat.

Viime vuosina kunnat ovat laman vuoksi joutuneet tekemään säästötoimenpiteitä useilla toimialoillaan. Kuntien talousarvioissa yleisen oikeusavun osuus on hyvin vähäinen. Monissa kunnissa on täydennyskoulutusta ja laitehankintoja oikeusaputoiminnan osalta huomattavasti karsittu. Jotkut kunnat ovat supistaneet yleistä oikeusaputoimintaa muun muassa liittämällä oikeusavustajan toimiin muita toimia ja vähentämällä oikeusaputoimistojen kansliahenkilökuntaa. Useat kunnat ovat suunnitelleet huomattavia supistuksia yleiseen oikeusaputoimintaan.

Kuntien kustannukset yleisestä oikeusavusta koostuvat ensisijaisesti yleisten oikeusavustajien ja kansliahenkilökunnan palk-

kakustannuksista. Useimpien oikeusaputoimistojen alueilla kunnat ovat tehneet päätöksen, että yleisessä oikeusaputoimistossa voidaan täyttää korvausta vastaan palvella myös asiakkaita, joilla ei ole oikeutta yleiseen oikeusapuun. Tästä toiminnasta saavat tulot osaltaan mahdollistavat yleisen oikeusaputoimen ylläpitämistä pienissä oikeusaputoimistoissa, joiden alueella ei asu niin paljon yleiseen oikeusapuun oikeutettuja, että heidän palvelemisensa työllistäisi yleisen oikeusavustajan.

Koska yleisen oikeusavustajan työ edellyttää asianajollisen luonteensa vuoksi riippumattomuutta ja itsenäisyyttä ja koska se muutenkin poikkeaa kunnan muista työskentelytavoista, päättäjät ja virkamiehet useissa kunnissa tuntevat yleisen oikeusavun sisällön vain pintapuolisesti. Tämä saattaa vaikuttaa siihen, että oikeusaputoimintaan ei haluta sijoittaa voimavaroja. Näin ollen työskentelypuitteet eli käytettävissä oleva henkilöstö, tilat ja laitteet ja täydennyskoulutusmahdollisuudet ovat hyvin eri tasoiset eri kunnissa.

3. Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset

3.1. Tavoitteet ja keinot niiden saavuttamiseksi

Tavoitteena on luoda yksi yhtenäinen oikeusapujärjestelmä, joka tarjoaa vähävaraisille oikeusavun hakijoille heidän tarvitsemansa laadukkaat oikeudelliset palvelut. Oikeusapu on luonteeltaan asianajopalvelu. Toiminnan tulee kaikilta osin vastata asianajotoiminnalle asetettavia vaatimuksia.

Oikeusapujärjestelmän tulee tukea sellaista käyttäytymistä oikeudellisissa asioissa, johon kulunsa itse maksava kansalainen keskimäärin ryhtyy vastaavassa asiassa. Tämän mukaisesti vähäiset asiat ehdotetaan rajattavaksi oikeusavun ulkopuolelle ja pienissä asioissa ryhdytään ainoastaan asian laatuun nähden kohtuullisiin toimenpiteisiin. Oikeusapupalveluiden kustannusten tulee sekä hakijan että yhteiskunnan kannalta vastata palveluiden laatua.

Edellä mainittuihin tavoitteisiin pyritään luomalla valtion ylläpitämä oikeusaputoimistoverkosto. Oikeusavun myöntäminen keskitetään edellä mainittuihin toimistoihin. Palveluja tarjoaisivat edelleen sekä näissä toimistoissa työskentelevät oikeusavustajat että

yksityiset asianajajat.

Esitutkinnaissa epäillylle ja rikosoikeudenkäynnissä vastaajalle taattaisiin taloudellisesta asemastaan riippumatta mahdollisuus oikeudelliseen avustajaan aina, kun hän ei ilman avustajaa kykene riittävästi valvomaan oikeuksiaan. Kun virallisen syyttäjän esittävä syyte on hylätty tai vastaaja on muusta syyistä vapautunut syytteestä, vastaajan puolustuksesta aiheutuneista oikeudenkäyntikuluista vastaisi tietyin edellytyksin valtio. Vastaajan oikeus puolustajaan tietyissä rikosasioissa ja syytteestä vapautetun oikeus saada valtion varoista korvaus oikeudenkäyntikuluistaan säädettäisiin oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettuun lakiin (689/1997).

3.2. Keskeiset ehdotukset

Oikeusapuun kuuluvat asiat

Ehdotuksen mukaan oikeusapua annettaisiin oikeussuojan tarpeessa olevalle hakijalle, joka ei taloudellisista syistä itse kykene kustantamaan tarvitsemaansa oikeudellista apua. Lähtökohtana on, että oikeusapua annetaan edelleen kaikissa oikeudellisissa asioissa. Oikeusapua ei kuitenkaan annettaisi, jos oikeusavun pyytäjän asian ajaminen olisi oikeuden väärinkäyttämistä tai jos asialla on hakijalle ilmeisen vähäinen merkitys. Nykyään oikeusavun epääminen palvelujen väärinkäytön tai asian vähäpätöisyyden vuoksi on harvinaista. Asian vähäisyys tulisi arvioida tapauskohtaisesti.

Valmistelussa toinen esillä ollut vaihtoehto oli Ruotsin mallin mukainen asian laadun perusteella laadittu luettelo asioista, joissa oikeusapua ei myönnetä. Se olisi kuitenkin meillä ongelmallinen. Vaikka suurin osa luetteloon kuuluvista asioista olisikin sellaisia, joissa oikeusapua ei ole tarpeen myöntää, yksittäinen asia saattaa kuitenkin vaatia oikeusavun myöntämistä.

Jotta oikeusavun voimavarat voitaisiin käyttää tehokkaasti, oikeusavustajalla pitää olla nykyistä laajemmat valtuudet selvästi vähäpätöisissä ja toivottomissa asioissa evätä oikeusapu. Ei ole perusteltua, että yhteiskunnan rajallisia voimavaroja käytettäisiin sellaisten oikeusasoiden hoitamiseen, jossa ei ole kyse aidosta oikeussuojan tarpeesta. Asian on oltava sellainen, että voidaan pitää kohtuullisena yhteiskunnan osallistumista sen hoitamisesta aiheutuviin kustannuksiin.

Asia, joka selvästi ei vaikuta hakijan oikeusasemaan, tulisi jättää oikeusavun ulkopuolelle. Intressille ei kuitenkaan voida asettaa esimerkiksi markkamääräisiä rajoja. Arvion tulee perustua kokonaisharkintaan. Arviossa tulisi lähteä siitä, mikä merkitys asialla on oikeusavun hakijalle. Ratkaisevaa tulisi olla, että hakija on oikeudellisen avustajan tarpeessa.

Oikeusapujärjestelmässä asetetaan hakijan käyttöön asian hoitamiseksi asianajaja tai oikeusavustaja. Tähän järjestelmään on syytä turvautua ainostaan silloin, kun hakija on tällaisen erityisasiantuntijan tarpeessa. Oikeusapua ei pääsääntöisesti tulisi myöntää ainoastaan, jotta hakija vapautuisi erinäisistä maksuista. Tarvittavat maksuvapautukset tulisi hoitaa asianomaisissa järjestelmissä, esimerkiksi tuomioistuinmaksuja koskevassa lainsäädännössä. Oikeusapua annettaisiin, kun oikeussuojan tarpeen arvioinnin perusteella voidaan pitää kohtuullisena yhteiskunnan varojen käyttöä hakijan avustamiseen asiassa.

Toimenpiteiden rajoittaminen pienissä asioissa

Ehdotuksen mukaan oikeusavustajalla on mahdollisuus rajoittaa oikeusapu kattamaan vain tietyt toimenpiteet pienissä asioissa. Tässä yhteydessä pienellä asialla tarkoitetaan niitä asioita, jotka edellisen jakson rajoitusten mukaan oikeuttavat oikeusapuun, mutta jotka ovat oikeusapuasioiden joukossa pieniä. Arvio tehtäisiin ensisijaisesti hakijan näkökulmasta. Asialla tulee olla pieni merkitys hakijalle. Lisäksi suoritettaisiin kokonaisarvio, jonka perusteella voitaisiin todeta, että yhteiskunnan kannalta on kohtuullista, että se osallistuu kyseisen asian kustannuksiin. Tässä arviossa otettaisiin lähtökohdaksi se, minkälaisia voimavaroja palvelun itse maksava asiakas olisi keskimäärin halukas pannaan vastaavaan asiaan. Käytettävien voimavarojen tulee olla kohtuullisissa suhteissa intressiin. Arvioon vaikuttaa myös asian todennäköinen lopputulos: voidaanko pitää todennäköisenä, että hakija tosiasiallisesti pääsee toivottuun lopputulokseen. Jos tiedetään, että vastapuoli on tunnetusti maksukyvytön, on kyseenalaista käynnistää velkomusprosessi vain sen tosiseikan toteamiseksi, että vastaaja on hakijalle velkaa.

Riita-asiaien oikeudenkäyntimenettelyn uudistuksen tavoitteiden mukaisesti tulisi suo-

sia sovintoratkaisuihin pyrkimistä. Oikeusapuun kuuluisi pienessä asiassa neuvontaa, asiakirjojen laatimista ja vastapuolen kanssa neuvottelua sovintoratkaisun aikaansaamiseksi, mutta ei esimerkiksi asian hoitamista tuomioistuimessa.

Lisäksi lakiin otettaisiin edelleen säännös siitä, että pääsääntöisesti hakemusasioissa ja tietyn tyyppisissä vähäisissä rikosasioissa oikeusapuun ei kuuluisi avustaminen oikeudenkäynnissä. Säännös vastaisi pääpiirteisään rajoitusta, joka oikeudenkäyntiavustajan määräämiselle on säädetty maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetussa laissa.

Oikeusapu ulkomailla hoidettavissa asioissa

Julkista oikeusapua ulkomailla hoidettavissa asioissa annettaisiin edelleen ensisijaisesti sen maan oikeusapujärjestelmän mukaan, jossa asiaa hoidetaan. Se on tarkoituksenmukainen menettelytapa, koska oikeudenkäyntiperiaatteet eri maissa poikkeavat huomattavasti toisistaan. Kussakin maassa pystytään parhaiten arvioimaan avustajan tarve ja asiasta aiheutuvat kulut, ja oikeusavun myöntäminen on luontevinta tutkia kyseisen maan oikeusjärjestyksen mukaan. Suomesta käsin vastaavien seikkojen selvittäminen olisi vaikeaa ja hidasta. Myös ihmisoikeustuomioistumella on oma oikeusapujärjestelmänsä.

Ruotsissa oikeusapu voidaan erityisesti syistä myöntää muualla kuin Ruotsissa käsiteltävään asiaan. Säädestä on tulkittu hyvin suppeasti. Oikeusapu on myönnetty vain joissakin lapsen etuun liittyvissä statuskysymyksissä ja asioissa, joihin liittyy humanitäarisii näkökohtia, kuten esimerkiksi natsimenneisyyteen liittyvässä vahingonkorvausasiassa. Lisäksi oikeusapu voidaan myöntää asiassa, jossa hakija on joutunut seksuaalirikoksen uhriksi.

Ehdotuksen mukaan yleinen neuvonta ja avustaminen avustajan hankkimisessa ulkomailla käsiteltävässä asiassa kuuluisivat edelleen oikeusavun piiriin. Lisäksi oikeusministeriö voisi harkinnanvaraisesti myöntää oikeusavun ulkomailla käsiteltävään asiaan. Oikeusavun myöntämisen ulkomailla käsiteltävään asiaan niin, että apu kattaa myös ulkomailla syntyviä kuluja, tulisi aina perustua erityisiin syihin. Niiden korvaaminen tulisi kysymykseen ainostaan kun inhimilliset seikat vahvasti puoltaisivat tätä. Asianosaisen henkilön vahvasti liittyvissä asioissa on pidettävä kohtuullisena sitä, että oikeusavun

voi saada samoilla taloudellisilla edellytyksillä ulkomailla käsiteltävässä asiassa kuin sen saisi Suomessa käsiteltävässä asiassa. Esimerkkeinä voidaan mainita seksuaalirikokset uhrin osalta ja lapsenkaappausasiat.

Oikeusavun piiriin kuuluvat henkilöt

Oikeusapua annettaisiin edelleen luonnollisille henkilölle Suomessa käsiteltävissä tuomioistuinasioissa. Muissa asioissa oikeusapua annettaisiin henkilölle, jolla on kotikunta Suomessa, sekä Euroopan unionin tai Euroopan talousalueen valtioiden kansalaisille, jotka ovat Suomessa töissä tai työnhakijoina. Lisäksi sitä voitaisiin harkinnanvaraisesti antaa Suomessa myös muille. Oikeusavun antaminen riippuisi tällöin asian luonteesta - siitä miten kiinteästi asia, jossa oikeusapua pyydetään, liittyy Suomeen ja millaisissa olosuhteissa oikeusavun myöntäminen olisi perusteltua. Ehdotus ei merkitse laajennusta nykyjärjestelmään.

Oikeusavun taloudelliset edellytykset

Ehdotuksen mukaan oikeusavun myöntäminen sidottaisiin nykyistä kaavamaisempaan käyttövaratalukkoon, josta säädettäisiin asetuksella. Taulukko perustuisi ensisijaisesti hakijan nettokuukausituloihin. Silloin kun kuukausitulot ovat vaikeasti selvitettävissä tai vaihtelevat hyvin paljon, kuten esimerkiksi yrittäjillä tai maanviljelijöillä saattaa olla, lähtökohtana olisivat vuosiansiot. Nykyisessä laajuudessa otettaisiin edelleen huomioon puolison tulot sekä elatusvelvollisuus. Jos hakijalla on keskimääräistä suuremmat hyväksyttävät menot, ne tulisi ottaa huomioon etuudesta päätettäessä. Kuten nykytilan arviointiosassa on kuvattu, käyttövaratalukot eivät yksityiskohtaisinakaan tuota aina tasapuolista lopputulosta erilaisissa taloudellisissa olosuhteissa eläville henkilöille.

Myös omaisuuden arvioinnissa ehdotetaan nykyistä kaavamaisempaa menetelyä. Käyvän arvon sijasta käytettäisiin verotusarvoja. Ne ovat helposti selvitettävissä ja nykyään jo lähellä käypiä arvoja. Ehdotuksen mukaan pankkitalletuksia ja muita merkittäviä likvidejä varoja omistaville etuutta ei myönnettäisi tai se myönnettäisiin ainoastaan osittaisena. Eri omaisuuslajeja arvioitaisiin eritavoin, koska esimerkiksi kesämökki ei ole yhtä helposti realisoitavissa ja käytettävissä oikeusapupalvelun ostamiseen kuin pankki-

talletus. Jos oikeusavun saaja saa asiassa, jossa oikeusapu on annettu, huomattavan taloudellisen edun, tämä otettaisiin huomioon oikeusavun saajan korvausvelvollisuutta määrättäessä.

Suhteellisen vähävarainen henkilö ei voimassa olevan lain mukaan saa edes osakorvausta vastaan oikeusapua asiassa, josta hänelle syntyy merkittäviä oikeudenkäyntikuluja. Mahdollisuutta saada oikeusapua osakorvausta vastaan on tarkoitus parantaa. Erityisesti tämä koskee asioita, joissa syntyy hakijalle huomattavia oikeudenkäyntikuluja.

Oikeusapuun kuuluvat etuudet

Oikeusapuun kuuluisivat ehdotuksen mukaan ensisijaisesti avustajan palkkiot. Molemmissa nykyisissä oikeusapujärjestelmissä avustajan palkkiot muodostavat valtaosan kustannuksista.

Muussa lainsäädännössä olisi tarkoituksenmukaista säätää maksuvapautuksista vähävaraisille. Tällä vältettäisiin päällekkäistä työtä, jossa raha siirtyy valtion sisällä momentilta toiselle. Joidenkin asioiden hoitamiseen liittyy kuitenkin kuluja, joita ei voi luontevasti korvata muiden järjestelmien kautta. Tällaisia kuluja ovat muun muassa tulkkaus- ja kääntämiskulut sekä kuulutus- ja todistelukulut. Nämä kulut korvattaisiin edelleen oikeusapuna.

Oikeusapumaksu

Jokaiselta oikeusapupalvelua saavalta ehdotetaan perittäväksi 200 markan suuruinen oikeusapumaksu. Asiakkaat, jotka olisivat oikeutettuja toimeentulotukeen, vapautettaisiin kuitenkin maksusta. Maksulla on tarkoitus ohjata asiakasta hakemaan oikeusapua tärkeiksi kokemissaan asioissa. Vähemmän tärkeissä asioissa saatettaisiin oikeusapu jättää hakematta. Asiakas joutuu itse harkitsemaan, onko hänen asiansa niin tärkeä, että siitä kannattaa maksaa. Pääsääntöisesti maksu silloin ohjaa palveluiden käyttäjiä oikealla tavalla. Oikeusapumaksulla pyritään samaan tavoitteeseen kuin Ruotsissa oikeusapu-uudistuksessa käyttöön otetulla oikeusavun edellytyksenä olevalla maksullisella neuvonnalla. Oikeusapumaksun käyttöön ottamisella korostettaisiin asiakkaan omatoimisuutta ja omaa vastuuta asioiden hoitamisessa.

Oikeusapumaksun käyttöön ottaminen vähentäisi myös yhteiskunnan kustannuksia.

Toisaalta laskutus ja perimistoimet lisäävät asioiden käsittely- ja hallinnointikustannuksia. Taloudellisen tilanteensa mukaan hakija oikeusapumaksun lisäksi osallistuisi nykyiseen tapaan osakorvauksella asian kustannuksiin.

Jotta asiasta perittävä maksu ohjaisi hakijaa käyttäytymään taloudellisesti järkevästi, maksu tulisi periä jo menettelyn aikana eikä jälkikäteen. Maksu ei kuitenkaan olisi palvelun saannin edellytys. Se olisi suoraan ulosotokelpoinen ilman tuomioistuimen tuomiota tai päätöstä, kuten yleisen oikeusaputoimen maksut nykyään.

Mahdollisuus valita asiamies

Yleisissä tuomioistuimissa käsiteltävissä asioissa, hallintolainkäyttöasioissa sekä vesija maa-oikeudessa käsiteltävissä asioissa hakijalla olisi vapaa mahdollisuus valita asiamies. Muissa asioissa oikeusavustajat tarjoaisivat oikeusapupalvelut.

Kaikki asianajopalvelut perustuvat ehdottomaan luottamussuhteeseen asiakkaan ja asiamiehen välillä. Parhaimmat edellytykset luottamussuhteen syntymiselle on silloin, kun asiakas voi itse valita asiamiehensä. Asiamiehen valinnan vapaus kuuluu oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteeseen, joka on kirjattu hallitusmuodon 16 §:ään. Se on mainittu myös Euroopan neuvoston ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen (SopS 19/1990), jäljempänä Euroopan ihmisoikeussopimus, 6 artiklan 3 c kohdassa rikosasioiden osalta. Periaatteen on katsottu soveltuvan myös saman artiklan 1 kohdassa tarkoitettuihin asioihin, jolloin päätetään jonkun oikeuksista tai velvollisuuksista. Laajin asiamiehen valinnan vapaus asiakkaalla on silloin, kun käytössä on ostopalvelujärjestelmä. Yksityisillä asianajajilla on kuitenkin oikeus kieltäytyä hoitamasta yksittäistä asiaa, joten valinnanvapaus on jo silloin rajoitettu. Monet yksityiset asiamiehet eivät hoida lainkaan maksuttomia oikeudenkäyntejä.

Edellä tarkoitettua asiamiehen vapaata valinta-oikeutta rajoitettaisiin vastaavalla tavalla kuin nykyisin maksuttoman oikeudenkäynnin järjestelmässä. Edelleen ainoastaan erityisistä syistä voitaisiin käyttää toisessa tuomiopiirissä normaalisti toimivaa asiamiestä, mistä aiheutuu yhteiskunnalle lisää kustannuksia. Tämä tarkoittaa, että jos asiamies suostuu esiintymään samalla korvauksella

kuin tuomiopiirissä toimiva asiamies, hän voi toimia myös tuomiopiirinsä ulkopuolella.

Muissa kuin tuomioistuimessa käsiteltävissä asioissa täysin vapaa valinnan mahdollisuus ei ole yhtä ehdoton kuin ihmisoikeussopimuksissa tarkoitettussa asioissa. Tällainen muu oikeudellinen avustaminen osaltaan turvaa kansalaisia oikeuksiinsa pääsemisessä, mutta se ei ole yhtä välttämätöntä kun tuomioistuimessa käsiteltävässä asiassa.

Verotusta tai sosiaalietuutta koskevassa asiassa valtiovallan tai kunnan kanssa ristiriitaan joutuneen kansalaisen saattaa olla vaikeaa hyväksyä, että asiamiehenä toimii oikeusavustaja, joka on virkasuhteessa julkisyhteisöön. Yleensä siitä ei kuitenkaan aiheudu ongelmia, että oikeusavustaja on virkamies. Merkittävällä osalla asioista ei ole kytkentöjä valtioon tai kuntaan. Ainoastaan se seikka, että oikeusavustaja saa palkkansa valtion tai kunnan varoista, ei tee häntä esteelliseksi kaikissa asioissa, joissa valtion tai kunnan viranomaisen on tehnyt hallintopäätöksen. Kaikissa niissä tilanteissa, joissa mainittu kytkentä tosiasiallisesti haittaa asian hoitamista, on osoituksella huolehdittava siitä, että asian hoitaa luottamusta nauttiva avustaja.

Mahdollisuus valita oikeusavustaja useiden oikeusaputoimistojen lakimiehistä takaisi muualla kuin oikeudessa käsiteltävissä asioissa riittävän valinnanvaran. Valinnanvapaus ulotettaisiin kaikkiin oikeusaputoimistoihin, jotka ovat kohtuullisen asioimisetäisyyden päässä oikeusavun hakijan asuinpaikasta. Tilanteissa, joissa oikeusaputoimisto ei voisi palvella asiakasta esteellisyyden tai työtilanteen vuoksi, hänet voitaisiin myös tällaisissa asioissa ohjata asianajajan luo osoituksella. Näissä tilanteissa olisi mahdollista ohjata asiakas myös toiseen oikeusaputoimistoon.

Valtio oikeusaputoiminnan ylläpitäjänä

Oikeusaputoiminnan ylläpitäminen kuuluisi ehdotuksen mukaan kokonaan valtion tehtäviin. Julkisen oikeusavun on oltava siihen varallisuusasemansa puolesta oikeutettujen henkilöiden saatavilla yhtäläisesti maan eri osissa. Tämän kansalaisten yhdenvertaisuuden periaatteen toteutumisen edellytyksenä on, että valtion ohjaukselta kuntiin nähden on vahva myös silloin kun toimintaa harjoitetaan kuntien vastuulla. Perinteisesti laissa on asetettu vaatimuksia toiminnan järjestä-

mistavoille. Järjestämistavoilla on pyritty takaamaan toiminnan asianajollinen luonne. Valtion vahva ohjausvalta kuntiin oikeusaputoimissa on kuitenkin ristiriidassa kuntien itsehallintoperiaatteen kanssa ja antaa aiheen tutkia, kuuluisiko valtion näin ollen myöskin ylläpitää toimintaa sen luonteen vuoksi. Oikeussuojakeinojen käytön mahdollistaminen on ensisijaisesti valtion tehtävä.

Valtiollisesta oikeusaputoimistoverkostosta olisi se etu, että ostopalvelujen ja yhteiskunnan tuottamien palvelujen keskinäinen hyödyntäminen ja järjestelmien yhtenäistäminen olisi helpompaa, kun molemmat oikeusapupalvelumuodot olisivat yksin valtion vastuulla ja ensisijaisesti valtion varoin. Täysin valtiollisessa järjestelmässä voitaisiin myös lisätä asiakkaan valinnanvapautta joustavasti siten, että tämän ei tarvitsisi välttämättä käyttää oman kotikuntansa oikeusaputoimistoa.

Kun oikeusaputoiminta siirrettäisiin kunnilta valtiolle, nykyiselle henkilöstölle taataisiin mahdollisuus siirtyä niin sanottuina vanhoina työntekijöinä toiminnan mukana valtiolle. Kohtuullisissa rajoissa tulisi henkilökunnan kuitenkin siirtyä työskentelemään paikkakunnalta toiselle. Myöhemmin virkojen tullessa avoimiksi tulisi pyrkiä huolehtimaan siitä, että oikeusapupalvelujen tarjonta ja kysyntä vastaavat mahdollisimman hyvin toisiaan.

Ehdotus valtion oikeusapuorganisaatioksi

Kussakin oikeusaputoimistossa työskentelisi pääsääntöisesti 2 - 4 oikeusavustajaa. Suuremmissa taajamissa toimistoissa olisi useampia oikeusavustajia. Muualla kuin harvaan asutuilla seuduilla tavoitteena olisi vähintään kahden oikeusavustajan toimistot.

Vähintään kahden oikeusavustajan toimistot olisivat palvelukykyisempiä kuin yhden oikeusavustajan toimistot. Asiakkailta on valinnanvaraa, jos toimistossa on useampia kuin yksi oikeusavustaja. Oikeusavustajat voivat loma-aikoina ja muulloinkin tarvittaessa toimia toistensa sijaisena, toimistorutiinit voidaan järjestää sujuvammin ja tarkoituksenmukaisemmin, ja useamman oikeusavustajan toimistossa hallintokustannukset jäävät pienemmiksi kuin yhden avustajan toimistossa.

Oikeusavustajan työ on luonteeltaan erityisasiantuntijan työtä. Kansalaiset kääntyvät oikeusavustajan puoleen suhteellisen harvoin

elämässään. Oikeusapupalvelun laadun ja oikeusavustajien ammatillisen kehityksen kannalta on hedelmällistä, jos toimistossa on toinenkin tai useampia lakimiehiä, joiden kanssa oikeusavustaja voi keskustella oikeudellisista asioista. Useamman oikeusavustajan toimistossa kukin oikeusavustaja voi perehtyä jollekin oikeuden erikoisalalle, jolloin saadaan syvennettyä asiantuntemusta eri aloilla. Useimmissa oikeusaputoimistoissa tulisi tämän mukaisesti olla vähintään kaksi oikeusavustajaa ja suurimpien kaupunkien toimistoissa tarpeen mukaan useampia, ehkä kymmenkunta. Tämä järjestely mahdollistaa nykyistä paremmin laadukkaiden palvelujen tarjonnan.

Asiakkaan kannalta tärkeitä oikeusaputoimistoverkoston järjestämistavassa on palvelun saatavuus silloin kun sitä tarvitaan. Tällöin on olennaista, missä ja milloin oikeusapupalvelua voi saada. Liikenneyhteyksien ja tekniikan kehittyessä sillä, että palvelua saadaan kohtuullisessa ajassa, on monasti suurempi merkitys kuin maantieteellisellä etäisyydellä. Tilastojen perusteella on havaittavissa, että useimpien pienimpien kuntien yleisissä oikeusaputoimistoissa ei ole yleisen oikeusavustajan työkapasiteettia vastaavaa määrää oikeusapuun oikeutettuja asiakkaita. Toisaalta useimmissa suurimmissa kaupungeissa yleiset oikeusaputoimistot eivät pysty tarjoamaan riittävästi palveluja, mikä ilmenee muun muassa siten, että yleisten oikeusaputoimistojen jonot ovat huomattavan pitkiä, ja siten, että asiakkaita ohjataan hakemaan maksutonta oikeudenkäyntiä. Toimintaa kehitettäessä kysyntä ja tarjonta on saatava vastaamaan toisiaan. Käytännössä tämä tarkoittaa, että virkojen sijaintikunnat on tietyiltä osin tarkistettava. Näissä muutoksissa otetaan huomioon nykyisen henkilökunnan asema. Haja-asutusseudulla myös maantieteellinen etäisyys on otettava huomioon toimistoverkostoa rakennettaessa.

Maahan perustettaisiin noin 70 itsenäistä oikeusaputoimistoa. Oikeusaputoimistot sijaitsisivat pääsääntöisesti samoilla paikkakunnilla kuin nykyiset käräjäoikeudet. Oikeusaputoiminta on luonteeltaan asianajopalvelua. Asianajotoiminta perustuu aina asiakkaan ja asiamiehen väliseen luottamussuhteeseen. Toimintaa uudelleen organisoitaessa on turvattava sen riippumaton asema. Oikeusvaltioon kuuluu olennaisena osana itsenäinen ja riippumaton asianajajakunta, jonka tehtävänä on huolehtia kansalaisten oikeus-

turvasta tarvittaessa myös valtiota ja kuntaa vastaan.

Toimistoilla voisi tarpeen mukaan olla sivutoimistoja tai sivuvastaanottoja. Sivutoimistolla tarkoitetaan toimipaikkaa, jossa toimii kokopäivätoiminen oikeusavustaja. Sivuvastaanotolla tarkoitetaan toimipistettä, jossa otetaan asiakkaita vastaan määrättyinä aikoina tai tarpeen mukaan. Sivutoimistoja ja sivuvastaanottoja muodostettaessa olisi otettava huomioon, että oikeusavustajan työpanos käytetään tehokkaasti. Matkustamiseen ja odottamiseen menevä aika ei yleensä ole tehokasta työaikaa. Myös oikeusavustajan käynti asiakkaan luona joissakin asioissa ja tilanteissa voisi olla tarkoituksenmukainen.

Organisaatio olisi kevyt. Varsinaista väliportaan hallintoa ei tarvittaisi. Oikeusaputoimistot jaettaisiin kuudeksi piiriksi hovioikeuspiiriin mukaisesti. Kunkin piirin alueella olisi oikeusaputoimen johtaja. Hänen tehtävänä olisi palvelujen yleinen järjestäminen. Hän toimisi oman toimistonsa johtavana oikeusavustajana. Hallinnollisten tehtävien ohella hän toimisi itsekkin oikeusavustajana. Oikeusaputoimen johtaja ei voisi ottaa itse ratkaistavakseen paikalliselle oikeusavustajalle tehtyä hakemusta oikeusavun saamisesta eikä määrätä, kuinka asia on ratkaistava.

Tulosohjaus järjestettäisiin siten, että oikeusministeriö kävisi tulosneuvottelut oikeusaputoimen johtajien kanssa, jotka puolestaan kävisivät vastaavat neuvottelut alueensa oikeusaputoimistojen kanssa.

Oikeusministeriö vahvistaisi oikeusaputoimistojen sijaintipaikkakunnat. Asiaa valmisteltaessa kuntia, asianomaisia oikeusavustajia ja muita sidosryhmiä olisi kuultava. Oikeusministeriö määrisi sivutoimistojen ja sivuvastaanottojen paikat asianomaisen oikeusaputoimiston esityksestä.

Asianajotoiminnassaan ja yksittäisen asian muussakin päätöksenteossa jokainen oikeusavustaja olisi täysin riippumaton ja itsenäinen. Oikeusaputoimen johtaja tai johtava oikeusavustaja ei voisi ratkaista yksittäistapauksia, vaan hänen hallinnollinen roolinsa rajoittuisi palvelujen yleiseen järjestämiseen.

Oikeusavustajan esteellisyydestä

Viime aikoina on ryhdytty korostamaan, ettei ole riittävää, että oikeudenmukaisuus toteutuu, vaan oikeudenmukaisuuden tulee myös näyttää toteutuvan. Ututta oikeusapu-

järjestelmää luotaessa on otettava huomioon, että järjestelmä palvelee mahdollisimman hyvin tätä tarkoitusta. Tällöin on vältettävä kaikkia sellaisia kytkentöjä, jotka vaarantavat tai saattavat vaarantaa oikeusavustajan riippumattoman aseman.

Oikeusaputoiminta on luonteeltaan asianajotoimintaa. Koska asianajotoiminta perustuu asiamiehen ja asiakkaan väliseen luottamussuhteeseen, oikeusavustajan esteellisyyteen on kiinnitettävä riittävää huomiota. Suomen Asianajajaliiton hyväksymien hyvää asianajotapaa koskevien ohjeiden mukaan samassa toimistossa toimivat asianajajat eivät saa toimia vastapuolina olevien asianosaisten asiamiehinä. Vastaavasti asianajajat, joilla on toimistot samassa huoneistossa, eivät saa avustaa vastapuolina olevia asianosaisia. Oikeusaputoimiston oikeusavustajat olisivat esteellisiä toimimaan asiassa, jossa oikeusavun hakijan vastapuoli on jo samassa asiassa saman oikeusaputoimiston oikeusavustajan asiakkaana.

Saman hovioikeuspiirin alueella eri toimistoissa toimivat oikeusavustajat voisivat avustaa vastapuolia. Oikeusaputoimen johtaja ei voisi avustaa henkilöä, jonka vastapuolta avustaa saman hovioikeuspiirin alueella toimiva oikeusavustaja. Oikeusaputoimen johtajalla olisi hyvin vähäinen ohjausvalta yksittäiseen oikeusavustajaan nähden työtehtävissä. Hän ei voisi puuttua yksittäisen asian hoitamiseen. Tästä huolimatta olisi syytä välttää tilanteita, joissa oikeusaputoimen johtaja toimisi oman piirinsä toisen oikeusavustajan avustaman henkilön vastapuolen avustajana. Se seikka, että oikeusavustajilla olisi valtio yhteisenä työnantajana, ei ole peruste todeta häntä esteelliseksi.

Niissä tilanteissa, jossa tietyn oikeusaputoimiston oikeusavustajat olisivat esteellisiä hoitamaan asiaa sillä perusteella, että yksi toimiston oikeusavustajista avustaa hakijan vastapuolta, hakijalle olisi annettava osoitus joko toisen toimiston oikeusavustajalle tai asianajajalle. Yhden oikeusaputoimiston oikeusavustajien esteellisyys ei sinänsä muodostaisi esteellisyyttä koko oikeusapupiirin toimistojen välillä.

Täyden korvauksen asiakkaat ja julkinen oikeusapu

Lähtökohtana julkisissa oikeusapupalveluissa on, että ne suunnataan nimenomaan taloudellisilla perusteilla oikeusapuun oikeu-

tetuille henkilöille. Muiden tulee käyttää yksityisiä asianajopalveluja. Tarkoituksena on siten kaventaa julkisen oikeusavun käyttöä nykyisestä niissä tilanteissa, joissa asiakkaaksi pyrkivän taloudelliset edellytykset oikeusapuun eivät täyty. Tällaisen palvelun tarjoaminen voisi tulla kysymykseen ainoastaan poikkeustapauksissa. Kun oikeusapupalveluja tarjottaisiin täyttää korvausta vastaan, perittävän korvauksen tulisi vastata paikkakunnan keskimääräisiä asianajopalkkioita. Täyden korvauksen oikeusapupalveluja voitaisiin tarjota kolmella perusteella.

Yksi peruste on alueellinen. Erityisen harvaan asutuilla seuduilla, kuten Pohjois-Suomessa, etäisyydet oikeusaputoimistoihin muodostuisivat kohtuuttoman pitkiksi, mikäli oikeusaputoimistoverkosto rakennettaisiin niin harvaksi, että oikeusavustajan työpanos tulisi hyödynnetyksi pelkästään oikeusapuun oikeutettuja palvelemalla. Näin ollen oikeusaputoiminnan tarkoituksenmukainen järjestäminen edellyttää, että tietyillä harvaan asutuilla alueilla on mahdollisuus harkinnan ja työtilanteen mukaan palvelua myös täyden korvauksen asiakkaita.

Toinen peruste on oikeusavun tarve. Eri tahoilla on havaittu, että joissakin asioissa myös henkilöillä, jotka taloudellisten olosuhteidensa vuoksi eivät ole oikeutettuja oikeusapuun, on vaikeuksia saada itselleen oikeudellisia palveluja. Tämä ongelma saattaa esiintyä kaikkialla, mutta todennäköisimmin seuduilla, joilla on vain harvoja yksityisiä asianajopalveluja tarjoavia tahoja. Näissä tilanteissa tulisi oikeusavun tarvitsijoilla olla mahdollisuus kääntyä oikeusaputoimiston puoleen. Oikeusavustaja voisi silloin harkintansa mukaan antaa asiassa oikeusapua.

Kolmantena perusteena toimeksiannon hoitamiseksi täyttää korvausta vastaan on olosuhteiden muuttuminen toimeksiannon aikana siten, että alunperin oikeusavun piiriin kuulunut asiakas ei muutoksen jälkeen enää täytä oikeusavun taloudellisia edellytyksiä. Jos toimeksiantoa on hoidettu jo pitkään, on tarkoituksenmukaista ja asiakkaan kannalta kohtuullista, että oikeusavustaja voisi harkintansa mukaan hoitaa toimeksiannon loppuun. Tilanne on tällainen esimerkiksi avioeroasiassa, jossa puoliset pääsevät sopimukseen, mutta eivät yhdessä ole oikeutettuja oikeusapuun.

Oikeusapupalveluihin liittyvät viranomais-toiminnot

Olisi tarkoituksenmukaista yhtenäistää julkisen oikeusapupalvelun viranomaistoiminnot mahdollisimman suuressa määrin vastaamaan toisiaan riippumatta siitä, käytetäänkö ostopalvelua vai oikeusaputoimistoa. Viranomaistoimintoihin kuuluu päätös oikeusavun myöntämisestä, avustajan palkkion määrääminen ja laskutus. Näistä laskutus ja eräitä erityistilanteita lukuun ottamatta päätös oikeusavun myöntämisestä tehtäisiin oikeusaputoimistossa. Avustajan palkkion määrääsi pääsääntöisesti tuomioistuin.

Päätös oikeusavun myöntämisestä tehtäisiin oikeusaputoimistossa riippumatta siitä, toimiiko avustajana oikeusavustaja vai asianajaja. Oikeusaputoimiston toimistohenkilöstö tarkistaisi aina oikeusavun hakijan tulo- ja varallisuustiedot, jolloin sosiaaliviranomaisten vakuuslomakkeiden vahvistamisista voitaisiin luopua. Oikeusaputoimistoissa selvitetään jo nykyisinkin asiakkaan tulotiedot. Useimmissa toimistoissa on tätä tukevia atk-ohjelmia. Toimistohenkilöstö voisi tehdä päätöksen oikeusavun myöntämisestä asioissa, joissa taloudellisten edellytysten lisäksi myös asian laatuun liittyvät edellytykset oikeusapuun täytyvät selvästi.

Siltä osin kun oikeusavun myöntämiseen liittyy oikeudellista harkintaa, päätöksen tekisi oikeusavustaja. Oikeudelliseen harkintaan kuuluu sen arviointi, onko kyseessä sellainen oikeudellinen asia, jossa oikeusapu myönnetään, ja toisaalta sen arviointi, onko kyseessä vähämerkityksellinen asia, jossa oikeusapua ei lainkaan anneta, tai sellainen pieni asia, jossa oikeusapua annetaan ainoastaan rajoitetusti.

Ehdotusta, että oikeusapu myönnettäisiin oikeusaputoimissa myös silloin, kun hakija käyttää ostopalvelua, on kritisoitu. On katsottu, että erityisesti silloin, kun oikeusavun hakijan vastapuoli jo on oikeusaputoimiston asiakas, hakija saattaa pitää samaa oikeusaputoimistoa esteellisenä päättämään oikeusavusta. Lisäksi hakija joutuu aina oikeusapua hakiessaan esittämään itsestään talouttaan koskevat tiedot. Joissakin asioissa, esimerkiksi elatusapuasioissa, näillä tiedoilla on olennainen merkitys riidan ratkaisun kannalta. Tällöin oikeusavun hakija voi tuntea

olevansa eriarvoisessa tilanteessa, jos hän epäilee vastapuolen avustajana olevan oikeusavustajan saavan kyseiset tiedot tietoonsa hakijan oikeusapuhakemuksesta.

Ongelma ratkeaa osittain hakijan valinnanvapauden kautta, koska hakija voi kääntyä haluamansa oikeusaputoimiston puoleen. Katsoessaan vastapuolta avustavan oikeusaputoimiston esteelliseksi hakija voi suoraan hakea oikeusapupäätöksen toisesta oikeusaputoimistosta. Silloin, kun hakija ei ole tiennyt vastapuolen jo olevan kyseisen oikeusaputoimiston asiakas, hänet ohjataan tekemään oikeusapuhakemus toiseen oikeusaputoimistoon. Jos hän kuitenkin pyytää oikeusapupäätöstä toimistosta, johon ensisijaisesti tekee hakemuksen, eivätkä olosuhteet edellytä asian siirtämistä, päätös voidaan tehdä. Näin vältetään hakijan tarpeeton vaiva ja järjestelmä on joustava. Oikeusavun myöntämisedellytykset ovat usein selvät, eikä hakijakaan yleensä näissä tilanteissa pidä vastapuolta avustavaa oikeusaputoimistoa esteellisenä myöntämään oikeusapua. Oikeusapupäätöstä ei kuitenkaan voisi tehdä vastapuolta avustava oikeusavustaja.

Jotta oikeudenmenetyksiltä voitaisiin kaikissa tilanteissa välttyä, on edelleen välttämätöntä, että oikeusavustajan on oikeusapupyynnön hylätessään hakijan pyynnöstä suoritettava ne toimenpiteet, jotka ovat välttämättömiä hakijan oikeuksien säilyttämiseksi kunnes muutoksenhakemus on ratkaistu. Näin ollen asiakkaalla olisi mahdollisuus saada avustaja näissä tilanteissa. Jos valitus hylätään, hakija joutuu korvaamaan aiheutuneet kustannukset.

Mahdolliset oikeusapupäätöksessä olevat selvät virheet oikaistaisiin itseoikaisuina oikeusaputoimistossa. Yleensä selvät virheet pyritään oikaisemaan mahdollisimman yksinkertaisessa järjestyksessä.

Asiakkaan oikeusturvan varmistamiseksi on oltava tarkoituksenmukainen menettely sellaisissa tilanteissa, joissa oikeusavustaja on hylännyt taloudelliset edellytykset täyttävän hakijan oikeusapuhakemuksen. Tämä voi tulla ajankohtaiseksi kahdessa eri tilanteessa. Asia voi olla niin vähäinen, ettei uusien säännösten mukaan siinä myönnetä oikeusapua lainkaan, tai se voi olla vähäinen siten, että siinä myönnetään oikeusapu rajoitetusti, jolloin oikeusapu kattaa ainostaan tietyt toimenpiteet. Varsinaista asiaa käsittelevä tuomioistuin voisi näissä tilanteissa myöntää oikeusavun hakijalle, joka täyttää

oikeusavun taloudelliset edellytykset. Tuomioistuimella, joka käsittelee varsinaisen asian, on parhaimmat edellytykset arvioida avustajan tarvetta. Alunperin yksinkertainen asia voi käsittelyn aikana muuttua vaikeaksi avustajaa vaativaksi asiaksi.

Asiassa, josta aiheutuu sen vaikeuden tai laajuuden vuoksi poikkeuksellisen suuret oikeudenkäyntikulut, tuomioistuin voisi harkintansa mukaan myöntää oikeusavun myös hakijalle, jonka taloudellinen asema on sellainen, että oikeusavun taloudelliset edellytykset tavanomaisessa oikeudenkäynnissä eivät täyty. Asetuksella säädettäisiin tarkemmin hakijan korvausvelvollisuudesta näissä tilanteissa.

Asiaa käsittelevä tuomioistuin voi myös käsittelyn aikana havaita, että avustajaksi määrätty henkilö tulee asiassa esteelliseksi. Poikkeuksellisissa tilanteissa avustaja voi myös käsittelyn aikana muusta syystä tulla sopimattomaksi avustajaksi. Näistä syistä tuomioistuimella olisi myös mahdollisuus peruuttaa avustajan määräys ja määrätä hänen tilalleen toinen avustaja. Asia voi myös muuttua yksinkertaiseksi, jolloin ei enää avustajaa tarvita. Myös tällä perusteella oikeusapu voitaisiin lakkauttaa.

Yksityisen avustajan palkkiot

Pääasiaa käsitellyt tuomioistuin hyväksyisi avustajalle valtion varoista maksettavan palkkion, kuten nykyäänkin. Tuomioistuin on asianosaisiin nähden puolueeton taho ja sillä on varsinaiseen asiaan perehtyneenä parhaat mahdollisuudet todeta, mitä asian hoitaminen on vaatinut.

Muutoksenhaku tuomioistuimella olisi mahdollisuus harkintansa mukaan jättää palkkio avustajalle määräämättä, jos valitus tai valituslupahakemus olisi perusteeton. Muissa kuin tuomioistuimissa käsiteltävissä asioissa meneteltäisiin myös kuten nykyään, eli oikeusaputoimisto hyväksyisi laskun.

Asetuksella säädettäisiin oikeusaputoiminnassa perittävien palkkioiden perusteet. Yksityiskohtaisia säännöksiä laskutuksesta ei ole tarkoituksenmukaista ottaa suoraan lakiin, vaikka joissakin maissa näin on menetelty.

Oikaisu ja muutoksenhaku oikeusapupäätöksestä

Hakijan taloudellisen tilanteen tai muun

perusteen nojalla hylättyyn oikeusapuhakemukseen vaadittaisiin oikaisua oikeusaputoimistolta. Oikaisupäätökseen haettaisiin muutosta hallintolainkäyttölain (586/1996) nojalla läänioikeudelta ja korkeimmalta hallinto-oikeudelta. Oikeusapupäätös on luonteeltaan hallintopäätös. Tästä syystä hallinnollinen muutoksenhakutie on luonteva.

Pääasiaa käsittelevän tuomioistuimen päätökseen oikeusavun myöntämisestä ei saisi hakea muutosta. Niissäkin tilanteissa vaadittaisiin oikaisua oikeusavustajan tekemään päätökseen oikeusaputoimistosta, ja edelleen haettaisiin muutosta oikeusaputoimiston oikaisupäätökseen. Tällä estettäisiin se, että samassa asiassa olisi samanaikaisesti vireillä valituksia kahdessa eri tuomioistuimessa.

Päätös, jolla pyyntö oikeusavun saamisesta on hylätty, ei estäisi uuden hakemuksen tekemistä. Jos olosuhteet ovat muuttuneet niin, että hakija katsoo itsellään olevan edellytykset saada oikeusapua, hän voi tehdä uuden hakemuksen. Turhien valitusten välttämiseksi on tarkoituksenmukaista, että oikaisuvaatimus on mahdollista tehdä niin kauan, kun pääasia on vireillä. Hakija voi silloin pyytää pääasiaa käsiteltävältä tuomioistuimelta avustajan määräystä ja vasta hylkäävän päätöksen saatuaan tehdä oikaisuvaatimuksen ja valituksen oikeusapupäätöksestä.

Lainvalmistelun yhteydessä hallinnollista muutoksenhakutietä on kritisoitu yleisessä tuomioistuimessa käsiteltävään asiaan liittyvän oikeusapupäätöksen osalta. On esitetty, että tarkoituksenmukaisempi muutoksenhakutie näissä asioissa olisi pääasian muutoksenhakua noudattava valitustie käräjäoikeudesta hovioikeuteen. Näin saattaa olla niiden asioiden osalta, joissa haetaan muutosta sekä oikeusapupäätökseen että pääasian ratkaisuun samanaikaisesti. Oikeusapuratkaisu on kuitenkin pääasiaan nähden itsenäinen, hallintopäätöksen luonteinen ratkaisu, eikä sen muutoksenhaku ole sidoksissa pääasian muutoksenhakuun. Muutosta on mahdollista hakea vain oikeusapupäätökseen, jolloin muutoksenhakutuomioistuihin joutuu joka tapauksessa perehtymään asiaan yksinomaan oikeusapupäätöksen harkintaa varten. Pyrkimyksenä on, että oikeusapupäätös tehtäisiin nykistä varhaisemmassa vaiheessa. Tästä seuraa, että myös muutosta haettaisiin oikeusapupäätökseen usein aikaisemmin kuin pääasiaan. Muutenkin uudessa järjestelmässä oikeusavun taloudellisia edellytyksiä tuomioistuin harkitsisi vain poikkeustapauksissa.

Jos muutoksenhakutuomioistuimena on hallinnollinen tuomioistuin, se hankkii virallisperiaatteen mukaisesti kaiken tarvittavan aineiston asiaa käsitelleeltä tuomioistuimelta.

Yleisen oikeusaputoimen oikeusapupäätöksestä on säännönmukaisesti valitettu läänioikeuksiin. Muualla kuin oikeudeessa käsiteltävissä asioissa onkin yleisesti pidetty hyvänä sitä, että muutoksenhakutie olisi hallinnollinen. Esimerkiksi ratkaisukäytännön yhtenäisyyden kannalta olisi ongelmallista, jos oikeusapupäätösten muutoksenhaku jakautuisi sekä läänioikeuksiin että hovioikeuksiin ja edelleen korkeimpaan hallinto-oikeuteen ja korkeimpaan oikeuteen.

Yksityiset avustajat

Lakiehdotuksen mukaan oikeusapupalveluja tarjoaisivat oikeusavustajien lisäksi yksityiset avustajat. Pääsääntöisesti yksityiseksi avustajaksi määrättäisiin asianajaja tai asianajotoimiston avustava lakimies. Ainoastaan erityisestä syystä muu oikeustieteellisen tutkinnon suorittanut henkilö hyväksyttäisiin avustajaksi. Perinteisesti meillä on pitäydytty oikeudenkäyntiasiamiehen kelpoisuusehdoissa siihen, että tämä on tehtävään kykenevä. Kelpoisuusvaatimuksia koulutuksesta tai ammatista ei ole asetettu. Nykyään maksuttoman oikeudenkäynnin avustajan määräyksen voi useimmissa asioissa saada kuka tahansa. Ensisijaisesti maksuttoman oikeudenkäynnin avustajan pitäisi kuitenkin olla asianajaja, ja tietyissä tilanteissa sitä tai ainakin lainopillista tutkintoa edellytetään lain nojalla. Yleisen oikeusavun osoituksia annetaan vain asianajajille.

Oikeudenkäynnissä asiakkaan edun valvominen edellyttää, että avustaja tuntee hyvin oikeudenkäyntimenettelyn ja että hänellä on laajaa asianajokokemusta. Nykyään Suomessa on maan kattavasti lakimiehiä, jotka tarjoavat oikeusapupalveluja. Näin ollen oikeusapupalvelujen tarjoajien piiri tulisi rajata siten, että niitä voisi tarjota vain lakimestutkinnon suorittanut henkilö.

Useissa maissa oikeusapupalvelujen tarjoaminen on määritelty asianajajien monopoliksi. Monessa maassa on käytössä asianajajakko, mikä tarkoittaa, että ainoastaan asianajaja saa avustaa tuomioistuimessa. Suomessa on kuitenkin asianajotoimistojen ohella huomattava määrä lakiasiaintoimistoja, joissa tarjotaan oikeuspalveluja. Mikäli nämä rajattaisiin ulkopuolelle, asiakkaiden mah-

dollisuudet valita asiamiehensä kaventuisivat ja asiamiehen löytäminen saattaisi vaikeutua.

Asianajajien ja yleisten oikeusavustajien toiminta on valvottua, toisin kuin lakiasiaintoimistojen. Valvonta koskee myös asianajotoimistojen avustavia lakimiehiä. Asianajajilla pitää olla vastuuvakuutus. Päästäkseen liiton jäseneksi heiltä vaaditaan tiettyä pätevyyttä, minkä pitäisi turvata asianajopalvelujen laatu. Nämä seikat puoltavat sitä, että julkisia oikeusapupalveluja voisivat yksityissektorilla pääsääntöisesti tarjota vain asianajajat ja asianajotoimistojen avustavat lakimiehet.

Yhteiskunnan varoilla tarjottavien oikeusapupalvelujen tulisi aina täyttää tietyt laatuvaatimukset. Tämä laatu taso on parhaiten turvattavissa, jos palveluja pääsääntöisesti tarjoavat oikeusavustajat ja asianajajat. Edellä mainitut ovat Suomen Asianajajaliiton valvonnassa. He ovat kaikki oikeustieteellisen tutkinnon suorittaneita ja heillä on kaikilla kokemusta vastaavien asioiden hoitamisesta. Lisäksi asiakkaan mahdollisuus saada vahingonkorvausta on järjestetty työnantajan vastuulla sekä vakuutuksilla.

Oikeusapupalvelut kustannetaan julkisin varoin. Tästä syystä yhteiskunnalla tulee myös olla mahdollisuus määrätä siitä, ketkä palveluja tarjoavat. Jatkossa julkisin varoin kustannettavia oikeusapupalveluja voisivat tarjota ainoastaan sellaiset henkilöt, jotka ammatikseen harjoittavat asianajoa ja joilla on riittävä kokemus tässä tehtävässä. Tarkoituksena on, että muiden lakimiesten mahdollisuuksia tarjota julkisin varoin kustannettavia oikeudellisia palveluja rajoitetaan nykyisestä. Asiakkaan toivomus saada tietty muu lakimies avustajakseen ei ole riittävä peruste määrätä tätä julkisin varoin avustajaksi.

Julkinen puolustus

Taloudellisesta asemasta riippumatta epäilyllä olisi mahdollisuus valtion varoin puolustajaan esitutkinnassa ja rikosoikeudenkäynnissä aina, kun hän ei ilman asiantuntevaa avustajaa kykene riittävästi valvomaan oikeuksiaan. Oikeus puolustajaan olisi henkilöllä, jota epäillään vakavasta rikoksesta, ja henkilöllä, joka on pidätettynä tai vangittuna. Alle 18-vuotiaalle voitaisiin määrätä puolustaja muussakin asiassa, ellei se ole ilmeisen tarpeetonta.

Rikosoikeudenkäynnissä on eräänä keskeisenä periaatteena, että rikoksesta epäillyl-

lä tai rikosasian vastaajalla on varallisuudesta riippumatta oltava mahdollisuus saada oikeudenkäyntiavustaja eli puolustaja. Periaate on kirjattu muun muassa Yhdistyneiden Kansakuntien kansalaisyhteisöoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (SopS 8/1976; jäljempänä KP-sopimus) 14 artiklaan ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklaan. Myös hallitusmuodon 16 §:n esitöissä on todettu oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteen tarkoittavan myös oikeutta avustajaan. Oikeus puolustajan käyttämiseen on tärkeä, jotta vastaaja voi olla tasavertaisessa asemassa vastapuolen, eli rikosasiassa virallisen syyttäjän kanssa, joka on rikosoikeuden asiantuntija. Vakavasta rikoksesta epäillyllä on oltava mahdollisuus ymmärtää asemansa oikeudenkäynnissä ja rikosoikeudenkäynnissä noudatettavat periaatteet, jotka turvaavat sitä, ettei syyttömiä tuomita rangaistukseen. Puolustaja selvittäisi rikosasian vastaajalle rikosoikeudessa noudatettujen periaatteiden merkityksen hänen asiassaan.

Vastajaa rikosoikeudenkäynnissä avustava puolustaja on myös tuomioistuimen toiminnan kannalta toivottava. Tuomioistuimen on viran puolesta otettava rikosasiaa käsitellessään huomioon oikeudenkäynnissä esille tulevat vastaajalle edulliset seikat. Oikeudenkäynnin johtaminen on tuomioistuimelle kuitenkin huomattavasti helpompaa, jos vastaaja ja syyttäjä ovat tasavertaiset osapuolet, ja vastaajan taholta osataan oma-aloitteisesti kiinnittää tuomioistuimen huomiota vastaajalle edullisiin seikkoihin. Puolustajan merkitys oikeudenkäynnissä korostuu erityisesti silloin, kun rikosasiassa on vaikea oikeuskysymys tai asia on laaja ja monimutkainen.

Syytteestä vapautetun oikeudenkäyntikulujen korvaaminen

Esityksen mukaan vastaajalla olisi tietyin edellytyksin oikeus saada korvaus oikeudenkäyntikulusta silloin, kun virallisen syyttäjän ajama syyte hylätään. Tällä ehdotuksella turvataisiin osaltaan oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä. Vaikka syytteestä vapautetun oikeudenkäyntikulujen korvaamista ei ehdottomasti edellytetä ihmisoikeussopimuksissa, sen voidaan katsoa kuuluvan länsimaissa vakiintuneisiin erityisten oikeusturvakeiden periaatteisiin.

Valtion perustehtäviin kuuluu ylläpitää sel- laista oikeusjärjestystä, joka takaa sen tuo-

miovallan piiriin kuuluville henkilöille mahdollisimman yhdenvertaisen suojan oikeudenloukkauksia vastaan. Tuomiovaltaan kuuluu sen vahvistaminen, mitä yksittäistapauksessa on pidettävä oikeana ja tarvittaessa sen saattaminen pakolla voimaan. Tuomiovaltaa käyttäessään valtio ei saa syyllistyä mielivaltaan. Mielivaltaan voidaan niiden satunnaisuuden perusteella rinnastaa myös virkatoiminnassa tahattomasti sattuvat virheet, jotka johtuvat muun muassa viranomaisten epätasaisista kyvyistä, valmiuksista, koulutuksesta tai kokemuksesta.

Tuomiovallan käyttö sisältää luonteensa vuoksi riskejä. Rikosprosessissa esimerkiksi syyttämisen- ja tuomitsemiskynnysten erilaisuuden vuoksi henkilöitä joutuu sellaisen rangaistusvaatimuksen kohteeksi, jonka tuomioistuin hylkää. Tämä kuuluu oikeusvaltion olemukseen, samoin kuin toisaalta se, että rikosoikeudenkäynnin menettelysäännöksistä johtuu, että tosiasiallisesti ilmeistä syyllisyyttä ei aina voida näyttää toteen ja syyte siksi hylätään. Valtion on pyrittävä minimoimaan nämä riskit ja kohdentamaan ne mahdollisimman yhdenvertaisesti. Tätä voidaan toteuttaa korvaamalla virkatoiminnasta johtunut vahinko siten, että vahingon kärsinyt saatetaan mahdollisuuksien mukaan samaan asemaan kuin hän oli ennen vahingon syntymistä.

Jos osa vastaajaan kohdistuneista syytteistä hyväksytään, vastaajan oikeudenkäyntikuluja ei korvattaisi. Korvausta oikeudenkäyntikuluista ei myöskään suoritettaisi, mikäli vastaaja olisi omalla toiminnallaan esitutkinnassa tai muuten antanut aiheutta syytteen nostamiseen.

4. Esityksen vaikutukset

4.1. Taloudelliset vaikutukset

Vaikutukset valtiolle ja kunnille

Maksuttomien oikeudenkäyntien kustannukset vuonna 1996 olivat 110 miljoonaa markkaa. Vuoden 1997 valtion talousarviossa on varattu 105 miljoonaa markkaa maksettomiin oikeudenkäynteihin. Tämä määräraha on arviomääräraha. Yleiseen oikeusaputoimintaan on tilastokeskuksen tietojen mukaan vuonna 1995 käytetty yhteiskunnan varoja yhteensä 89 miljoonaa markkaa. Kuntien vuoden 1997 talousarvioiden mukaan

yleisen oikeusaputoiminnan menot ovat noin 106,5 miljoonaa markkaa ja asiakaslaskutus noin 15,5 miljoonaa markkaa. Nettomenot olisivat näin noin 91 miljoonaa markkaa. Kaikissa kunnissa ei ole kohdennettu vuokramenoja ja muita välillisiä menoja oikeusaputoimelle. Kun otetaan huomioon mainitut menot, oikeusaputoimeen on käytetty noin 96,5 miljoonaa markkaa.

Esitys lähtee siitä, että julkisyhteisöjen kustannukset oikeusaputoiminnan ylläpitämisestä säilyisivät nykyisellä tasolla. Toiminnan ylläpitäminen siirtyy kokonaisuudessaan valtiolle. Valtion kustannukset uudesta oikeusapujärjestelmästä tulevat ehdotuksen mukaan muodostumaan suuruusluokaltaan saman suuruisiksi kuin maksuttomien oikeudenkäyntien ja yleisen oikeusaputoiminnan yhteiskustannukset ovat nykyisin. Kunnilta oikeusaputoiminnasta aiheutuvat kustannukset jäävät pois. Kuntien valtionosuuksia vähennetään samalla määrällä kuin kuntien menot alenevat nettomääräisesti tästä muutoksesta johtuen. Muutos on näin valtion ja kuntien välillä kustannusneutraali.

Ehdotus sisältää kolme merkittävämpää toiminnallista muutosta, eli

- tietyt vähäiset asiat jätetään toiminnan ulkopuolelle ja tietyissä pienissä asioissa suoritettaisiin toimenpiteitä rajoitetusti,

- oikeusavusta perittäisiin pääsääntöisesti maksu,

- käyttövarataulukkoa muuttamalla on ehdotettu osittaista oikeusapua myönnettäväksi nykyistä laajemmalle henkilöryhmälle joissakin asioissa.

Vähäisten asioiden jättämisen oikeusavun ulkopuolelle sekä toimenpiteiden rajoittamisen pienissä asioissa voidaan arvioida vähentävän työmäärää nykyiseen yleiseen oikeusaputoimintaan verrattuna noin 5-10 prosenttia. Vastaava työnsäästö nykyisissä maksuttomissa oikeudenkäynneissä lienee marginaalista.

Jokaiselta oikeusavun asiakkaalta perittäisiin kiinteä 200 markan maksu. Tämä vastaa noin 16 miljoonaa markkaa edellyttäen, että maksu saataisiin perityksi jokaiselta asiakkaalta. Ottaen huomioon oikeusaputoiminnan asiakaskunnan maksukyky voidaan varovaisesti arvioida, että maksu tuottaisi noin 10 miljoonaa markkaa vuodessa.

Osittaisen oikeusavun ulottaminen nykyistä laajempiin tuloryhmiin on tarkoitus toteuttaa varovaisesti. Asioissa, joissa syntyy huomattavia menoja, on jo voimassa olevan lain

mukaan ollut mahdollista myöntää maksuton oikeudenkäynti. Taulukoiden muuttamisessa on edettävä varovaisesti ja suunnattava muutokset koskemaan erityisen vaikeassa asemassa olevia hakijoita. Näin voidaan välttää yllättäviä taloudellisia vaikutuksia.

Ehdotuksen mukaan yksityiset lakimiehet antaisivat palveluja suurin piirtein samassa laajuudessa kuin nykyisessä maksuttomassa oikeudenkäynnissä. Hallintolainkäyttöasioissa turvautuminen asianajajan palveluun olisi nykyiseen maksuttomaan oikeudenkäyntiin verrattuna laajempi. Tarkan arvion esittäminen siitä, monessako asiassa oikeusapujärjestelmän kautta pyydetäisiin avustajamääräystä, on vaikeata. Ensisijaisesti määräys voisi tulla kysymykseen eräissä sosiaalioasioissa. Voidaan arvioida, että niiden määrä jää alle 1000 asiaan vuodessa. Uudistuksen kustannusvaikutus olisi enimmillään 4 miljoonaa markkaa vuodessa.

Palkkioperusteista olisi tarkoitus säätää asetuksella tuomioistuimia sitovasti. Tällä järjestelyllä pyritään hillitsemään kustannuskehitystä.

Esityksen mukaan oikeusapu myönnettäisiin oikeusaputoimistoissa. Kunnalliset sosiaalitoimistot tarkastavat nykyään maksuttoman oikeudenkäynnin vakuuslomakkeita. Tämä työ siirtyy oikeusaputoimistoihin. Tämä tehtävänsiirto kunnilta valtiolle vastaa arviolta 1 miljoonaa markkaa. Vastaava työnsäätö tuomioistuimissa lienee vähäistä erityisesti, kun otetaan huomioon, että puolustajan määrääminen rikosasian vastaajalle edelleen jää tuomioistuimen tehtäväksi.

Oikeusministeriön hallinnonalan talousarvioon tulee lisätä markkamäärä, joka vastaa yleisten oikeusaputoimistojen nykyisiä nettomenoja. Siihen on lisättävä myös kuntien sosiaalitoimistojen nettomenoista osuus, joka vastaa niiltä oikeusaputoimistoille siirtyviä tehtäviä. Arviolta siirto olisi vuositason 97,5 miljoonaa markkaa. Vuonna 1998, jolloin toiminta siirtyy valtiolle 1 päivänä kesäkuuta, siirto on 66,55 miljoonaa markkaa. Vastaava määrä vähennetään kunnille maksettavista valtionosuuksista. Uusien toimistojen perustamiseen liittyviä kertaluontoisia menoja varten on talousarvioon varattu 7 miljoonaa markkaa vuonna 1998.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain nojalla määrättävistä puolustajista ei aiheutuisi valtiolle merkittäviä lisäkuluja. Pääosin vastaajat, jotka saavat puolustajan, ovat saaneet aikaisemmin maskuttoman oikeuden-

käynnin. Vastaaja, joka tuomitaan rangaistukseen, velvoitetaan korvaamaan kuluja takaisin valtiolle taloudellisten edellytystensä mukaisesti. Tästä syystä puolustajista on arvioitu syntyvän enimmillään 1 miljoonan markan lisäkulut valtiolle vuositason.

Hylättyjen syytteiden osuus nostetuista syytteistä on ollut noin kuusi prosenttia. Tämän mukaan syytteistä vapautettaisiin vuositason noin 4 400 henkilöä. Maksuttomissa oikeudenkäynneissä keskimääräinen korvaus on ollut vajaa 6 200 markka asiaa kohti. Kun otetaan huomioon, että osalle vastaajista on jo ennestään määrätty puolustaja tai myönnetty oikeusapu ja osa asioista on niin vähäisiä, ettei niissä käytetä avustajaa, voidaan arvioida, että syytteestä vapautettujen oikeudenkäyntikulujen korvaus aiheuttaisi noin 15,5 miljoonan markan menot vuositason valtiolle. Uudistuksen on tarkoitus tulla voimaan vuoden 1999 alusta, joten se vaikuttaa ensimmäistä kertaa mainitun vuoden talousarvioon.

Vaikutukset asiakkaille

Esityksen mukaan pääsääntöisesti kaikista oikeusapupalveluista perittäisiin 200 markan maksu. Tämä lisää vähäisessä määrin asiakkaiden kustannuksia. Huonoimmassa taloudellisessa asemassa olevat asiakkaat kuitenkin vapautettaisiin mainitusta maksusta. Maksulla ohjataan hakijoita käyttämään palveluja niissä asioissa, joissa on aito oikeuspuolustajan tarve. Vastaavasti hakijat jättäisivät käyttämättä palveluja vähäisissä asioissa. Ehdotettu maksu on niin pieni, ettei voida olettaa hakijoiden sen takia jättävän käyttämättä palveluja asioissa, joissa on aito oikeuspuolustajan tarve.

Oikeusapuun oikeutettujen piiriä laajennettaisiin siten, että aikaisempaa väljemmin taloudellisin perustein voisi saada oikeusapua osittaista korvausta vastaan. Tällöin aikaisempaa useammalla on mahdollisuus saada julkisia oikeusapupalveluja osittain yhteiskunnan varoilla.

Muut taloudelliset vaikutukset

Esityksen mukaan voitaisiin rajoitetummin kuin nykyisin käyttää oikeusapupalvelujen tuottajina muita kuin julkisessa palveluksessa olevia oikeusavustajia ja yksityisiä asianajajia. Muita kun oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittaneita ei lainkaan voitaisi

käyttää julkisen oikeusavun antajina. Heitä on käytetty hyvin vähän, 217 asiassa vuonna 1996 ja 203 asiassa vuonna 1995. Ehdotus siirtäisi jonkin verran asioita muilta lakimiehiltä asianajajille ja julkisessa palveluksessa oleville oikeusavustajille. Vuonna 1996 muut lakimiehet hoitivat 4 382 ja vuonna 1995 4 296 maksutonta oikeudenkäyntiä. Ehdotuksen vaikutuksesta muiden lakimiesten hoidettavien asioiden määrä alenee ehkä noin tuhanteen. Ehdotus siirtäisi näin noin 3 000 asiaa muilta lakimiehiltä asianajajille ja julkisessa palveluksessa oleville oikeusavustajille. Ehdotus ei lisää yhteiskunnan menoja, kun palkkiotasoa oikeudellisiin sitovasti. Ehdotuksen tarkoituksena on turvata palvelujen laatutaso.

4.2. Organisaatio- ja henkilöstö-vaikutukset

Ehdotuksen mukaan maahan luotaisiin uusi valtiollinen oikeusapuorganisaatio, joka koostuisi noin 70 itsenäisestä oikeusaputoimistosta 160 kunnallisen toimiston sijasta. Oikeusaputoimistot sijaitsisivat ensisijaisesti käräjäoikeuspaikkakunnilla. Varsinaista väliporrasta ei perustettaisi, vaan jokaisessa hovioikeuspiirissä olisi oikeusaputoimen johtaja, joka vastaisi koko hovioikeuspiirin oikeusapupalveluista. Toiminnan ylin johto ja valvonta kuuluisi edelleen oikeusministeriölle. Organisaatio olisi näin mahdollisimman kevyt.

Nykyisissä yleisissä oikeusaputoimistoissa on yhteensä 220 oikeusavustajaa, 4 oikeusneuvojaa ja 206 toimistohenkilöstöön kuuluvaa. Jokaiselle ennen 1 päivänä tammikuuta 1997 nimitetylle nykyiselle vakinaiselle työntekijälle tarjottaisiin mahdollisuus tulla nimitetyksi saman hovioikeuspiirin alueelle perustettavaan uuteen virkaan. Ehdotus edellyttää jossakin määrin henkilöstön siirtymistä paikkakunnalta toiselle. Tällöin otetaan huomioon, että siirtymisten tulee olla työntekijöiden kannalta kohtuullisia. Tiettyyn siirtymäaikaan on varauduttava.

Valmistelun loppuvaiheessa on ilmennyt, että yleisten kunnallisten eläkesäännösten mukaan 40- ja 50-luvuilla syntyneet kuntien viranhaltijat ja työntekijät, jotka siirtyvät kunnan palveluksesta valtion virkoihin, menettäisivät oikeutensa lisäeläkkeeseen. Asia on erillisselvityksessä.

4.3. Vaikutukset eri kansalaisryhmien asemaan

Ehdotuksen avulla pyritään varmistamaan kansalaisten yhdenvertaisuuden toteutuminen siten, että oikeusapua voivat saada nekin henkilöt, joilla ei taloudellisen tilanteensa vuoksi ole varaa itse kustantaa sitä. Alueellinen yhdenvertaisuus voidaan toteuttaa yhdenmukaistamalla oikeusaputoimistojen väestöpohjaa ja henkilöstömäärää. Tällöin voidaan turvata riittävä asiantuntemus palvelujen tarjonnassa ja palvelujen saatavuus kohtuullisessa ajassa samalla tavalla eri paikkakunnilla.

Nykyjärjestelmiin nähden oikeusavun kattavuutta supistetaan vähäisissä asioissa. Nämä rajoitukset kohdistuvat kuitenkin sellaisiin asioihin, jossa oikeussuojan tarve on pieni. Lisäksi oikeusapu rajoitettaisiin pienissä asioissa koskemaan vain tiettyjä toimenpiteitä. Näissä rajoituksissa tavoitteena on, että oikeusavun tarvitsija toimisi samalla tavalla kuin vastaavassa tilanteessa järkevästi toimiva kansalainen, jolla on varaa kustantaa oikeudellisia palvelujaan. Ehdotettujen rajoitusten avulla aikaisempaa tarkemmin kohdennetaan oikeusavun voimavarat asioihin, joissa kansalaisten oikeussuojan tarve on suurin.

Oikeusapua on resurssien puitteissa tarkoitus tarjota nykyistä laajemmalle ryhmälle osittaista korvausta vastaan. Tarkoituksena on mahdollistaa oikeusavun saanti sellaisissa asioissa, joissa oikeusavun tarpeessa olevalla ei hänen taloudellisen asemansa huomioon ottaen ole tosiasiallisia mahdollisuuksia itse kokonaan kustantaa tarvitsemaansa oikeudellista apua.

Muodostamalla harvaan asuttuja seutuja lukuun ottamatta vähintään kahden oikeusavustajan toimistoja pyritään parantamaan oikeusaputoiminnan palvelutasoa. Rajaamalla palvelujen tarjoajat ensisijaisesti julkisessa palveluksessa oleviin oikeusavustajiin ja yksityisiin asianajajiin pyritään turvaamaan palvelujen tasaisempi laatutaso.

Julkisen puolustuksen järjestäminen ja mahdollisuus saada korvausta hylättyyn tai tutkimatta jätettyyn syytteen vastaanmisesta aiheutuneista oikeudenkäyntikuluista parantavat vastaajien yhdenvertaisuutta lain edessä, kun vastaajan edellytykset valmistella puolustustaan eivät enää olisi erilaiset siinä riippuen, onko hänellä varaa itse kustan-

taa avustaja tai oikeus julkiseen oikeusapuun.

5. Asian valmistelu

5.1. Valmisteluvaiheet ja -aineisto

Asiaa on valmisteltu oikeusministeriön asettamassa Julkiset oikeusapupalvelut toimikunnassa, joka luovutti mietintönsä 9 päivänä tammikuuta 1997 (komiteamietintö 1997:1). Tämän periaatemietinnön ja siitä saatujen lausuntojen pohjalta hallituksen esitys on valmisteltu virkatyönä oikeusministeriössä.

Eduskunnan lakivaliokunta on rikosasiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista koskevan hallituksen esityksen johdosta antamassaan mietinnössä (LaVM 9/1997 vp) edellyttänyt, että esitykset julkisesta puolustuksesta ja syytteestä vapautetun oikeudenkäyntikuluista on annettava oikeusapu-uudistuksen yhteydessä ja on saatettava voimaan viimeistään vuoden 1999 alusta. Hallituksen esitykseen rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamisesta alioikeuksissa koskeväksi lainsäädännöksi vastauksen antaessaan eduskunta on vastaavasti edellyttänyt, että julkisen oikeusavun uudistuksen yhteydessä lakiin otetaan säännökset julkisesta puolustuksesta ja syytteestä vapautetun oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta. Aikaisemmin eduskunnalle on vuonna 1964 annettu hallituksen esitys syytetyn julkista puolustusta koskeväksi lainsäädännöksi (HE 9/1964 vp). Esitys peruutettiin valtiontalouden vaikeuksien vuoksi. Lisäksi eduskunta on vastauksessaan hallituksen esitykseen esitutkintaa ja pakkokeinoja rikosasioissa koskeväksi lainsäädännöksi (HE 14/1985 vp) edellyttänyt, että hallitus ryhtyy pikaisesti toimenpiteisiin lakiesityksen antamiseksi muun muassa julkisen puolustuksen järjestämiseksi. Esitystä ei ole annettu. Viimeksi vuonna 1993 lakivaliokunta on edellyttänyt, että oikeudenkäymiskaaren 21 luvun rikosasioita koskevia oikeudenkäyntikulusäännöksiä täydennetään muun muassa säännöksellä, jonka mukaan syytetyllä on oikeus saada korvausta oikeudenkäyntikuluistaan valtion varoista, kun syyte on hylätty.

5.2. Lausunnot

Toimikunnan mietinnöstä pyydettiin lausunto sisäasianministeriöltä, valtiovarainmi-

nisteriöltä, sosiaali- ja terveysministeriöltä, hovioikeuksilta, läänioikeuksilta sekä Heinolan, Kajaanin, Raaseporin, Rovaniemen ja Turun käräjäoikeuksilta, Helsingin yliopiston, Lapin yliopiston ja Turun yliopiston oikeustieteellisiltä tiedekunnilta, Kunnallisvirkamiesliitto KVL ry:ltä, Kunta-alan ammattiliitto KTV ry:ltä, Käräjätuomarit ry:ltä, Läänioikeustuomarit ry:ltä, Suomen Asianajajaliittoa, Suomen Lakimesliitto ry:ltä, Suomen Kuntaliitto ry:ltä, Suomen Kuluttajaliitto ry:ltä ja Yleiset oikeusavustajat ry:ltä. Lisäksi varattiin valtioneuvoston oikeuskanslerille, eduskunnan oikeusasiamiehelle, korkeimmalle oikeudelle, korkeimmalle hallinto-oikeudelle sekä kaikille yleisille oikeusaputoimistoille tilaisuus lausua mietinnöstä. Lausuntopyyntöjen johdosta annettiin 34 lausuntoa. Lisäksi lausunnon antoi 61 yleistä oikeusaputoimistoa. Lausunnoista on laadittu tiivistelmä oikeusministeriössä.

Pääsääntöisesti yleisen oikeusaputoiminnan valtiollistamista ja nykyisten oikeusapujärjestelmien yhtenäistämistä pidettiin kannatettavina. Oikeusavun myöntämisen osalta lausunnonantajien näkemykset jakautuivat. Ehdotusta oikeusavun myöntämisestä oikeusaputoimistossa puollettiin muun muassa sillä perusteella, että ratkaisun saisi aina ennen oikeudenkäyntiä ja oikeuskäytäntö jossain määrin yhdenmukaistuisi. Ehdotusta osittain vastustavat lausunnonantajat katsovat, että tuomioistuimen tulisi päättää oikeusavun myöntämisestä niiden käsiteltäviksi tulevien asioiden osalta. Tuomioistuimella olisi parhaat edellytykset suorittaa kokonaisuarkinta oikeusavun myöntämisessä. Jotkut lausunnonantajat pitivät tärkeänä, että oikeusapupäätöksen oikeudellisten edellytysten harkinta tehtäisiin tuomioistuimessa, ja taloudellista edellytyksistä voisi päättää oikeusaputoimisto.

Ehdotukseen muutoksenhakumenettelystä oikeusapuasioissa otettiin laajalti kantaa sekä puolesta että vastaan. Monet lausunnonantajat puolisivat hallintovalitustietä sillä perusteella, että oikeusapupäätöksillä ei tulisi olla kahta muutoksenhakutietä. Useat katsoivat oikeusavun myöntämisen olevan luonteeltaan hallintoratkaisu, joten siihen liittyvät ongelmat tulee ratkaista näihin kysymyksiin pehmyneissä tuomioistuimissa. Toimikunnan ehdotuksesta eri mieltä olleet lausunnonantajat pitivät yleisesti tarkoituksenmukaisempaina, että muutoksenhakutie tuomioistuimen tekemissä oikeusapupäätöksissä määräytyy

pääasian käsittelyjärjestyksen mukaan.

Lisäksi lausunnoissa esitettiin sekä toimikunnan ehdotuksia puoltavia että vastustavia kannanottoja muun muassa oikeusapumaksusta, ostopalvelujen käyttömahdollisuuden laajuudesta, ehdotuksesta oikeusaputoimistojen organisoinnista hovioikeuspiiriin mukaisesti ja siitä, voisivatko yksityisistä lakimiehistä vain asianajat pääsääntöisesti tarjota oikeusapupalveluja.

Esitys on toimikunnan mietinnön pohjalta valmisteltu virkatyönä oikeusministeriössä. Hallituksen esityksen luonnoksesta on hankittu lausunto lähes kaikilta edellä mainituilta tahoilta.

6. Muita esitykseen vaikuttavia seikkoja

6.1 Riippuvuus kansainvälisistä sopimuksista ja velvoitteista

Haagin kansainvälisluontoisten oikeudenkäytien helpottamista koskeva sopimus

Kansainvälisluonteisten oikeudenkäytien helpottamisesta tehdyn yleissopimuksen 1 artiklan nojalla sopimusvaltion kansalaisilla sekä henkilöillä, joilla on kotipaikkansa jossakin sopimusvaltiossa, on oikeus saada maksuton oikeudenkäynti siviili- ja kauppa-oikeudellisissa asioissa samoin edellytyksin kuin jos he olisivat tämän valtion kansalaisia ja heillä olisi siellä kotipaikkansa. Sopimuksen 2 artikla koskee myös oikeudenkäynnin ulkopuolella annettavaa oikeudellista neuvontaa. Periaate on, että tällaista neuvontaa on annettava sopimusvaltiossa sopimusvaltion kansalaisille tai sellaisille henkilöille, joilla on kotipaikkansa jossakin sopimusvaltiossa samoin edellytyksin, kuin jos he olisivat tämän valtion kansalaisia ja heillä olisi siellä kotipaikkansa. Edellytyksenä kuitenkin on, että oikeusapua pyytävä oleskelee siinä valtiossa, jossa hän pyytää neuvontaa.

Ihmisoikeussopimukset

YK:n KP-sopimuksen 14 artiklan 3 kappaleen d kohdan mukaan jokaisella on tutkittaessa rikossyytettä häntä vastaan oikeus muun muassa puolustautua henkilökohtaisesti tai itse valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan välityksellä. Jos hänellä ei ole oikeudenkäyntiavustajaa, hänellä on oikeus saada tie-

tää oikeudesta tällaiseen. Hänellä on lisäksi jokaisessa asiassa, jossa oikeudenmukaisuus sitä vaatii, oikeus saada määrätyksi itselleen oikeudenkäyntiavustaja, minkä tulee tapahtua maksuttomasti siinä tapauksessa, että häneltä puuttuu varoja maksaa siitä.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 3 kappaleen c kohdan mukaan jokaisella rikoksesta syytetyllä on oikeus puolustautua henkilökohtaisesti tai itse valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan välityksellä, ja jos hän ei pysty itse maksamaan saamastaan oikeusavusta, hänen on saatava se korvauksetta oikeudenmukaisuuden niin vaatiessa.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaleen mukaan jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin silloin kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteenä. Suomenkielisessä käännöksessä puhutaan henkilön oikeuksista ja velvollisuuksista. Vastaava englanninkielinen termi on "civil rights and obligations". Sopimuskohdan soveltamisessa on muodostunut keskeiseksi kysymykseksi se, missä kansallisen lainsäädännön mukaan hallintolainkäytön järjestyksessä käsiteltävissä asioissa sitä on noudatettava. Ihmisoikeustuomioistuin on antanut käsitteelle itsenäisen sisällön. Oikeuskäytännöstä ei ole ainakaan toistaiseksi johdettavissa selkeätä yleisohjetta siitä, mihin lähtökohtaisesti julkisoikeudellisiin asioihin säännös soveltuu. Suuntauksena on ollut soveltamisalan laajentuminen. Oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kuuluu muun muassa oikeus saada käyttää avustajaa sekä mahdollisuus saada maksuton oikeudenkäynti.

Sopimusvelvoitteet tuomioistuimissa käsiteltävissä asioissa on ensisijaisesti täytetty maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain nojalla. Yleinen oikeusaputoiminta on sisällöltään laajempi, sillä sen piiriin kuuluu myös muun muassa kaikki hallintolainkäytöasiat ja oikeudellinen neuvonta oikeudenkäynnin ulkopuolella. Tältä osin sopimusvelvoitteet on täytetty yleisen oikeusaputoiminnan kautta. Ehdotettu säännös puolustajasta ja uusi oikeusapujärjestelmä täyttävät edellä mainitut velvoitteet.

Euroopan unioni ja Euroopan talousalue

EU-maiden kansalaisten osalta on otettava huomioon työntekijöiden vapaasta liikkuvuu-

desta yhteisön alueella annettu neuvoston asetus (ETY) N:o 1612/68. Asetuksen 7 artiklan 2 kohta edellyttää, että EU-maiden kansalaiselle, joka työskentelee Suomessa, ja hänen perheelleen tulee antaa muun muassa oikeusapupalveluja samoilla edellytyksillä kuin Suomen kansalaisille. Mahdollisesti edellä mainittu säännös tulisi tulkita niin, että oikeusapupalveluja olisi annettava myös EU-valtion kansalaiselle, joka hakee työtä Suomesta. Viimeksi mainitulle ryhmälle voitaneen antaa oikeusapupalveluja ainoastaan asiassa, joka suoranaisesti liittyy työnhakuun tai tämän oikeuden toteuttamiseen.

Euroopan talousalueesta tehdyn sopimuksen, jäljempänä ETA-sopimus, 28 artiklassa on työntekijöiden ja itsenäisten ammatinharjoittajien vapaata liikkumista koskevat määräykset. Artiklan 5 kohdassa viitataan liitteeseen V, johon sisältyy erityismääräykset työntekijän vapaasta liikkuvuudesta. Tähän liitteeseen sisältyy muun muassa edellä mainittu neuvoston asetus työntekijöiden vapaasta liikkuvuudesta yhteisön alueella. Näin olleen myös ETA-valtion kansalaisilla on vastaava oikeus. Yleinen oikeusapu-

toiminta ei ole ETA-sopimuksen 29 artiklassa tarkoitettu sosiaaliturvaan liittyvä palvelu.

Euroopan sosiaalinen peruskirja

Euroopan sosiaalisen peruskirjan (SopS 44/1991) tarkoituksena on turvata ja edistää sosiaalisia oikeuksia Euroopassa asettamalla vähimmäisvaatimuksia sopimusvaltioiden lainsäädännölle ja käytännölle. Sopimuksen 19 artiklan 7 kohdan mukaan sopimusosapuolet ovat sitoutuneet turvaamaan niiden alueella laillisesti oleskeville työntekijöille kohtelun, joka ei ole epäedullisempi kuin niiden omien kansalaisten kohtelu 19 artiklassa mainittuja asioita koskevissa oikeudenkäyntimenettelyissä. Mainittu artikla koskee lähinnä työ- ja asunto-olosuhteisiin liittyviä asioita. Euroopan sosiaalisen peruskirjan valvontaelimissä, lähinnä riippumattomien asiantuntijoiden komiteassa, on katsottu tämän merkitsevän muun muassa, että sopimuksen piiriin kuuluvien tulee edellä mainituissa asioissa saada oikeusapua samoilla edellytyksillä kuin Suomen kansalaisten.

YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1. Lakiehdotusten perustelut

1.1. Oikeusapulaki

1 luku. Yleiset säännökset

1 §. *Määritelmä.* Lain 1 §:ssä määriteltäisiin oikeusapu yleisesti. Oikeusapu on valtion varoin kustannettua oikeudellista asiantuntijapalvelua. Määritelmästä ilmeni, millä edellytyksillä henkilöllä on oikeus saada julkisin varoin oikeusapupalveluja. Oikeusapua tarjottaisiin vähävaraisille henkilöille, jotka ovat oikeudellisen asiantuntija-avun tarpeessa.

Pykälän 2 momentista ilmeni, että oikeusavun sisältö ei olisi tulkittavissa yksinomaan määritelmästä, vaan se määrittäisi oikeusapulain kaikkien pykälien kokonaisuudesta. Lain 1 §:ään ehdotetun lyhyen määritelmän tarkoituksena on vain kuvata, mitä oikeusavulla tarkoitetaan. Oikeusapua annettaisiin hakemuksen perusteella. Oikeusapuhakemus voitaisiin tehdä suullisesti

tai kirjallisena.

2 §. *Oikeusapuun kuuluvat etuudet.* Pykäläehdotuksessa lueltaisiin etuudet, jotka kuuluvat oikeusapuun. Yleisperusteluissa esitetyillä perusteilla ehdotetaan, että oikeusapuun kuuluisivat oikeusaputoimiston palvelut, yksityisen avustajan palkkiot ja kulukorvaukset, tulkkaus- ja käännöskustannukset, todistelukustannukset sekä kuulutus-kustannukset.

Ensisijaisesti oikeusapu on lakimiesten tarjoamaa asiantuntija-apua. Näitä palveluja tarjoaisivat avustajiksi määrättyt oikeusaputoimistojen oikeusavustajat ja yksityiset avustajat siten kuin 8 §:ssä säädettäisiin. Yksityiselle avustajalle suoritettavien korvausten perusteista säädettäisiin 17 §:ssä ja tarkemmin asetuksella. Muiden oikeusapuna suoritettavien korvausten perusteista ja niiden määrittämisestä säädettäisiin 19 §:ssä.

Valtion varoista korvattaisiin oikeusapua saavan asian hoitamisesta aiheutuvat tulkkaus- ja käännöskulut. Rikosasiaassa vastajan tulkille korvattavia kuluja ei kuitenkaan

olisi tarpeen korvata oikeusapuna, koska ne oikeuskäytännössä ihmisoikeussopimusten perusteella korvataan aina valtion varoista. Myös muihin kuin tuomioistuimissa käsiteltäviin asioihin on tärkeää säätää sisältyväksi näiden palvelujen kustannukset. Muuten oikeusapupalvelut näissä asioissa saattaisivat kieliongelmiä takia tosiasiallisesti jäädä joissakin tilanteissa saamatta niiltä oikeusapuun oikeutetuilta, jotka eivät kykene asioimaan suomen tai ruotsin kielellä.

Oikeusapuun kuuluisivat tuomioistuimissa hoidettavissa asioissa edelleen myös todistelukustannukset siten kuin ne nykyään korvataan maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain mukaan. Oikeusapua saavan nimeämälle todistajalle määrätty palkkiot ja korvaukset korvattaisiin oikeusavun perusteella valtion varoista, ellei todistajan kuuleminen ole ollut selvästi tarpeetonta. Samoin korvattaisiin muut tarpeelliset todistelukustannukset. Nykyään riitaoikeudenkäynneissä valmistelun avulla pyritään siihen, että näyttöä esitetään vain selvästi kiistanalaisista kysymyksistä. Toinen vahva ja käytännössä usein toteutuva tavoite nykyisessä riitaoikeudenkäynnissä on osapuolten välinen sovinto. Näistä menettelytavoista johtuen asianosaiset joutuvat usein hankkimaan oikeudenkäyntiä varten näyttöä, jota ei pääkäsitelyssä tarvitsekaan esittää. Todisteiden ja selvitysten hankkimisesta aiheutuneiden kulujen ei pitäisi jäädä oikeusavun saajan vastuulle sen mukaan, miten vastapuoli menettelee. Riitainen seikka saattaa tulla riidattomaksi tai sovintoon saatetaan päätyä nimenomaan sen vuoksi, että näyttö on tarvittaessa esitettävissä. Tämän vuoksi todistelukustannuksiin on rinnastettava kaikki sellaiset asian selvittämisen kannalta välttämättömät kulut, joita asian oikeudessa ajaminen edellyttää.

3 §. *Oikeusapuun oikeutetut henkilöt.* Tässä pykälässä määriteltäisiin, ketkä henkilöt voivat saada oikeusapua. Oikeus oikeusapuun olisi henkilöllä, jolla on kotikuntalainen mukainen kotikunta Suomessa. Tämän mukaan oikeusapua saisi ensinnäkin henkilö, joka asuu Suomessa tai jolla on kiinteä yhteys johonkin Suomen kuntaan asumisensa, perhesuhteidensa, toimeentulonsa ja muiden vastaavien seikkojen johdosta. Vastaavasti määrittäisi Suomeen tulleen ulkomaalaisen oikeus oikeusapuun, jos hän asuu Suomessa ja hänellä on tarkoitus jäädä tänne vakinaisesti asumaan ja jos hänellä on lisäksi vähintään yhden vuoden oleskeluun

oikeuttava voimassa oleva oleskelulupa, milloin sellainen lupa häneltä vaaditaan.

Kuten yleisperusteluissa on selvitetty, työntekijöiden vapaasta liikkuvuudesta yhteisön alueella annettu neuvoston asetus edellyttää, että kaikille Suomessa työskentelevien EU-maiden kansalaisille tarjotaan oikeusapupalveluja samoilla edellytyksillä kuin Suomen kansalaisille. Tämä oikeus heille säädettäisiin lain 3 §:ssä. Samanlainen oikeus oikeusapuun olisi Suomessa työskentelevien EU-maiden kansalaisten lisäksi heidän perheenjäsenillään. Samassa asemassa olisivat myös Suomessa työnhakijoina olevat EU-maiden kansalaiset työn hakemiseen ja sen johdosta Suomessa oleskeluun liittyvissä asioissa. Vastaavat oikeudet säädettäisiin ETA-maiden kansalaisille, jolloin lainsäädännössämme toteutetaan edellä yleisperusteluissa todettu ETA-sopimuksen 28 artiklan määräys.

Pykäläehdotuksen 2 momentissa määriteltäisiin, milloin muillekin kuin 1 momentissa mainituille henkilöille annettaisiin oikeusapua. Suomessa käsiteltävässä tuomioistuinasiassa kaikilla luonnollisilla henkilöillä olisi oikeus oikeusapuun. Yleisperusteluissa on kuvattu kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen velvoitteet oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaamisesta. Lisäksi yleisperusteluissa on kuvattu Euroopan sosiaalisen peruskirjan asettamat velvoitteet. Tällä momentilla nämä velvoitteet toteutuisivat kansalaisuudesta tai asuinmaasta riippumatta Suomessa käytävässä oikeudenkäynnissä.

Muissa asioissa muille kuin 1 momentissa määritellyille henkilöille voitaisiin harkinnanvaraisesti antaa oikeusapua, mikäli siihen on olemassa erityinen syy. Erityisten syiden voitaisiin katsota olevan olemassa esimerkiksi tilanteessa, jossa henkilö, joka ei täytä 1 momentin edellytyksiä mutta joka kuitenkin oleskelee Suomessa, tarvitsee Suomessa oleskeluunsa liittyvässä asiassa oikeudellisia neuvoja tai muuta oikeudellista apua.

Oikeusapua voisivat saada vain luonnolliset henkilöt. Kuolinpesälle oikeusapua ei annettaisi, mutta kuolinpesän osakas tai osakkaat voisivat edelleenkin saada oikeusapua. Myöskään konkurssipesä ei voisi saada oikeusapua, mutta velallinen voisi saada oikeusapua konkurssihakemusta varten, kuten nykyisenkin lainsäädännön mukaan.

4 §. *Taloudelliset edellytykset.* Pykälässä

säädettäisiin yleiset taloudelliset perusteet, joilla oikeus oikeusapuun määräytyisi. Pääperiaatteet siitä, miten henkilön perhesuhteet, velvollisuudet ja taloudellinen tilanne otetaan huomioon oikeusavun myöntämistä harkittaessa, säilytettäisiin samoina kuin nykyjärjestelmissä.

Oikeusapua annettaisiin korvauksetta tai osittaista korvausta vastaan, kuten nykyisissäkin järjestelmissä. Tavoitteena on pitää raja korvauksettomaan oikeusapuun samantasoisella tasolla kuin aikaisemmissa järjestelmissä. Sen sijaan oikeusavun saaminen osakorvausta vastaan eli omavastuuosuudella pyritäisiin käytettävissä olevien resurssien puitteissa mahdollistamaan nykyistä laajemmalle henkilöryhmälle.

Näiden periaatteiden pohjalta asetuksessa säädettäisiin, millä kuukausituloilla hakija saa oikeusapua korvauksetta tai omavastuuosuutta vastaan. Taulukkoon sisällytettäisiin keskimääräiset kuukausittaiset menot. Tarvittaessa tehtäisiin erillinen laskelma, jossa kuukausituloista vähennettäisiin tietyn määrän ylittävät asumiskustannukset ja erät muut kuukausittaiset menot erikseen.

Useat tahot ovat nähneet tärkeäksi, että oikeusavun taloudellisia edellytyksiä harkittaessa voidaan ottaa huomioon myös poikkeuksellisen suuret kulut, joita asian hoitamisesta saattaa sen laajuuden tai vaikeuden takia aiheutua. Tällaisia kuluja saattaa syntyä esimerkiksi laajoissa riita-asioissa. Korkein oikeus on ratkaisussaan 1996:156 todennut, että vaikka oikeusavun hakijan taloudelliset olot olivat selvästi paremmat kuin tavallisesti osittaiseen maksuttomaan oikeudenkäyntiin oikeuttavat, hakijalle voitiin poikkeuksellisen laajan ja huomattavan suurien oikeudenkäyntikulujen aiheuttavan vahingonkorvausasian vastaajana myöntää maksuton oikeudenkäynti. Tällaisissa tilanteissa voitaisiin edelleen poikkeuksellisesti myöntää oikeusapu, vaikka oikeusavun hakijan tulot ylittäisivät tuloajat, jotka normaalisti oikeuttavat oikeusapuun. Oikeusapua annettaisiin tällöin osittaista korvausta vastaan.

Ehdotetussa 3 momentissa olisi säännös, että oikeusapua saaneen korvausvelvollisuudessa valtiolle otettaisiin huomioon myös mahdollinen taloudellinen etu, joka hän on saanut asiassa, jossa oikeusapu on myönnetty. Esimerkiksi perintö- ositus- ja vahingonkorvausasioissa samoin kuin eläkevalitusasioissa vähävarainen henkilö saattaa saada rahaa tai muuta varallisuutta siten, että se

parantaa huomattavasti hänen taloudellista asemaansa. Tällaisessa tilanteessa voidaan pitää julkisyhteisön kannalta kohtuullisena, että edun saamisen ja sen arvon selvittyä se otetaan huomioon oikeusavun saaneen korvausvelvollisuudessa. Asetuksella säädettäisiin perusteet siitä, miten taloudellinen etu otettaisiin huomioon.

Tarkemmat säännökset oikeusavun taloudellisista edellytyksistä ehdotetaan 4 momentissa säädettäväksi asetuksella. Tällä hetkellä oikeus maksuttomaan oikeudenkäyntiin ja yleiseen oikeusapuun määräytyy oikeusministeriön määräyksenä annetun käyttövarataulukon perusteella, joka on sama molemmissa järjestelmissä. Yleisperusteluissa on kuvattu ongelmia, joita nykyjärjestelmissä on ilmennyt.

5 §. *Oikeudelliset edellytykset.* Pykälässä määriteltäisiin, millaisissa asioissa oikeusapua annettaisiin. Yleisperusteluissa esitettyjen perustelujen mukaisesti ehdotetaan, että mitään asiaryhmiä ei rajattaisi oikeusavun ulkopuolelle, vaan oikeusapua annettaisiin edelleen kaikenlaisissa oikeudellisissa asioissa.

Oikeusavun myöntämistä harkittaessa ratkaisevaa olisi se, onko hakijalla oikeussuojan tarve. Mikäli oikeusapua haettaisiin ensisijaisesti muista syistä kuin oikeussuojan saamiseksi, oikeusapua ei myönnettäisi. Esimerkiksi jos oikeusriidan tuloksena ei olisi saavutettavissa muuta etua kuin se, että hakija haluaisi periaatteesta selvittää olevansa oikeassa tietyssä asiassa, ei kysymyksessä ole asia, jossa hakijalla on oikeussuojan tarve.

Oikeussuojan tarvetta ei olisi myöskään silloin, jos hakijan toimeksianto johtaisi oikeuden väärinkäyttämiseen. Periaate, että asiamies ei voi auttaa asiassa, jossa oikeusjärjestyksemme keinoja käytettäisiin sen vastaisten lopputulosten tavoittelemiseen, sisältyy muun muassa Suomen Asianajajaliiton hyvää asianajajatapaa koskeviin ohjeisiin. Oikeusapu evättäisiin myös, jos hakijan asia perustuu siirrettyyn oikeuteen, jos on epäiltävä, että siirto on tehty oikeusavun saamiseksi. Käytännössä oikeuksien siirtäminen yksityishenkilöiden välillä on ollut hyvin harvinaista.

Oikeusavun edellytyksenä olisi oikeussuojan tarpeen lisäksi, että oikeusavun antaminen julkisin varoin kyseisessä asiassa on kohtuullista. Julkisyhteisön oikeusavun kustannuksiin osallistumisen kohtuullisuuden

arviointi perustuisi kokonaisharkintaan. Pykälässä mainittaisiin harkinnassa huomioon otettavista seikoista asian laatu ja sen taloudellinen ja muu merkitys hakijalle.

Asioista, joita niiden laadun vuoksi ei julkisin varoin olisi kohtuullista ajaa, olisivat esimerkiksi omaisuuden sijoittamiseen liittyvät asiat. Tällaisia olisivat myös asiat, jotka liittyvät kalliiseen harrastustoimintaan, ja ylellisyysesineiden hankintaan tai hallintaan liittyvät asiat. Nämä ovat tavanomaisen elämänpiirin ulkopuolella olevia erityisiä asioita. Silloin kun varallisuusasemaltaan oikeusapuun oikeutettu henkilö suuntaa varojen käyttöönsä tällaisiin tarkoituksiin, hänen voidaan edellyttää kustantavan myös niihin liittyvän oikeudellisen avun tarpeen itse.

Kohtuusharkinnan perusteella voitaisiin hylätä oikeusapu myös asiassa, jossa tavoitteet tai käytettävissä olevat keinot olisivat hyväksyttävän ja tuomittavan menettelyn rajalla.

Asian taloudellista ja muuta merkitystä arvioitaisiin hakijan näkökulmasta. Asiakkaalle ilmeisen vähämerkityksellinen asia jäisi oikeusavun ulkopuolelle, kuten nykyään yleisestä oikeusaputoiminnasta annetun lain 14 §:n 2 momentin mukaan. Oikeusriidan taloudelliselle intressille ei voida antaa mitään markkamäärää, koska sen merkitys on suhteellinen. Samalla summalla on eri hakijoille eri merkitys kunkin taloudellisesta asemasta riippuen. Asian merkitystä arvioitaessa olisi oleellista ottaa huomioon, mikä vaikutus asialla ja siitä aiheutuvilla kerrannaisvaikutuksilla on hakijan elämään. Muita harkinnassa huomioon otettavia olosuhteita olisivat esimerkiksi hakijan elämäntilanne ja kyky selvittää oikeusongelmaansa. Harkinnan tulee perustua kokonaisvaltaiseen tilannearvioon, jossa eri tekijät suhteutetaan toisiinsa.

Kohtuullisuusharkinnassa voitaisiin myös jossain määrin ottaa huomioon hakijan mahdollisuudet saada apua muilta tahoilta, kuten kuluttajaneuvonnasta, lastenvalvojalta, potilasyhdistyksestä tai ammattiyhdistyksestä. Näiden tahojen puoleen kääntyminen ei kuitenkaan olisi oikeusavun edellytys. Ajanvarauksen yhteydessä oikeusaputoimistoon yhteyttä ottavan henkilön kanssa voitaisiin keskustella, mikä olisi tarkoituksenmukaisin taho palvelemaan avun tarvitsijaa hänen ongelmassaan. Ratkaiseva on tällöin ongelman luonne ja kokonaistilanne.

Oikeusavun oikeudellisia edellytyksiä harkittaessa kynnystä oikeusavun myöntämiseen

ei tulisi nostaa kovin korkealle, sillä useimmiten oikeusavun hakijalle on tärkeää saada oikeudelliseen ongelmaansa lakimiehen neuvo. Ajoissa annetulla oikeudellisella neuvolla esimerkiksi menettelytavoista, lain sisällöstä tai oikeuskäytännöstä voidaan usein ehkäistä hankalia oikeudellisia ongelmia, joista myöhemmin saattaisi aiheutua myös suuria kuluja. Useissa rajatilanteissa pelkkä neuvo riittää oikeusavun hakijalle, eikä hakija sen kuultuaan pidä muita toimenpiteitä tarpeellisina.

Ehdotetun 2 momentin mukaan oikeusapu rajoitettaisiin edelleen koskemaan vain luonnollisia henkilöitä. Elinkeinon harjoittamiseen liittyvässä asiassa oikeusapua voisi saada vain silloin, kun kyseessä on rikosasia. Rikossyyte kohdistuu aina vahvasti henkilöön, vaikka syytteessä olisi kysymys henkilön liiketoimista. Tämän vuoksi liiketoimintaan liittyvissä rikosasioissa oikeusapu on annettava, vaikka elinkeinon harjoittamiseen liittyvät asiat muilta osin on yleisperusteluisia esitetystä syistä jätetty oikeusavun ulkopuolelle.

6 §. *Oikeusavun rajoitukset.* Oikeusapuun kuuluviksi palveluiksi rajoitettaisiin tällä pykälällä vain toimenpiteet, joita voidaan pitää yhteiskunnan kannalta kohtuullisina yksittäisessä asiassa. Jos asia on sellainen, että siihen myönnetään oikeusapu, on erikseen harkittava, mihin toimenpiteisiin yksittäisessä asiassa ryhdytään. Tällöin tulisi aina tehdä vastaava kokonaisarviointi tilanteesta ja julkisyhteisön kustannuksiin osallistumisen kohtuullisuudesta kuin oikeusavun myöntämistä harkittaessa. Harkinnassa tulisi siten käyttää samanlaisia arviointiperusteita kuin edellä 5 §:n perusteluissa esitetyt. Arvioinnin tulisi kuitenkin olla rajoittavampaa tämän pykälän soveltamista harkittaessa kuin oikeusavun myöntämistä tai hylkäämistä ratkaistaessa.

Oikeusapuun kuuluisivat ne toimenpiteet, joihin oikeudellisen asiantuntija-avun kokonaan itse maksava henkilö keskimäärin asiassa ryhtyisi, eli kuinka paljon lakimiehen palveluja yleensä vastaavassa asiassa oltaisiin valmiita ostamaan. Merkitykseltään suhteellisen vähäisissä asioissa voidaan toimenpiteet rajoittaa esimerkiksi sovintoneuvotteluun tai neuvoihin. Jos jutun lopputulos olisi epävarma, sitä ei ajettaisi, jos intressi on pieni suhteessa asian hoitamisesta aiheutuviin kuluihin.

Oikeusavun rajoittamisessa käytettäisiin

samoja perusteita riippumatta siitä, antaako oikeusapua kyseisessä asiassa oikeusavustaja vai yksityinen avustaja. Sellaisissa asioissa, joissa nykyään ei saa avustajaa maksuttomassa oikeudenkäynnissä, koska niissä ei ole siihen tarvetta asian vähäisyyden takia, oikeusavun toimenpiteiden rajoitetaan neuvontaan ja muuhun asiamiesapuun, kuten sovintoneuvottelujen hoitamiseen tai asiakirjan laatimiseen.

Useimmiten oikeusavun rajaus tulee tehtäväksi toimeksiannon puitteissa siten, että oikeusavustaja tai yksityinen avustaja päättää toimeksiannon tehtyään asiassa ne toimenpiteet, jotka oikeusapu tämän pykälän määrittelyn mukaan kattaa. Selvissä tilanteissa toimenpiteiden rajaus voidaan tehdä jo oikeusapupäätöksessä.

Toimenpiteitä voitaisiin rajoittaa oikeusapupäätöksellä myös silloin, kun asia on epäselvä vielä oikeusapuhakemusta tehtäessä ja hakija valitsee asiaansa hoitamaan yksityisen avustajan. Asian epäselvyys voi johtua esimerkiksi siitä, että vastapuolen näkemyksistä ei ole vielä selvyttä, tai siitä, että näyttökysymykset ovat selvittämättä. Tämän taustaselvityksen jälkeen voitaisiin oikeusapu tarpeen mukaan myöntää laajempaan.

7 §. *Rajoitukset eräissä tuomioistuinasioissa.* Tässä pykälässä säädettäisiin erikseen asioista, joissa avustajaa ei yleensä katsota välttämättömäksi niitä tuomioistuimissa käsiteltäessä. Pykälässä mainittaisiin tietyt tilanteet, joissa toimenpiteet lain nojalla rajoittuisivat oikeudessa avustamista suppeampaan oikeusapuun. Näissä asioissa annettaisiin siten tarvittaessa neuvontaa tai ehkä avustettaisiin sovintoneuvotteluissa, mutta asian oikeuskäsittelyyn avustajaa ei saisi. Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi yleisissä tuomioistuimissa käsiteltävissä asioissa avustajan määräämiselle saman sisältöiset rajoitukset kuin voimassa olevassa maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain 10 §:ssä on säädetty avustajan määräämiselle. Tältä osin oikeuskäytäntö on vakiintunut.

Hakemusasioissa maksuttomia oikeudenkäyntejä myönnetään yleensä perheoikeudellisissa asioissa. Näitä ovat avioerohakemukset, joissa on riittäviä liittännäisvaatimuksia, ja muut lapsen huoltoa, elatusta ja tapaamis-oikeutta koskevat hakemusasiat.

Rikosasioiksi, joissa oikeuskäytäntö on vakiintunut, on korkeimman oikeuden ratkaisussa 1995:54 katsottu törkeätä rattijuopumusta ja varkautta koskevat asiat sil-

loin, kun teot on myönnetty eikä niihin liity tulkinnanvaraisia korvausvaatimuksia. Koska oikeuskäytäntö on pykäläehdotuksessa tarkoitetuissa asioissa osoittautunut toimivaksi ja riittäväksi, tarkoituksena on säilyttää säännös edelleen samanlaisena.

Hallintotuomioistuimissa käsiteltävissä asioissa ehdotetaan oikeusavun ulkopuolelle rajoitettavaksi verotusta ja julkista maksua koskevat asiat. Luonnollisten henkilöiden osalta näissä asioissa menettelytavat on pyritty säätämään yksinkertaisiksi. Niihin saa myös asianomaisilta viranomaisilta hallintomenettelylain nojalla riittävät menettelyohjeet, joiden perusteella ne on useimpien mahdollista hoitaa itse. Lisäksi asianosaisen oikeusturvaa takaa hallintotuomioistuimissa noudatettava virallisperiaate, jonka mukaan tuomioistuin on velvollinen omasta aloitteestaan selvittämään asian ratkaisuun vaikuttavat seikat. Erityisestä syystä näissä voitaisiin kuitenkin myöntää oikeusapu, esimerkiksi jos kyseessä on intressiltään huomattavan suuri ja oikeudellisesti vaikea asia. Painavaa syytä harkittaessa voitaisiin ottaa huomioon myös oikeusavun hakijan henkilökohtaiset ominaisuudet ja kyky itse hoitaa asiansa.

Edellä mainittujen asioiden lisäksi oikeusavun ulkopuolelle jätettäisiin hallintotuomioistuimissa julkisyhteisön jäsenyyden perusteella tehdyt valitukset, esimerkiksi kunnan jäsenyyden perusteella tehtävät kunnallisvalitukset. Henkilöllä, joka tekee valituksen julkisyhteisön jäsenyyden nojalla, ei voida katsoa olevan asiassa sellaista oikeus-suojan tarvetta kuin 5 §:ssä tarkoitetaan, minkä vuoksi tällä perusteella tehdyt valitukset jäisivät suoraan lain nojalla oikeusavun ulkopuolelle.

8 §. *Avustaja.* Avustajalla tarkoitettaisiin tässä laissa lakimiestä, joka on oikeusapupäätöksessä määrätty avustajaksi oikeusapuasiasa. Avustajalla tarkoitetaan oikeudellisessa kielenkäytössä yleensä henkilöä, joka avustaa asianosaista tuomioistuimissa. Tämä on oikeusavussa avustajan olennainen tehtävä. Avustaja voi kuitenkin suorittaa myös kaikenlaisia asianajopalveluihin kuuluvia asiamiestehtäviä. Myös tuomioistuinkäsittelyssä hän voisi tarvittaessa toimia asiakkaansa asiamiehenä silloin, kun asianosaista ei ole velvoitettu saapumaan istuntoon henkilökohtaisesti.

Avustajana voisi toimia oikeusavustaja tai yksityinen avustaja. Oikeusavustajalla tarkoitetaan tässä laissa oikeusaputoimiston laki-

miestä, jonka virkanimike on oikeusavustaja. Yleisperusteluissa esitetyillä perusteilla ehdotetaan, että yksityisenä avustajana toimisi asianajaja tai asianajotoimiston avustava lakimies. Viimeksimainitut voidaan rinnastaa asianajajiin, koska asianajaja valvoo heidän toimintaansa ja vastaa siitä. Vain erityisestä syystä muu oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittanut henkilö voisi toimia avustajana. Tällainen syy voi olla esimerkiksi asianajajan saamisen vaikeus alueella, tai hakijan asiaa koskevan alan erityinen asiantuntemus. Pelkäämään sitä, että hakija ilmoittaa haluavansa nimenomaan tietyn avustajan, ei pidetä erityisenä syynä muun henkilön kuin asianajajan määräämiseen.

Oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittaneeseen rinnastetaan aikaisempien oikeustieteen kandidaatin tutkintoa vastaavien tutkintojen suorittaneet henkilöt. Vaikka avustajaksi määrättään muu kuin asianajaja, hänen edellytettäisiin oikeusapulain nojalla avustajana toimiessaan noudattavan hyvää asianajajatapaa.

Pykälässä lueltaisiin ne tuomioistuimet, joissa oikeusavun hakija voisi valita avustajakseen joko oikeusavustajan tai yksityisen avustajan. Yleisperusteluissa esitetyillä perusteilla ehdotetaan, että yksityisen avustajan palveluja voitaisiin julkisin varoin käyttää kuten nykyisessä maksuttomassa oikeudenkäynnissä. Lisäksi mahdollisuutta käyttää yksityistä avustajaa laajennettaisiin nykyisestä hallintolainkäyttöasioissa. Oikeusapuun kuuluisivat edelleen myös pykälässä mainittujen tuomioistuinten käsiteltäväksi tulevat, pääasiaan liittyvät ylimääräiset muutoksenhakukeinot eli kantelut, lainvoiman saaneen tuomion purkamista koskevat asiat ja menetetyn määräajan palauttamista koskevat asiat.

Oikeusavun hakija voisi hakemuksen yhteydessä ilmoittaa, kenet toivoo avustajakseen. Jos asia on sellainen, jossa voi käyttää yksityistä avustajaa, hakija voi valita avustajakseen yksityisen asianajajan tai oikeusaputoimiston oikeusavustajan. Oikeusaputoimistossa olisi nähtävillä luettelo seudun asianajajaista, jotka ovat ilmoittaneet hoitavansa oikeusapuasioita.

Silloin kun oikeusavun saaja käyttää avustajanaan yksityistä asianajajaa, tämän suostumus asian hoitamiseksi on hankittava ennen oikeusapupäätöksen tekemistä. Avustajan nimeäminen oikeusapupäätöksessä yksilöi vastuun oikeusaputoimeksiannosta. Se myös osoittaa määrätyn avustajan oikeuden kor-

vaukseen valtiolta yksittäisen oikeusapuasian hoitamisesta. Suostumuksellaan avustaja sitoutuu noudattamaan oikeusapua koskevia säännöksiä ja määräyksiä. Suostumus on tarpeen erikseen jokaisen oikeusapupäätöksen osalta, koska asianajajalla on aina mahdollisuus kieltäytyä ottamasta toimeksiantoa. Hän saattaa yksittäisessä asiassa olla myös esteellinen. Suostumus voitaisiin antaa hakemuksen yhteydessä kirjallisena, kuten nykyään maksuttoman oikeudenkäynnin hakemuksessa, tai pyytää vapaamuotoisesti, esimerkiksi puhelimitse.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin, että muissa kuin 1 momentissa luetelluissa tuomioistuinasioissa oikeusapua antaisivat oikeusavustajat. Poikkeuksen tähän muodostavat oikeusaputoimen hallinnosta ehdotetun lain 9 §:ssä tarkoitettut tilanteet. Näitä ovat oikeusavustajan esteellisyys asiassa, este tai muu syy, jolloin oikeusavun hakija ohjataan toisen oikeusaputoimiston tai asianajotoimiston puoleen.

Pykälän 3 momentissa säädettäisiin, että oikeusapupäätöksellä avustajaksi määrätty henkilö voisi hyväksyttävästä syystä tilapäisesti panna sijaansa toisen henkilön. Tämän tulee myös täyttää avustajan kelpoisuusvaatimukset. Säädösehdotus vastaa nykyistä maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain 13 §:ää.

2 luku. Oikeusapupäätös

9 §. *Hakeminen.* Oikeusapua voidaan hakea mistä tahansa oikeusaputoimistosta, joka sijaitsee kohtuullisen asioimetaisyyden päässä hakijan asuinpaikkakunnasta. Hakemuksen yhteydessä hakijan on ilmoitettava päätöksen tekemistä varten tarpeelliset tiedot ja vahvistettava ne allekirjoituksellaan. Samalla hakijan on esitettävä tarvittavat kirjalliset selvitykset, joista hänen taloudellinen asemansa ja asiaan liittyvät edellytykset ilmenevät. Oikeusaputoimiston asiakkaaksi hakevan oikeusapupäätös tehtäisiin samassa yhteydessä kun hakijalla on neuvottelu-aika oikeusavustajalle, kuten nykyään yleisessä oikeusaputoimistossa. Muissa asioissa hakemuksen tekisi hakija tai hänen asiamiehensä suullisesti tai kirjallisesti. Selvissä asioissa hakemus voidaan tehdä ja oikeusapupäätöksestä ilmoittaa myös puhelimitse ja toimittaa kirjallinen päätös erikseen. Tämä kuitenkin edellyttää, että oikeusavun myöntämistä varten tarvittavat tiedot hakijasta ovat jo oi-

keusaputoimiston tiedossa tai sieltä tarkastettavissa. Tarvittaessa hakemuksen tekemistä varten varataan aika oikeusaputoimistosta.

10 §. *Myöntäminen.* Oikeusavun edellytykset tutkitaan ja oikeusapu myönnetään pääsääntöisesti oikeusaputoimistossa. Oikeusapu myönnetään, jos 3 §:ssä säädettyvät henkilöön liittyvät edellytykset sekä 4 §:n mukaiset taloudelliset ja 5 §:ssä määritellyt oikeudelliset edellytykset siihen täyttyvät. Oikeusavun myöntämisen yhteydessä määrätään hakijalle avustaja sekä päätetään, onko hakijan korvattava omavastuuosuus oikeusapukustannuksista valtiolle. Oikeusavustaja tai johtavan oikeusavustajan tehtävään määräämä toimistohenkilö tekee päätöksen oikeusavusta.

Taloudelliset edellytykset oikeusapuun selvittäisi toimistohenkilöstö oikeusavun myöntämistä varten laaditun tietojenkäsittelyohjelman avulla. Oikeusavun hakijan ja hänen kanssaan samassa taloudessa elävien tulo- ja varallisuustiedot sekä huollettavat merkitään hakijan ilmoituksen mukaan ja tarvittaessa varmistetaan kirjallisista selvityksistä.

Selvissä asioissa päätöksen myös oikeudellisten edellytysten osalta voi oikeusavustajan ohjeiden mukaisesti tehdä toimistohenkilöstö, jonka johtava oikeusavustaja on määrännyt näitä tehtäviä suorittamaan. Selviä ovat esimerkiksi asiat, joissa hakija on haastettu vastaajaksi laajaan riita-asiaan, jonka hän perustellusti kiistää. Rikosoikeudenkäynneissä selvänä voidaan pitää asiaa, jossa oikeusavun hakija on haastettu vastaajaksi teosta, jonka hän perustellusti kiistää ja josta yleisen rangaistuskäytännön mukaan seuraa vankeusrangaistus. Näissä asioissa toimistohenkilöstö voi myöntää oikeusavun. Muissa kuin selvissä asioissa päätöksen tekee oikeusavustaja. Oikeusavustaja harkitsee, onko asia vähäinen siten, että oikeusapua ei myönnetä tai sitä rajoitetaan. Toimistohenkilö ei voisi tehdä hylkäävää oikeusapupäätöstä, vaan sen tekisi aina oikeusavustaja.

Yleisperusteluissa on esitelty ongelmia, joita saattaa aiheutua siitä, että oikeusapu myönnettäisiin oikeusaputoimissa silloin, kun oikeusavun hakijan vastapuoli jo on oikeusaputoimiston asiakas. Ongelmia ei esiintyne usein, koska hakija voi kääntyä haluamansa oikeusaputoimiston puoleen. Pykäläehdotuksen mukaan vastapuolta avustavasta oikeusaputoimistosta oikeusapua hakeva henkilö ohjattaisiin tekemään oikeusapuhakemus toiseen oikeusaputoimis-

toon. Oikeusapupäätös voitaisiin kuitenkin tehdä ensin mainitussa oikeusaputoimistossa, jos hakija pyytää sitä eikä siihen ole olosuhteiden perusteella estettä. Vastapuolta avustava oikeusavustaja ei voisi tehdä oikeusapupäätöstä. Olosuhteista johtuen oikeusavun hakija olisi ohjattava toiseen oikeusaputoimistoon esimerkiksi silloin, kun tiedoilla, joita hänen on oikeusapupäätöksen tekemistä varten annettava, on olennaista merkitystä pääasiassa, kuten esimerkiksi elatusapuasia-

Pykälän 3 momentissa säädettäisiin pääperiaate, että oikeusapu myönnettäisiin oikeusavun hakemusajankohdasta lukien. Taannehtivaan päätökseen ei ehdotetussa järjestelmässä ole vastaavaa tarvetta kuin aikaisemmin maksuttomassa oikeudenkäynnissä, jossa oikeuskäytäntö muodostui sellaiseksi, että maksuton oikeudenkäynti myönnettiin vasta pääasian käsittelyn yhteydessä. Oikeusaputoimistosta saa päätöksen oikeusavusta heti asian tullessa vireille. Tällöin oikeusavun hakija ja hänen asiamiehenä saavat jo etukäteen tietää oikeusapupäätöksen ja mahdollisen hakijan osittaisen korvausvelvollisuuden valtiolle. Monasti asiakas on jo hakemusta tehdessään käynyt alkuneuvottelun avustajansa kanssa. Oikeusapu katkaa luonnollisesti tälläisen alkuneuvottelun eikä tästä syystä katsota oikeusapua myönnetyn taannehtivasti. Taannehtivasti oikeusapu myönnettäisiin vain poikkeuksellisesti. Taannehtivan oikeusavun määräämisen tarvetta tulee olemaan silloin, kun oikeusapu myönnetään tuomioistuimessa. Näissä tilanteissa oikeusapupäätöksessä määrätään, mistä lukien oikeusapu myönnetään. Pääsääntöisesti oikeusapu tulisi myöntää siitä ajankohdasta, jolloin hakija on jättänyt hakemuksensa oikeusaputoimistoon tai ennen oikeusavun hakemista käydystä alkuneuvottelusta.

11 §. *Myöntäminen tuomioistuimessa.* Pääasian käsittelevä tuomioistuin voisi harkintansa mukaan kahdessa eri tilanteessa myöntää oikeusavun hakijalle. Jos oikeusaputoimistossa on selvitetty, että taloudelliset edellytykset oikeusapuun täyttyvät, mutta katsottu, että 5 §:ssä säädetty oikeudelliset edellytykset eivät täyty tai oikeusapua on rajoitettu 6 tai 7 §:n nojalla, hakija voisi oikeusavustajan hylkäävästä tai rajoittavasta päätöksestä huolimatta pyytää tuomioistuimelta oikeusapupäätöstä ja avustajan määräystä tuomioistuin käsittelyä varten. Koska hakijan oikeudenkäyntiasian tutkiva tuomioistuin joka

tapauksessa selvittää asian oikeudellisen luonteen, on tarkoituksenmukaista, että oikeusavun oikeudelliset edellytykset voidaan tutkia pääasian käsittelevässä tuomioistuimessa. Tällä tuomioistuimella on myös parhaat edellytykset todeta oikeusavun tarve asiassa. Menettelyllä voidaan välttää turha muutoksenhakemista. Mahdollisuus oikeusavun myöntämiseen on tärkeä myös siksi, että asia saattaa oikeuskäsittelyn edetessä muuttua monimutkaisemmaksi kuin mitä se on ollut asianosaisen hakiessa oikeusapua oikeusaputoimistosta.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin tuomioistuimelle harkintavaltaa tietyissä tilanteissa myös oikeusavun taloudellisten edellytysten osalta. Tarvetta tähän on silloin, kun oikeudenkäyntikulut asian laajuuden tai vaikeuden takia muodostuvat huomattavan suuriksi siten, että ne ovat kohtuuttomat oikeusavun hakijan taloudellisiin olosuhteisiin nähden. Tällöin tuomioistuin voisi myöntää oikeusavun osittaista korvausta vastaan. Koska oikeudenkäyntikulujen määrä selviää yleensä vasta oikeudenkäynnin loppupuolella, tuomioistuin näkee oikeusaputoimistoa paremmin asian monimutkaisuuden tai muut syyt, joista johtuen asiasta aiheutuu tavanomaista suuremmat oikeudenkäyntikulut. Lisäksi oikeusavun hakijan taloudellisten olosuhteiden ja asiassa aiheutuvien kustannusten suhteuttaminen toisiinsa pitää sisällään keskimääräistä enemmän harkintavaltaa ja on vaikeasti taulukoitavissa. Näin ollen on perusteltua, että tällaisissa tilanteissa tuomioistuimet voisivat tehdä päätöksen oikeusavusta myös taloudellisten edellytysten osalta. Näissäkin tilanteissa oikeusavun taloudellisten edellytysten harkinta perustuisi oikeusaputoimistossa vahvistettuun selvitykseen hakijan taloudellisista olosuhteista.

12 §. *Oikeusapupäätöksen sisältö.* Pykälästä ilmenisivät asiat, joista oikeusapupäätöksessä olisi oltava maininta. Oikeusavun hakijalle annettaisiin kirjallinen päätös, josta ilmenisi ensinnäkin, mihin asiaan ja mistä lukien oikeusapu annetaan. Jos toimenpiteitä oikeusapupäätöksen yhteydessä rajoitetaan 6 §:n mukaisesti, päätöksessä on mainittava, mitä toimenpiteitä oikeusapuun kuuluu. Toiseksi päätökseen merkittäisiin hakijan taloudellinen asema, mahdollinen korvausvelvollisuus valtiolle ja korvauksen enimmäismäärä. Lisäksi päätöksessä näkyisi avustajaksi määrätyn henkilön nimi. Kirjallisella päätöksellä turvattaisiin oikeusavun hakijan

mahdollisuus vaatia oikaisua ja hakea muu-
tosta päätökseen. Vastaavat tiedot tallennettaisiin oikeusaputoimiston tiedostoon kantapöytäkirjaksi. Tuomioistuimen myöntäessä oikeusavun se toimittaisi tiedon tästä oikeusaputoimistolle.

Hylkäävä päätös olisi hallintomenettelylain edellyttämällä tavalla perusteltava. Päätökseen olisi merkittävä, onko hakemus hylätty taloudellisilla vai oikeudellisilla perusteilla sekä hylkäämisen perusteet. Hylkäävään päätökseen ja muuhun päätökseen, johon voi hakea oikaisua, olisi liitettävä osoitus oikaisuvaatimuksen tekemisestä.

13 §. *Velvollisuus ilmoittaa muutoksista.* Pykälän mukaan sekä oikeusavun saaja että hänen avustajansa olisivat velvollisia ilmoittamaan oikeusavun taloudellisten edellytysten muuttumisesta oikeusaputoimistolle. Ilmoitusvelvollisuus koskisi sellaisia muutoksia, joiden johdosta oikeusavun saajan korvausvelvollisuus saattaisi määräytyä toisin kuin oikeusapupäätöksessä.

Oikeudellisissa edellytyksissä tapahtuvat muutokset tai niissä ilmenevät puutteet tulevat arvioiduksi avustajan ja asiakkaan asianajosuhteen pohjalta. Näin ollen muutokset oikeudellisissa edellytyksissä edellyttävät avustajalta 5 ja 6 §:n mukaista tarpeellisten toimenpiteiden punnintaa, joten niiden osalta erityinen säännös ei ole tarpeen. Oikeusavun oikeudellisten edellytysten lakatessa toimeksianto päättyy.

14 §. *Oikeusapupäätöksen muuttaminen.* Pykäläehdotuksen mukaan oikeusavustajan olisi muutettava oikeusapupäätöstä, kun hän on saanut tiedon oikeusavun taloudellisissa edellytyksissä tapahtuneista muutoksista tai virheestä taloudellisiin edellytyksiin liittyvissä tiedoissa. Muuttaessaan oikeusapupäätöstä oikeusavustajan olisi samalla määrättävä, onko päätös taannehtiva. Pääsääntöisesti muuttuneiden olosuhteiden perusteella muutettu oikeusapupäätös määrättäisiin voimaan siitä lähtien, kun muutos on tapahtunut.

Korvausvelvollisuuden taannehtivuutta harkittaessa olisi otettava huomioon oikeusapua saaneen taloudelliset olot ja tilanne kokonaisuudessaan. Harkinnassa tulisi ottaa huomioon, miten ilmeisestä virheestä on kysymys ja mistä virhe johtuu. Harkintaan vaikuttaisi myös se, miten suuri muutos tai virhe on. Korvausvelvollisuus voitaisiin määrätä päätöksen muuttamisesta lukien, jos tiedon virheellisyys perustuu oikeusavun hakijan tai hänen avustajansa erehdykseen ja

taannehtiva korvaus muodostuisi kohtuuttomaksi korvausvelvollisen taloudelliseen asemaan nähden. Jos oikeusavun edellytyksistä annetaan tahallisesti vääriä tai puutteellisia tietoja tai muutokset niissä jätetään tahallisesti ilmoittamatta, tulisi taannehtivan korvauksen ohella harkittavaksi myös asian saattaminen rikosoikeudelliseen tutkintaan.

15 §. *Oikeusavun lakkaaminen.* Tuomioistuimella olisi ehdotetun pykälän nojalla itsenäinen harkintavalta lakkauttaa oikeusapu, jos jokin oikeusavun edellytyksistä sen käsittelemässä asiassa on kokonaan lakannut tai puuttunut. Koska tuomioistuin perehtyy pääasiaan ja siten havaitsee oikeusavun tarpeen pääasiaa käsitellessään, on tarkoituksenmukaista, että se voi lakkauttaa oikeusavun silloin, kun oikeudellisia tai taloudellisia edellytyksiä sille ei enää ole. Vastaavasti oikeusaputoimiston olisi määrättävä oikeusapu lakkaamaan, kun havaitaan oikeusavun taloudellisten edellytysten kokonaan puuttuneen tai lakanneen.

Kun oikeusapu lakkautettaisiin puutteellisten tai virheellisten tietojen perusteella, korvausvelvollisuus määrättäisiin yleensä kattamaan kaiken annetun oikeusavun. Harkinnassa voitaisiin kuitenkin käyttää samoja arviointiperusteita kuin omavastuuosuuden muuttamisessa 14 §:n perusteella. Lakkauttamisesta päättäessään tuomioistuin tai oikeusaputoimisto vahvistaisi avustajalle suoritettavan palkkion ja korvauksen määrän sekä oikeusapua saaneen korvausvelvollisuuden määrän valtiolle.

16 §. *Avustajan vaihtaminen.* Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi tuomioistuimelle ja oikeusaputoimistolle mahdollisuus peruuttaa avustajan määräys ja määrätä uusi avustaja pätevistä syistä. Avustaja voitaisiin vaihtaa oikeusavun saajan tai avustajan pyynnöstä. Koska avustajan vaihtamisesta aiheutuu yleensä lisäkustannuksia valtiolle, pyynnölle tarvittaisiin riittävät perusteet. Tiukkoja edellytyksiä peruuttamisen syille ei voida kuitenkaan asettaa, koska asiamiehen ja asiakkaan luottamussuhde on kaiken asianajotoiminnan perusta. Jos oikeusavun saaja osoittaa, että tämä luottamussuhde on katkennut, avustajan määräys on peruutettava. Myös avustajaksi määrätty yksityinen avustaja voisi pyytää määräyksen peruuttamista, jolloin voidaan edellyttää syy ilmoittamista. Perusteena voivat olla vastaavat syyt kuin Suomen Asianajajaliiton hyvää asianajajatapaa koskeissa ohjeissa toimeksiannosta luopu-

misessa. Näitä ovat muun muassa esteellisyiden ilmeneminen, päämiehen pyyntö toimia lainvastaisesti, näkemuserot päämiehen kanssa siitä, miten asia tulisi hoitaa, ja ennakon maksamatta jättäminen.

Tuomioistuimessa käsiteltävissä asioissa avustajan vaihtamisesta tuomioistuin voisi päättää myös oma-alotteisesti. Säännös on tärkeä oikeusavun laadun kontrolloimisen kannalta. Tuomioistuin havaitsee avustajien työskentelyä seurattaessaan parhaiten, milloin avustaja laiminlyö tehtäviään tai hänen työnsä laatu on muuten niin heikko, ettei oikeusapuun oikeutettu saa tarvitsemaansa apua avustajalta. Vastaavasti oikeusaputoimisto voisi pätevistä syistä oma-alotteisesti päättää avustajan vaihtamisesta. Avustajan vaihtamista tulisi harkita, jos avustaja ei noudata hyvää asianajajatapaa. Myös muilta avustajilta kuin asianajajilta edellytettäisiin hyvän asianajajatavan noudattamista oikeusapuasian hoitamisessa. Kun avustajan palkkiot korvataan julkisista varoista, voidaan avustajan toiminnalle asettaa tietyt laatuvaatimukset.

3 luku. Korvaukset

17 §. *Yksityisen avustajan palkkio ja kulukorvaus.* Pykälässä määriteltäisiin perusteet palkkion ja kulukorvauksen maksamiseksi määrätylelliselle yksityiselle avustajalle. Yksityisellä avustajalla olisi oikeus saada valtion varoista palkkio oikeusapuasiassa tekemistään toimenpiteistä, joita voidaan asiassa tehtävän kokonaisarvion perusteella pitää tarpeellisina. Tällä säännöksellä veloitetaan yksityiset avustajat suorittamaan harkinta siitä, mitä toimenpiteitä oikeusapuun asiassa kuuluu. Harkinta olisi saman sisältöinen kuin oikeusavustajan 5 ja 6 §:n mukaisesti suorittama harkinta oikeusavun ulottuvuudesta. Palkkion ja korvauksen määräämiseksi ja tarpeellisten toimenpiteiden arvioimiseksi avustajan olisi esitettävä eritelty lasku suorittamistaan toimista ja kuluistaan. Yleisperusteluissa esitetyillä perusteilla ehdotetaan, että palkkioperusteista säädetään tarkemmin ase- tuksella.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin pääsäännöksi, että avustajalle suoritettavat korvaukset kattaisivat vain kulut, joita asian käsittelevässä tuomioistuimessa normaalisti toimivalle asiamiehelle aiheutuu. Ehdotus vastaa nykyisen maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain 15 §:n 1 momentin

säännöstä. Ensisijaisesti momentissa tarkoitetaan tilanteita, joissa tuomioistuinpaiikkunnan tuomiopiirin alueella asuva hakija valitsee avustajakseen toisen tuomiopiirin alueella normaalisti työskentelevän avustajan. Ehdotuksen 5 ja 6 §:ssä esitetyillä perusteilla ei voida pitää kohtuullisena, että julkisin varoin suoritettaisiin lisäkuluja jotka johtuvat siitä, että käytetään toisessa tuomiopiirissä normaalisti työskentelevää avustajaa. Henkilö, joka itse maksaa oikeudenkäyntikustannuksensa ei normaalissa asiassa menetteli näin. Asian poikkeuksellinen vaikeus tai erityinen luonne sekä avustajan valinta oikeusavun saajan asuinpaikkakunnalta voivat olla sellaisia syitä, joiden perusteella avustajaksi voitaisiin määrätä muitakin kuin paikkakunnalla asianajotehtäviä hoitavia avustajia ja suorittaa valtion varoista siitä aiheutuvat lisäkulut.

18 §. *Palkkion harkinnanvaraisuus muutoksenhakutuomioistuimessa.* Pykälässä ehdotetaan muutoksenhakutuomioistuimelle harkintavaltaa korvausten määräämisessä avustajalle, jos valitus on ilmeisen perusteton. Hovioikeus, läänioikeus, maaoikeus, vesioikeus, vesiylioikeus, korkein oikeus ja korkein hallinto-oikeus voisivat jättää palkkion määräämättä todetessaan valituksen ilmeisen perusteettomaksi. Vastaavasti korkein oikeus tutkiessaan valituslupan voisi perusteettomissa valituslupahakemuksissa harkintansa mukaan jättää korvauksen määräämättä avustajalle, kun valituslupa on eväty. Pykälä kattaa varsinaisten muutoksenhakukeinojen ohella myös ylimääräiset muutoksenhakukeinot.

Kuten yleisperusteluissa on selvitetty, tilastojen perusteella voidaan arvioida, että hovioikeuksiin todennäköisesti tehdään valituksia, joiden ainoana tarkoituksena on täytäntönnäpon lykkääminen. Tällaisessa tilanteessa oikeusavun hakijalla ei voida katsoa olevan sellaista oikeusturvan tarvetta, että hänelle tulisi julkisin varoin tarjota oikeusapua. Hallintotuomioistuimissa ja erityistuomioistuimissa perusteettomien valitusten tekeminen lienee epätodennäköistä. Valituksen tutkiva tuomioistuin havaitsee, milloin muutoksenhakemus on tehty ilman oikeusturvan takaamiseen liittyviä perusteita, joten on tarkoituksenmukaista, että sillä on mahdollisuus harkintansa mukaan päättää, että avustajan palkkiota ei asiassa suoriteta valtion varoista.

19 §. *Palkkioiden ja korvausten määrää-*

minen. Pykälässä säädettäisiin, miten oikeusapuun 2 §:n mukaan kuuluvat etuudet määrätään valtion varoista suoritettaviksi. Tuomioistuimet määräisivät korvaukset yksityisille avustajille käsitellessään pääasian. Muissa asioissa korvauksen määräisi johtava oikeusavustaja. Kun tehtävä keskitettäisiin oikeusaputoimistossa johtavalle oikeusavustajalle, käytäntö muodostuu yhdenmukaisemmaksi kuin silloin, jos jokainen oikeusavustaja tekisi korvauspäätöksiä. Avustajalle suoritettavien korvauksen määrän määräämisessä noudatettavat periaatteet säädettäisiin lain 17 §:ssä ja sen nojalla annettussa asetuksessa.

Ehdotetun 2 momentin mukaan todistajalle maksettavia ja muusta todistelusta suoritettavia korvauksia määrättäessä noudatettaisiin samoja periaatteita kuin valtion varoista maksettavista todistelukustannuksista annettussa laissa ja asetuksessa (666/1972 ja 813/1972) säädetään. Tätä lainsäädäntöä sovellettaisiin myös näiden korvausten määräämisessä ja suorittamisessa sekä muutoksenhaussa korvauksen määrää koskevaan ratkaisuun. Tulkin palkkiot ja korvaukset korvattaisiin samoilla perusteilla kuin rikosoikeudenkäynnissä vastaajan tulkille valtion varoista suoritettavat korvaukset.

Jos avustaja on 8 §:n mukaisesti saanut tilapäisesti panna sijaansa toisen henkilön, voidaan palkkio ja korvaus sijaisen suorittamista avustajantehtävistä määrätä erikseen suoritettavaksi hänelle.

Tässä pykälässä tarkoitetut valtion varoista suoritettavat korvaukset määrättäisiin, kun asian käsittely päättyy tuomioistuimessa. Kunkin oikeusasteen osalta määrätään palkkiot ja korvaukset erikseen. Jos tuomioistuin määrää oikeusavun lakkaamaan tai peruuttaa avustajan määräyksen, se määräisi samalla avustajalle tämän toimista suoritettavan palkkion ja korvauksen. Jos oikeusapu myönnettäisiin valituksen johdosta asian käsittelyn jo päättyttyä, palkkiot ja korvaukset vahvistaisi asian käsitellyt tuomioistuin. Palkkioihin ja korvauksiin haettaisiin muutosta hovioikeudelta. Kun palkkion ja kulukorvauksen määräisi johtava oikeusavustaja, korvaus määrättäisiin oikeusavun antamisen päättyessä. Näissä tilanteissa muutosta palkkioihin ja korvauksiin haettaisiin läänioikeudelta.

20 §. *Oikeusaputoimiston laskutusperusteet.* Pykäläehdotuksen mukaan oikeusaputoimiston laskutusperusteista säädettäisiin asetuksella. Laskutusperusteet saadaan siten

samanlaiseksi kaikissa maan oikeusaputoimistoissa, jolloin omavastuuosuutta vastaan oikeusapua saavat ovat keskenään yhdenvertaisessa asemassa. Laskutusperusteiden määrittelyssä otettaisiin huomioon oikeusavun antamisesta oikeusaputoimistossa aiheutuvat kustannukset.

21 §. *Oikeusapumaksu.* Yleisperusteluissa selvityksillä perusteilla ehdotetaan säädettäväksi oikeusapumaksu. Maksu perittäisiin oikeusavun myöntämisen yhteydessä ja se säädettäisiin lailla 200 markan suuruiseksi. Mikäli oikeusavun saajan tulot ovat niin alhaiset, että hän olisi oikeutettu toimeentulotukeen, häneltä ei perittäisi maksua. Maksusta vapauttamisen edellytykset säädettäisiin asetuksella. Maksun perimisestä huolehtisi oikeusaputoimisto. Se maksettaisiin oikeusaputoimiston kassaan tai hakijalle annettaisiin siitä tilisiirtokortti. Maksusta tiedotettaisiin oikeusavun hakijalle jo hänen varatesaan aikaa oikeusavun hakemista varten.

Maksua ei perittäisi sellaisesta neuvonnasta, jota viranomaisen on velvollinen antamaan hallintomenettelylain nojalla. Tällaista neuvontaa on esimerkiksi asiakkaan ohjaaminen oikean viranomaisen luo tai eri viranomaisissa noudatettavien menettelytapojen neuvominen tai muu vähäinen neuvo.

22 §. *Omavastuuosuuden määrääminen.* Pääasian käsittelevän tuomioistuimen vahvistaisi oikeusapua osittaista korvausvelvollisuutta vastaan saaneen omavastuuosuuden markkamäärän asiassa, jossa yksityinen avustaja on antanut oikeusavun. Muissa asioissa valtiolle suoritettavan omavastuuosuuden vahvistaisi oikeusavustaja. Korvauksen määrä laskettaisiin 19 §:n perusteella valtion varoista suoritettavien korvausten summasta sen prosentiosuuden tai enimmäismäärän mukaan, joka oikeusapupäätöksessä on määrätty oikeusapua saavan omavastuuosuudeksi. Omavastuuosuutta laskettaessa otettaisiin huomioon myös arvonlisävero, joka sisältyy avustajan laskuun. Nykyään jo voimassa olevan käytännön mukaisesti pykälässä ehdotetaan säädettäväksi oikeusaputoimistolle mahdollisuus periä omavastuuosuus tai osa siitä enakkosuorituksena.

Pykälän 2 momentin mukaan vähäisestä oikeudellisesta neuvosta ei perittäisi osakorvausta. Koska oikeusapua osakorvausta vastaan saavalta heidän taloudellisen asemansa perusteella perittäisiin aina 21 §:ssä säädettävä oikeusapumaksu, saattaisivat kokonaiskustannukset neuvoista nousta kohtuuttoman

suureksi, ellei osakorvauksen perimisestä näissä tilanteissa luovuttaisi. Vähäisellä neuvolla tarkoitetaan oikeudellista neuvoa, jossa neuvon antaminen tapahtuu noin puolen tunnin neuvottelun aikana. Avustajan ei tarvitse sitä varten suorittaa erityistä selvitystyötä, sillä vähäisen neuvon avustaja antaa oikeudellisen asiantuntemuksensa nojalla. Vähäinen neuvo ei sisällä asiakirjojen laatimista tai laajempaa asiaan perehtymistä.

23 §. *Korvauksen viivästyskorke.* Lakiin ehdotetaan otettavaksi säännös viivästyskorosta. Tämä on tarpeen, jotta oikeusavun omavastuuosuudet ja oikeusapumaksut tulisivat suoritettua normaalisti eikä niitä turhaan lykättäisi. Viivästyneet maksut aiheuttavat perimiskustannuksia ja korkotappioita. Eräissä tapauksissa viivästyskoron periminen aiheuttaa niin paljon työtä, ettei se ole tarkoituksenmukaista. Tällöin oikeusaputoimisto voi harkintansa mukaan luopua viivästyskoron perimisestä.

Viivästyskoroksi ehdotetaan korkolain (633/1982) 4 § 3 momentin mukaista viivästyskorkeoa. Tämä korko ylittää seitsemällä prosenttiyksiköllä kulloinkin voimassa olevan Suomen Pankin vahvistaman viitekoron. Vastaava viivästyskorkeo on säädetty useisiin julkisiin maksuihin, muun muassa yleisen oikeusaputoimen maksuihin. Koron maksuvelvollisuus alkaisi maksulle määrätystä eräpäivästä. Eräpäivää ei voisi asettaa kuukautta aikaisemmaksi tuomion antamisesta tai laskun lähettämisestä.

24 §. *Korvauksen periminen ulosottoteitse.* Pykäläehdotuksen mukaan oikeusapulain mukaiset korvaukset oikeusapua saaneelta voitaisiin oikeusavustajan päätöksen nojalla periä verojen ja maksujen perimisestä ulosottotoimin annetussa laissa (367/1961) säädetyssä järjestyksessä. Maksuvelvollista olisi kuultava ennen päätöksentekoa. Maksuvelvollisen oikeussuojakeinona on mahdollisuus esittää oikaisuvaatimus oikeusaputoimistolle. Lisäksi hän voi tehdä verojen ja maksujen perimisestä ulosottotoimin annetun lain 8 §:n nojalla perustevalituksen. Säännös vastaisi yleisestä oikeusaputoiminnasta annetussa laissa säädettyä menettelyä.

25 §. *Oikeusapua saaneen vastapuolen korvausvelvollisuus.* Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi oikeusapua saaneen vastapuolelle korvausvelvollisuus oikeusapuasiassa samalla tavalla kuin oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9 luvussa ja hallintolainkäyttö-

lain 13 luvussa on säädetty oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta asianosaisten kesken. Pääasian käsittelevän tuomioistuimen olisi korvausten määrät vahvistaessaan veloitettava oikeusapua saaneen vastapuoli suorittamaan korvaukset valtiolle ja oikeusapua saaneelle. Valtiolla olisi korvattava kustannukset, jotka sille on asiassa aiheutunut, mukaan lukien avustajan laskuun sisältyvä arvonlisävero. Näistä vähennetään määrä, joka vastaa 22 §:n nojalla määrättyä omavastuusuutta, joka oikeusapua saaneen on korvattava valtiolle. Oikeusapua saaneelle tulisivat korvattavaksi hänen asiassa suorittamansa rahakulut ja edellä mainittu omavastuusuus. Rahakuluihin kuuluu muun muassa oikeusapumaksu.

4 luku. Erinäiset säännökset

26 §. *Oikeusapu ulkomailla hoidettavassa asiassa.* Ehdotuksen mukaan pääsääntönä olisi, että ulkomailla käsiteltävissä asioissa oikeusapu kattaa vain yleisen neuvonnan. Tähän saattaa liittyä kirjeen tai asiakirjan laatiminen, mutta ei avustamista tuomioistuintäytäksittelyssä. Yleisperusteluissa esitetyn mukaisesti tällaista oikeusavun tasoa ulkomailla käsiteltävissä asioissa voidaan pitää riittävänä, koska kansainvälisten sopimusten ja oikeuskäytännön mukaan kukin valtio vastaa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteiden toteutumisesta omissa tuomioistuimissaan.

Poikkeuksellisesti 2 momentin mukaan olisi kuitenkin mahdollista saada laajempaa oikeusapua myös ulkomailla käsiteltävään asiaan. Oikeusavun myöntämisen ulkomailla käsiteltävässä asiassa tulisi aina perustua erityisiin syihin. Harkinta perustuisi oikeusavun hakijan oikeussuojan tarpeeseen ja siihen, että voidaan pitää kohtuullisena, että asiassa korvataan oikeusapukustannuksia julkisin varoin. Tällöin olisi otettava huomioon asian merkitys hakijalle, asian laatu ja olosuhteet kokonaisuudessaan. Ulkomailla hoidettavan asian kulut voitaisiin korvata ainostaan silloin, kun inhimilliset seikat vahvasti puoltaisivat tätä. Tällaisia olisivat esimerkiksi lapsenkaappausasiat ja rikosasiat, joissa oikeusapua tarvitsee ulkomailla seksuaalirikoksen tai muun vakavan rikoksen uhriksi joutunut Suomessa asuva henkilö.

Koska oikeusapu ulkomaille on tarkoitus myöntää vain erityisissä tilanteissa, ehdotetaan oikeusavun myöntäminen säädettyväksi

oikeusministeriön tehtäväksi. Ratkaisukäytäntö muodostuisi yhtenäiseksi, kun asioiden käsittely keskitettäisiin yhteen paikkaan. Ulkomailla käsiteltävän asian tutkiminen oikeusavun asiaan liittyvien edellytysten selvittämiseksi kuormittaisi yksittäisiä oikeusaputoimistoja suhteettomasti, kun niillä ei ole tuntemusta muiden maiden oikeusjärjestelmistä.

Oikeusministeriö määräisi myös ulkomailla käsiteltävään asiaan myönnetyn oikeusavun perusteella valtion varoista avustajalle maksettavat korvaukset ja muut korvaukset.

27 §. *Oikeudellinen neuvonta tietyissä tilanteissa.* Pykälä säädetäisiin täyttämään kansainvälisluonteisten oikeudenkäyntien helpottamisesta tehdyn yleissopimuksen tietyt määräykset. Mainitut määräykset koskevat oikeudellisten neuvojen antamista sopimuksen piiriin kuuluville henkilöille. Erillinen säännös tästä on tarpeen niiden tilanteiden varalta, joita oikeusapu ei muutoin tämän lain nojalla kattaisi.

28 §. *Oikeusavustajan esteellisyys.* Pykälän 1 momentissa säädetäisiin oikeusavustajien esteellisyydestä. Periaatteiltaan oikeusavustajien esteellisyyssäännökset olisivat samalaiset kuin asianajajien esteellisyyssäännöt, jotka on määritelty Suomen Asianajajaliiton ohjeissa hyvästä asianajajatastavasta. Saman toimiston oikeusavustajat olisivat esteellisiä avustamaan vastapuolia. Eri toimistojen oikeusavustajat voisivat toimia vastapuolten avustajina, ellei siihen yksittäisessä asiassa olisi estettä. Oikeusaputoimen johtaja olisi kuitenkin esteellinen toimimaan toimialueensa hovioikeuspiirin oikeusavustajien asiakkaan vastapuolen avustajana.

29 §. *Oikaisu ja muutoksenhaku.* Oikeusavun myöntäminen ratkaistaisiin pääsääntöisesti oikeusaputoimistossa. Pääasiaa käsittelevän tuomioistuimen mahdollisuus eräissä tapauksissa myöntää oikeusapu on tähän nähden laajennus. Rinnakkaisten muutoksenhakemusten välttämiseksi ehdotetaan säädettyväksi valituskielto pääasiaa käsittelevän tuomioistuimen ratkaisuihin, jotka liittyvät oikeusavun myöntämiseen. Niihin rinnastettaisiin avustajan vaihtamiset ja hakijan korvausvelvollisuus valtiolle. Pykäläehdotuksen 1 momentin mukaan tuomioistuimen oikeusavun myöntämistä, lakkaamista, avustajan vaihtamista ja omavastuusuuden määrän määräämistä koskevista ratkaisuista ei voisi hakea muutosta valittamalla.

Oikeusaputoimiston ratkaisusta ei myös-

kään voisi suoraan hakea muutosta valittamalla. Oikeusapupäätösten muutoksenhaun edellytyksenä olisi, että asia on ensin saatettava uudelleen käsiteltäväksi oikeusaputoimistossa oikaisumenettelyssä. Tämä menettely on käytössä hallintopäätöksissä useilla eri hallinnon aloilla.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin, että 1 momentin mukaisesti oikeusapupäätöksiin tyytymätön voisi esittää oikeusaputoimistolle vaatimuksen oikaista päätöstä. Oikaisupäätökseen haettaisiin muutosta valittamalla lääninoikeuteen. Oikeusapupäätöksen tekeminen on hallinnollista päätöksentekoa, joka on jossain määrin summaarista menettelyä. Hakijan tekemän oikaisuvaatimuksen johdosta oikeusaputoimistossa tarkistettaisiin tehty päätös perusteellisesti siltä osin kuin hakija on päätökseen tyytymätön, ja tarpeen mukaan päätöstä oikaistaisiin. Näin voitaisiin välttää turhaa muutoksen hakemista.

Oikaisuvaatimusmenettely turvaisi oikeusavun hakijan asemaa. Oikaisuvaatimuksen tekeminen on yksinkertaisempaa kuin päätöksestä valittaminen. Vaatimus voitaisiin tehdä suullisesti tai kirjallisesti ilmoittamalla, miltä osin hakija vaatii päätöstä muutettavaksi ja mikä on vaatimuksen peruste. Tarkoituksena on, että hakija pystyy tekemään oikaisuvaatimuksen itse ilman asiamiehen apua.

Tuomioistuimissa käsiteltävissä asioissa oikaisuvaatimus olisi esitettävä viimeistään 30 päivän kuluessa siitä kun pääasia on tuomioistuimessa lainvoimaisesti ratkaistu. Tavanomaisesta poikkeavan määräajan säätäminen oikaisun vaatimiselle on tarpeen, jotta vältetään turhia oikaisuvaatimuksia ja muutoksenhakua. Sen ansiosta oikeusavun hakija voi ensin käyttää mahdollisuuttaan pyytää oikeusapupäätöstä tuomioistuimelta, jos oikeusaputoimisto on oikeudellisilla perusteilla hylännyt hakemuksen tai rajoittanut oikeusapua. Asian käsittelyn yhteydessä tuomioistuimien joka tapauksessa perehtyy siihen, joten on tarkoituksenmukaista, että pääasian tutkiva tuomioistuimien voi ennen oikaisuvaatimuksen tekemistä ja muutoksenhakua harkita oikeusavun oikeudelliset edellytykset.

Oikeusaputoimiston tekemään oikaisupäätökseen haettaisiin muutosta hallinnollista tietä lääninoikeudelta ja edelleen korkeimmalta hallinto-oikeudelta. Menettelyyn sovelletaan hallintolainkäyttölakia. Valitusaika alkaa kuluu oikaisupäätöksen tiedoksi saamisesta.

Jos oikeusapuhakemus on hylätty taloudellisten edellytysten puuttumisen perusteella, tuomioistuimien voi myöntää oikeusavun vain 11 § 2 momentin mukaisessa poikkeuksellisessa tilanteessa. Tavallisimmin oikeusavun hakijan edun mukaista on vaatia oikaisua ja hakea muutosta välittömästi saatuaan päätöksen, jossa oikeusapuhakemus on hylätty taloudellisilla perusteilla tai jossa oikeusapu on myönnetty osakorvauksella. Samanlainen tarve välittömään muutoksenhaakuun on asioissa, joita ei käsitellä tuomioistuimissa.

Vireillä oleva oikeusapuvaietus ei estä pääasian käsittelemistä oikeudessa. Ennen oikeusavun oikeudellisten edellytysten täyttymistä koskevan valituksen ratkaisemisella lääninoikeus ja korkein hallinto-oikeus tarkistaa käsiteltävänä olevassa asiassa, onko oikeusapuhakemus esitetty pääasian käsittelevässä tuomioistuimessa ja onko siitä jo annettu päätös. Mikäli oikeusapu on jo pääasian käsittelyn yhteydessä myönnetty yleisessä tuomioistuimessa, lääninoikeudessa tai korkeimmassa hallinto-oikeudessa, käsiteltävänä oleva valitus raukeaa. Jos oikeusapuhakemus hylätään pääasian käsittelevässä tuomioistuimessa, muutoksenhakutuomioistuimien saa tiedokseen tuomioistuimella olevan asiaa koskevan aineiston.

Vaikka lääninoikeus olisi hylännyt muutoksenhakemuksen, tuomioistuimien voi asiassa esitettyjen muuttuneiden olosuhteiden perusteella lääninoikeuden ratkaisun jälkeenkin asiaa käsitellessään myöntää oikeusavun. Hakija voi myös milloin tahansa tehdä uuden oikeusapuhakemuksen, jos olosuhteet ovat muuttuneet oikeusapupäätöksen antamisen jälkeen siten, että hakija katsoo itsellään olevan oikeuden saada oikeusapua.

Valitus ehdotetaan säädettäväksi käsiteltäväksi kiireellisenä lääninoikeudessa. Vastava säännös sisältyy nykyiseen maksuttomasta oikeudenkäynnistä annettuun lakiin. Valituksen kiireellisenä käsitteleminen on tarpeen, koska siihen annettu ratkaisusta riippuu, mikä oikeusavun hakijan asema on avustajaan nähden. Koska oikaisuvaatimus on luonteltaan menettely, joka edellyttää pikaista ratkaisua, erityinen kiireellisyys-säännös sen osalta ei ole tarpeen.

Käräjäoikeuden yksityiselle avustajalle, todistajalle ja tulkille määräämiä palkkioita ja korvauksia koskevista päätöksistä valitettaisiin hovioikeuteen.

30 §. *Toimenpiteet oikeusapuhakemuksen*

hylkäämisen yhteydessä. Pykälässä säädettäisiin oikeusavustajalle velvollisuus avustaa oikeusavun hakijaa kiireellisissä asioissa tämän sitä pyytäessä, vaikka oikeusapuhakemus ja oikaisuvaatimus hylättäisiin. Yleisille oikeusavustajille on säädetty tällainen velvollisuus yleisestä oikeusaputoiminnasta annetun lain 16 §:ssä. Yksityisellä asianajajalla ei ole järjestelmässämme avustamispakkoa. Jos oikeusapuhakemus hylätään asiassa, jossa hakijalla oli yksityinen asiamies, hakijalla on mahdollisuus sopia menettelystä asiamiehensä kanssa tai pyytää oikeusavustajalta apua välttämättömien toimenpiteiden suorittamiseksi. Oikeusavustajan velvollisuus avustaa jatkuu, kunnes oikeusapuvalitus on ratkaistu läänioikeudessa. Tällöin asiaan on saatu muutoksenhakuuomioistuimen ratkaisu, eikä se ole enää hallintoratkaisun varassa. Ellei valitusta jätetä, avustamisvelvollisuus päättyy, kun määräaika valituksen tekemiseen on kulunut.

Jos valitus hylätään, hakija olisi velvollinen suorittamaan oikeusaputoimistolle korvauksen suoritetuista toimenpiteistä ja kuluista. Korvauksen määrä olisi vastaava kuin samanlaisissa asioissa keskimäärin perittävä asianajopalkkio.

31 §. *Tarkemmat säännökset.* Tarkempia säännöksiä lain täytäntöönpanosta annettaisiin asetuksella.

5 luku. Voimaantulo

32 §. *Voimaantulo.* Laki ehdotetaan tulevaksi voimaan 1 päivänä kesäkuuta 1998. Tällä lailla kumottaisiin maksuttomasta oikeudenkäynnistä annettu laki ja yleisestä oikeusaputoiminnasta annettu laki niihin myöhemmin tehtyine muutoksineen. Jos aikaisempien lakien mukaan on myönnetty maksuton oikeudenkäynti tai yleinen oikeusapu, aikaisempia lakeja sovellettaisiin edelleen niihin asioihin. Yleisestä oikeusavusta hakijoilta perittävät korvaukset ja heidän vastaapuolensa maksettavaksi määrättävät korvaukset määrättäisiin kuitenkin 1 päivästä kesäkuuta 1998 lukien valtiolle. Valtion palveluksessa olevat oikeusavustajat olisivat velvollisia hoitamaan vireillä olevat toimeksiantot loppuun. Ensisijaisesti sama oikeusavustaja jatkaisi asian hoitamista, mutta jos tämä ei ole mahdollista esimerkiksi oikeusavustajan siirryttyä toiselle paikkakunnalle, toinen oikeusavustaja hoitaisi asian.

1.2. Laki oikeusaputoimen hallinnosta

1 §. Pykälässä todettaisiin oikeusaputoimistojen päätehtävä eli oikeusavun antaminen. Muiden tehtävien osalta pykälä sisältäisi viittauksen oikeusapulakiin ja muuhun lainsäädäntöön. Oikeusaputoimistoissa päätettäisiin oikeusavun myöntämisestä. Lisäksi oikeusaputoimistossa huolehdittaisiin muun muassa oikeusavun saajien korvausten määrittämisestä eräissä asioissa sekä korvausten perimisestä. Oikeusaputoimistolla voisi olla sivutoimisto, jolla tarkoitetaan toimipaikkaa, jossa kokopäivätoimisesti työskentelee oikeusavustaja. Lisäksi toimistolla voisi olla sivuvastaanottoja, jossa ajanvarauksen perusteella otettaisiin säännöllisin väliajoin vastaan asiakkaita.

2 §. Pykälän mukaan oikeusministeriö päättäisi oikeusaputoimistojen sijaintikunnat. Tarkoituksena on perustaa noin 70 oikeusaputoimistoa ensisijaisesti käräjäoikeuksien sijaintikuntiin. Oikeusavun hakijat saisivat kääntyä haluamansa oikeusaputoimiston puoleen. Tästä syystä ei ole tarpeen vahvistaa erikseen toimialueita oikeusaputoimistoille.

Oikeusministeriö päättäisi myös oikeusaputoimistojen sivutoimistojen ja sivuvastaanottojen sijainnista. Toimistojen, sivutoimistojen ja sivuvastaanottojen sijainnista päätettäessä kuultaisiin kuntia.

3 §. Oikeusaputoiminnalla ei olisi varsinaista väliporrasta. Jokaisen hovioikeuspiirin alueella olisi oikeusaputoimen johtaja. Oikeusaputoimen johtajan tehtävänä olisi vastata oikeusapupalvelujen tasapuolisesta tarjonnasta hovioikeuden tuomiopiirissä. Hänellä olisi tätä kautta tietty kehittämisvastuu toiminnasta. Oikeusaputoimen johtaja toimisi samalla yhden oikeusaputoimiston päällikönä. Yksittäisen asian hoitamisessa oikeusaputoimen johtajalla ei olisi toimivaltaa puuttua oikeusavustajien toimintaan. Oikeusaputoimen johtaja toimisi samalla oikeusavustajana hoitaen mahdollisuuksien mukaan jatkuvasti oikeusaputoimeksiantoja.

Oikeusministeriö kävisi tulosneuvottelut oikeusaputoimen johtajien kanssa. Neuvotteluissa määriteltäisiin koko piirin sekä oikeusaputoimen johtajan oman toimiston resurssitarpeet ja tulostavoitteet. Oikeusaputoimen johtajat kävisivät vastaavat neuvottelut piirin muiden oikeusaputoimistojen kanssa. Oikeusaputoimen johtaja voisi tehdä aloitteita toiminnan uudelleenjärjestämiseksi omalla

alueellaan. Lisäksi hän toimisi lausunnonantajana nimitysasioissa.

4 §. Oikeusaputoimistoa johtaisi johtava oikeusavustaja ja siinä olisi tarvittava määrä oikeusavustajia ja muuta henkilökuntaa. Johtava oikeusavustaja vastaisi toimiston hallinnosta ja töiden järjestämisestä toimistossa. Toiminnan luonteesta johtuu, että jokainen oikeusavustaja hoitaisi omat toimeksiantonsa hyvin itsenäisesti.

Oikeusavustajan kelpoisuusvaatimukset on pyritty muotoilemaan mahdollisimman yhteneväksi asianajajien kelpoisuusvaatimusten kanssa. Tällä korostetaan oikeusavustajien ja yksityisten asianajajien toiminnan samankaltaisuutta. Oikeusavustajat tekevät vastaavaa työtä kuin yksityiset asianajat. Oikeusavustajilta vaadittaisiin sama käytännön kokemus kuin asianajajilta. Poikkeuksena olisi kuitenkin se, että riittävällä tuomarinkokemuksella oikeusavustajan kelpoisuusvaatimus täytyisi.

Asianajajaksi pääsemiseksi vaaditaan, että hakija on saavuttanut asianajajan toimen harjoittamiseen tarvittavan taidon sekä käytännöllistä kokemusta siinä toimimalla tutkinnon suoritettuaan vähintään neljän vuoden ajan oikeudenhoidon alalla tai siihen verrattavissa oikeustieteellistä koulutusta edellyttävissä toimissa tai tehtävissä, kuitenkin vähintään kaksi vuotta yleisenä oikeusavustajana tai asianajajan apulaisena tai itsenäisenä asianajotehtävien hoitajana taikka muussa sellaisessa toimessa, jossa hän on vastaavassa määrässä hoitanut asianajotehtäviä. Oikeusavustajan kelpoisuusvaatimuksena riittävänä tuomarin kokemuksena ei voida pitää pelkkää tuomioistuinharjoittelua. Ottaen huomioon, että edellytyksenä asianajajaksi pääsemiseksi on vähintään neljän vuoden työkokemus, josta kaksi vuotta asianajoon liittyvissä tehtävissä, myös tuomarin kokemusta edellytettäisiin vähintään kahden vuoden ajalta.

5 §. Nimittämistoimivalta johtavien oikeusavustajien ja oikeusavustajien osalta uskottaisiin oikeusministeriölle. Mainitut virat ovat oikeudenhoidon kannalta keskeisiä virkoja. Vastaavien muiden virkojen nimittämiset on myös keskitetty joko oikeusministeriölle tai oikeuskanslerille. Tästä syystä on perusteltua, että oikeusministeriö suorittaa mainitut nimitykset. Nimityksistä päätettäessä otettaisiin huomioon, että palveluja tarjotaan suomen ja ruotsin kielillä kielilain (148/1922) edellyttämällä tavalla.

Oikeusaputoimen johtajat olisi tarkoitus

määrätä määräajaksi. Tehtävän luonteeseen sopii paremmin määräaikainen määräys. Oikeusaputoimen johtaja palaisi hoitamaan päätoimisesti johtavan oikeusavustajan virkaansa, kun toinen johtava oikeusavustaja määrättäisiin oikeusaputoimen johtajaksi.

6 §. Varsinaisessa asianajotyössä oikeusavustajaan sovellettaisiin hyvää asianajajatapaa koskevia säännöksiä. Oikeusavustaja olisi myös Suomen Asianajajaliiton valvonnan alainen. Tältä osin sääntely vastaisi voimassa olevaa lainsäädäntöä. Tällä korostetaan oikeusavustajien ja yksityisten asianajajien tehtävien samankaltaisuutta.

7 §. Pykälässä kiellettäisiin oikeusavustajaa olemasta osakkaana asianajotoimintaa harjoittavassa yhteisössä. Hänellä ei myöskään saisi olla muuta tehtäväänsä haittaavaa sivutoimintaa. Sääntely vastaa voimassa olevaa lainsäädäntöä. Oikeusavustajiin sovellettaisiin jatkossa myös valtion virkamieslaissa (750/1994) olevia sivutoimikielto ja -lupasäännöksiä.

8 §. Pykälän mukaan oikeusavustaja voisi tietyissä tilanteissa edelleen antaa oikeudellista apua myös täyttää korvausta vastaan. Yleisperusteluissa kerrotuista syistä tätä mahdollisuutta olisi kuitenkin tarkoitus rajoittaa verrattuna voimassa olevan lainsäädäntöön. Oikeusapua annettaisiin täyttää korvausta vastaan, jos tämä helpottaa oikeusavun järjestämistä. Tämä tulee kyseen lähinnä harvaanasutuilla seuduilla. Lisäedellytyksenä on, että asianajopalvelujen saanti paikkakunnalla on vaikeaa. Joissakin tapauksissa asianajopalvelujen saanti on osoittautunut vaikeaksi. Poikkeuksellisesti oikeusapua täyttää korvausta vastaan voitaisiin antaa myös henkilölle, joka ei ole saanut vastaavia palveluja paikkakunnan asianajajilta.

Pykälän 2 momentin mukaan oikeusavustaja voisi hoitaa loppuun jo aloitetun toimeksiannon tilanteissa, jossa asiakas ei enää ole oikeutettu oikeusapuun. Jos asian hoitaminen on ehtinyt edetä jo hyvin pitkälle, ei ole monasti tarkoituksenmukaista enää vaihtaa asiamiestä. Muutokset voivat liittyä joko hakijan taloudelliseen tilanteeseen tai hoidettavaan asiaan. Esimerkkinä viimeksi mainitusta voidaan mainita alunperin riittaisen avioeroasian muuttumisesta yhteisellä hakemuksella hoidettavaksi asiaksi, jolloin myös toisen puolison taloudellinen asemalla on merkitystä harkittaessa oikeusavun myöntämistä.

Pykälän 3 momentin mukaan edellä mainituissa asioissa perittäisiin täysi korvaus. Tällä tarkoitetaan korvausta, joka vastaa paikkakunnalla perittävää keskimääräistä asian-ajopalkkiota. Täyden korvauksen asioissa ei sovellettaisi oikeusapulain 20 §:ssä tarkoitettua asetusta, jossa säädettäisiin oikeusaputoiminnan laskutusperusteista, koska näissä tilanteissa kyseessä ei ole oikeusapulain mukaisen oikeusavun antaminen.

9 §. Pykälässä lueltaisiin perusteet, joilla oikeusavustaja olisi velvollinen ohjaamaan oikeusavun hakijan toiseen oikeusaputoimistoon tai yksityiselle avustajalle. Esteellisyyden lisäksi asian kiireellisyys ja luottamuspula mainittaisiin tällaisina perusteina, mutta myös muu laissa mainitsematon peruste voi olla syy ohjata asiakas muualle. Asian kiireellisyyden perusteella oikeusavun hakija ohjattaisiin muualle, jos oikeusaputoimiston oikeusavustajien aikaisemmat toimeksiannot edellyttävät välitöntä toimintaa, mikä estää kiireellisen asian hoitamisen määräajassa. Kuten hyvä asianajajatapa edellyttää, asiasta olisi vaihdettava, jos luottamus oikeusavustajan ja oikeusapuun oikeutetun välillä puuttuu tai loppuu. Koska asianajotoimi perustuu luottamussuhteeseen, se on ehdoton edellytys toimeksiannon hoitamiseksi.

10 §. Pykälän mukaan oikeusavustajat ovat velvolliset antamaan toisilleen virka-apua. Sääntely vastaa voimassa olevaa lainsäädäntöä. Annetusta virka-avusta ei ole tarkoitus laskuttaa toista oikeusaputoimistoa. Myös muiden maiden oikeusapuviranomaisille annettaisiin virka-apua korvauksetta. Virkapuna suoritettu työ otetaan huomioon varsinaisen toimeksiannon saaneen oikeusaputoimiston mahdollisessa laskutuksessa oikeusapua saaneelta.

11 §. Pykälässä säädettäisiin oikeusaputoimen henkilökunnan salassapitovelvollisuudesta. Säännös vastaa voimassa olevaa lainsäädäntöä. Lisäksi henkilökuntaan soveltuu rikoslain 40 luvun 5 §:n, jossa on säädetty sanktiot virkasalaisuuden rikkomisesta.

12 §. Toiminnan yleinen ohjaus ja valvonta kuuluisi edelleen oikeusministeriölle. Sääntely vastaa voimassa olevaa lainsäädäntöä.

13 §. Pykälä sisältää tavanomaisen säännöksen tarkempien säännösten antamisesta sekä säännöksen oikeusaputoimiston työjärjestyksestä. Oikeusaputoimiston työjärjestyksen vahvistaisi johtava oikeusavustaja.

14 §. Pykälä sisältäisi voimaantulosään-

nöksen. Laki ehdotetaan tulevaksi voimaan 1 päivänä kesäkuuta 1998.

Jotta toiminta jatkuisi ilman katkoksia, erinäisiin valmistaviin toimiin on ryhdyttävä jo hyvissä ajoin ennen lain voimaantuloa. Tällaisia toimia ovat muun muassa toimistojen sijaintipaikkojen määrääminen, sivutoimistoista ja sivuvastaanotoista päättäminen, virkojen perustaminen, virkamiesten nimittäminen sekä työskentelyn suunnittelemineen jokaisessa toimistossa. Valtuutus tähän ehdotetaan otettavaksi pykälän 2 momenttiin.

Uusia virkoja täytettäessä on tarkoitus antaa etusija oikeusaputoimen nykyisille viranhaltijoille. Tästä syystä virkoja ei ensimmäistä kertaa täytettäessä julisteta haettaviksi, vaan virkoihin saisivat ilmoittautua nykyiset viranhaltijat ja työsopimussuhteiset henkilöt. Uusia toimistoja ei tulisi perustettavaksi kaikille niille paikkakunnille, jossa tänä päivänä toimii oikeusaputoimisto. Työmäärät edellyttävät myös muutoin virkojen siirtämistä joissain määrin eri paikkakunnille kuin nykyiset virat on sijoitettu. Tästä syystä ei voida taata jokaiselle työntekijälle virkaa nykyisellä paikkakunnalla. Ehdotuksen mukaan nykyiset viranhaltijat nimitettäisiin saman hovioikeuspiirin alueella perustettavaan uuteen virkaan. Viranhaltijan suostumuksella hänet voitaisiin myös nimittää toisen hovioikeuspiirin alueelle perustettavaan virkaan. Uusi virka taattaisiin niille, jotka on nimitetty oikeusaputoimen virkaan vuonna 1996 tai aikaisemmin. Siirtymävaiheessa ei vielä olisi uusia toimistoja tai toimivaltaisia virkamiehiä toimistoissa. Tästä syystä nimittämistoimivalta kaikkien virkojen, myös toimistohenkilöstön osalta, olisi tarkoitus uskoa oikeusministeriölle tällä ensimmäisellä kerralla. Ne virat, jotka jäävät täyttämättä edellä mainitussa menettelyssä, on tarkoitus julistaa haettaviksi normaalissa järjestyksessä.

Määrättäessä palvelussuhteen ehtoja uudessa virassa otettaisiin huomioon kunnassa hyväksi luettu palveluaika kuten se olisi valtion palvelua. Toiminnan siirtämisellä kunnilta valtiolle ei tulisi olla vaikutusta virkamiesten loma-oikeuksiin. Siirtymävuonna virkamiehillä ei kuitenkaan olisi täyttä lomanmääräytymisvuotta valtion palvelua ja tästä syystä he olisivat yleisten säännösten nojalla oikeutettuja lyhyempään lomaan. Pykälän 4 momenttiin ehdotetaan otettavaksi tästä syystä säännös, joka takaisi virkamiehille saman oikeuden vuosilomaan kuin heillä olisi ollut jatkaessaan kunnan palvelukses-

sa. Uudet toimistot aloittaisivat toimintansa 1 päivänä kesäkuuta. Viranhaltijat eivät näin olisi vielä pitäneet siirtymävuoden vuosilomia siirtymävaiheessa valtion palvelukseen. Selvyyden vuoksi on syytä säätää siitä, että he voivat pitää kunnan palveluksessa ansaitsemansa loman valtiolla. Tämä sääntö pätee myös niin sanottuihin lomarahavapaisiin.

Pykälän 5 momentissa säädettäisiin siitä, että yleisten oikeusaputoimistojen irtaimisto siirtyisi toiminnan mukana valtiolle. Tämä koskisi myös oikeusaputoimiston arkistoa, koska arkistossa on pääasiassa asianajotoimintaan liittyvää aineistoa. Tätä aineistoa tarvitaan myös jatkossa.

Pykälän 6 momentissa säädettäisiin kunnan velvollisuudesta luovuttaa käyttöoikeus puhelimiin, eräisiin atk-ohjelmiin ja tietoliikenneyhteyksiin. Siirtymäkautena tämä on välttämätöntä, jotta toiminta voisi jatkua keskeytymättömänä.

1.3. Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa

2 luku. Asianosaisen avustamisesta.

Koska 2 lukuun otettaisiin säännökset sekä vastaajan että asianomistajan avustamisesta, luvun otsikko muutettaisiin vastaamaan sen koko sisältöä.

1 §. Pykälässä säädettäisiin rikoksesta epäillylle oikeus puolustajaan valtion varoin tiettyjen edellytysten täyttyessä. Pykälän 1 momentin kohdissa eriteltäisiin, milloin epäillyllä olisi oikeus puolustajaan. Puolustajan saisi ensinnäkin henkilö, jota epäillään tai jolle vaaditaan rangaistusta rikoksesta, josta on säädetty neljän kuukauden vähimmäisvankeusrangaistus. Tammikuun 1 päivänä 1991 voimaan tulleen rikoslain kokonaisuudistukseen liittyvän rikoslain muutoksen yhteydessä rikosten niin sanottujen törkeiden tekemuotojen vähimmäisrangaistukseksi säädettiin neljä kuukautta vankeutta. Vastaavasti puolustajaan olisi oikeus henkilöllä, jota epäillään tai syytetään tällaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta siihen. Ehdotettu säännös perustuu siihen, että vakava rikoksesta epäillyllä tulisi aina olla oikeus saada puolustaja.

Myös pidätettynä tai vangittuna olevalla henkilöllä olisi aina oikeus puolustajaan. Säännöstä ehdotetaan, koska vapautensa menettäneellä henkilöllä on muuten heikot mahdollisuudet järjestää puolustustaan. Esimerkiksi todistusaineiston hankkiminen voi

tuottaa hänelle ylivoimaisia vaikeuksia.

Pykälän 2 momentissa säädettäisiin alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle pääsääntöisesti oikeus puolustajaan. Alle 18-vuotiaan oikeuden saada puolustaja tulisi olla laajempi kuin muiden, koska nuoren ennen täysi-ikäisyyttä ei voida olettaa normaalisti kykenevän itse hoitamaan puolustustaan riittävän hyvin. Tiettyjen rikostyyppien kohdalla ja muutenkin yksittäistapauksissa nuori voi selviytyä hyvin vastaajana ilman avustajakin. Tämän vuoksi ehdotetaan, että puolustajaa ei määrättäisi, jos on ilmeistä, että nuori epäilty ei tarvitse puolustajaa.

Puolustaja voitaisiin määrätä esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä varten. Esitutkinnassa puolustaja on tärkeä muun muassa sen vuoksi, että sen aikana kerätään aineisto, jonka varaan syyteharkinta perustuu. Erityisen tärkeätä mahdollisuus puolustajan saamisen jo esitutkinnassa on silloin, kun rikoksesta epäiltyyn kohdistetaan sellaisia pakkokeinoja, jotka rajoittavat hänen mahdollisuuksiaan ryhtyä tulevaa oikeudenkäyntiä varten tarpeellisiin toimenpiteisiin.

Ehdotetussa 3 momentissa säädettäisiin julkisen puolustajan määräämiselle vastaavat rajoitukset kuin nykyisessä avustajan määräyksessä maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain 10 §:ssä ja ehdotetun oikeusapulain 7 §:ssä. Perusteet ehdotukselle ovat samat kuin oikeusapulaissa.

1 a §. Nykyinen asianomistajan avustajaa koskeva 1 § ehdotetaan muutettavaksi 1 a §:ksi, jotta rikosoikeudelliselta kannalta olennaisempi julkisen puolustajan saamista koskeva pykälä saadaan 2 luvun 1 §:ksi.

2 §. Pykälää ehdotetaan muutettavaksi siten, että säännöksessä määriteltäisiin, kuka voidaan määrätä toisaalta puolustajaksi ja toisaalta asianomistajan oikeudenkäyntiavustajaksi. Molempiin tehtäviin olisi 1 momentin mukaan pääsääntöisesti määrättävä asianajaja, asianajotoimiston avustava lakimies tai oikeusavustaja. Erityisestä syytä puolustajaksi voitaisiin määrätä myös muu oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittanut henkilö. Asianajaja tai oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittanut voitaisiin määrätä tehtävään, kun hän olisi antanut siihen suostumuksensa. Oikeusavustajalla on virkansa perusteella velvollisuus hoitaa näitä tehtäviä, mutta myös hänen suostumuksensa on hankittava, jotta hän voi ilmoittaa mahdollisesta esteellisyydestä tai esteestä.

Ehdotetut kelpoisuusvaatimukset vastaavat

oikeusapulaissa avustajalle säädettäväksi ehdotettuja kelpoisuusvaatimuksia. Koska puolustaja, asianomistajan oikeudenkäyntiavustaja ja oikeusapulain nojalla määrätty avustaja ovat julkisin varoin oikeudenkäyntiä varten kustannettuja lainopillisia asiantuntijaavustajia, tehtävät voidaan rinnastaa keskenään. Näihin tehtäviin määrättäville voidaan asettaa samat kelpoisuusvaatimukset, joiden avulla turvataan järjestelmien laatua. Pykäläehdotuksen perustelut ovat samat kuin oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (688/1997) 2 luvun 2 §:n perustelut ja oikeusapulain yleisperusteluissa esitetyt perusteet oikeusavun avustajan kelpoisuusvaatimuksille.

Pykäläehdotuksen 2 momentissa säädettäisiin puolustajan ja oikeusavun avustajan suhteesta. Tässä laissa säädetty vastaajan varallisuusoloista riippumaton oikeus puolustajaan on luonteensa mukaisesti ensisijainen järjestelmä verrattuna oikeusapulain nojalla määrättävään avustajaan. Kun henkilölle on määrätty puolustaja, hänelle ei voitaisi määrätä avustajaa oikeusapulain nojalla. Ehdotus perustuu siihen, että vastaaja ei enää ole oikeusapulain mukaisen avustajan tarpeessa, jos hänelle on määrätty puolustaja. Sen sijaan oikeusavun myöntäminen muilta osin on mahdollista. Mikäli henkilölle on ensin myönnetty oikeusapu, puolustajaan oikeutetun henkilön pyytessä puolustajaa tähän tehtävään olisi määrättävä sama henkilö, joka on määrätty avustajaksi. Käytännössä tarvetta sekä puolustajan että avustajan määräykseen ei liene, mutta säädöksellä korostettaisiin puolustajan järjestelmän ensisijaisuutta oikeusapujärjestelmään nähden.

3 §. Koska nykyinen 1 § ehdotetaan muutettavaksi 1 a §:ksi, tässä pykälässä oleva viittaus 1 §:ään ehdotetaan vastaavasti muutettavaksi viittaukseksi 1 a §:ään.

4 §. Pykälää muutettaisiin siten, että siinä säädettäisiin, miten puolustajan ja asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan määräämisessä menetteläisiin. Menettelystä olisi säädettävä erikseen, koska maksuttomasta oikeudenkäynnistä annettu laki kumottaisiin, joten viittaus siihen ei olisi enää mahdollinen. Menettely olisi samanlainen kuin maksuttoman oikeudenkäynnin myöntämisessä nykyään.

Pykälän 1 momentissa säädettäisiin, että puolustajan ja asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan määräisi se tuomioistuin, jossa rikosasia on vireillä, jossa se voidaan panna

vireille tai jossa se on käsitelty. Viimeksi mainitussa tilanteessa pyyntö voitaisiin esittää, kunnes muutoksenhaku-aika tai määräaika vastauksen antamiseen olisi kulunut.

Pykälän 2 momentissa ehdotetaan säädettäväksi, että kyseessä olevat määräykset voitaisiin kärjäläisyyden osalta antaa yhden tuomarin kokoonpanossa istunnossa tai kansliassa. Hovioikeudelle säädettäisiin vastaavasti mahdollisuus ratkaista asia yksijäsenisenä.

Määräys voitaisiin siirtää käsiteltäväksi kyseessä olevan rikosasian yhteydessä. Jos määräystä ei ratkaistaisi hakijan pyynnön mukaisesti silloin, kun pyyntö käsitellään kansliassa, kärjäläisyyden olisi ilmoitettava päätöksen antamispäivä hakijalle kirjallisesti hyvissä ajoin ennen päätöksen antamista. Tällä säännöksellä turvattaisiin hakijan oikeus valituksen tekemiseen määräajassa.

Muutosta puolustajan ja asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan määräämisestä koskevaan päätökseen haettaisiin hovioikeudelta ja edelleen korkeimmalta oikeudelta kuten muutoksenhausta alioikeuden päätökseen on säädetty.

Puolustajan ja asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan määräyksen raukeamisesta, peruuttamisesta ja vaihtamisesta säädettäisiin 3 momentissa. Puolustajan määräys raukeaisi automaattisesti, jos 1 §:ssä säädetyt edellytykset puolustajan määräykselle lakkasivat. Määräyksen peruuttamisen ja avustajan vaihtamisen osalta viitattaisiin oikeusapulain vastaavaan menettelyyn. Oikeusapulain 15 §:ssä säädettäisiin oikeusavun lakkaamisesta tuomioistuimen tai oikeusaputoimiston päätöksellä. Tuomioistuin voisi siten peruuttaa puolustajan tai asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan määräyksen, jos laissa määritellyt edellytykset määräyksen saamiselle ovat puuttuneet tai lakanneet. Oikeusapulain 16 §:ssä olisi säännös avustajan vaihtamisesta. Tämän mukaan tuomioistuin voisi vaihtaa avustajaa puolustajan saaneen rikoksesta epäillyn tai oikeudenkäyntiavustajan saaneen asianomistajan perustellusta pyynnöstä tai puolustajan tai asianomistajan avustajan pyynnöstä. Lisäksi tuomioistuin voisi omastakin aloitteestaan peruuttaa määräyksen silloin, kun siihen on pätevä syy. Tällainen syy voisi olla esimerkiksi se, että määrätty puolustaja tai asianomistajan oikeudenkäyntiavustaja laiminlyö tehtäviään.

8 §. Koska maksuttomasta oikeudenkäynnistä annettu laki kumottaisiin ja sen korvai-

si muun muassa avustajaa koskevien periaatteiden osalta oikeusapulaki, ehdotetaan pykälässä viittaus maksuttomasta oikeudenkäynnistä annettuun lakiin muutettavaksi viittaukseksi oikeusapulakiin.

Lisäksi pykälää ehdotetaan muutettavaksi siten, että asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan lisäksi myös puolustajaan sovellettaisiin oikeudenkäymiskaaren 15 luvun ja oikeusapulain säännöksiä oikeudenkäyntiasiamiehestä ja -avustajasta. Avustajan tehtävien asianajoluonteen osalta puolustajan ja asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan tehtävät ovat rinnastettavissa. Sen vuoksi perustelut ehdotukseen ovat samat kuin oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 8 §:n perustelut asianomistajan oikeudenkäyntiavustajasta.

10 §. Pykälän 1 ja 2 momentti ehdotetaan muutettaviksi, koska maksuttomasta oikeudenkäynnistä annettu laki kumottaisiin ja sen korvaisi oikeusapulaki. Puolustajalla ja asianomistajan oikeudenkäyntiavustajalla olisi oikeus saada valtion varoista palkkio ja korvaus kuluista samoilla periaatteilla kuin oikeusavussa. Määräyksiin soveltuisivat oikeusapulain 17-19 §:n säännökset yksityisen avustajan palkkiosta ja kulukorvauksista. Näiden mukaan rikosasian käsittelevä tuomioistuimien määrää puolustajalle ja asianomistajan oikeudenkäyntiavustajalle valtion varoista suoritettavan palkkion asiassa tarpeellisista toimenpiteistä sekä korvauksen kuluista. Puolustaja ja asianomistajan oikeudenkäyntiavustaja ei saisi periä palkkiota henkilöltä, jota he asiassa avustavat. Korvausten määräämistä varten olisi esitettävä eritelty lasku. Jos puolustajaksi tai asianomistajan oikeudenkäyntiavustajaksi määrätään henkilö, joka ei yleisesti hoida asianajotehtäviä kyseessä olevan rikosasian käsittelevässä tuomioistuimessa, tästä aiheutuvat lisäkustannukset korvattaisiin vain erityisestä syystä. Oikeusapulain 17 §:n nojalla asetuksella säädettäisiin tarkemmin palkkioiden perusteista.

Samoin puolustajan saaneen vastaajan ja oikeudenkäyntiavustajan saaneen asianomistajan nimeämälle todistajalle palkkiot ja kulukorvaukset maksettaisiin valtion varoista kuten oikeusavussa. Oikeusapulain 19 §:n mukaan todistajalle suoritettavat korvaukset määräisi pääasian käsittelevä tuomioistuimien. Todistelukustannukset korvattaisiin siltä osin kuin todistelu on ollut asian selvittämisen kannalta välttämätöntä. Saman pykälän 2 momentissa viitattaisiin säännöksiin tuomi-

oistuiemissa kuullulle todistajalle valtion varoista maksettavista korvauksista, näiden summien määräämisestä, suorittamisesta ja muutoksenhakemisesta.

Pykälän 2 momentissa ehdotetaan säädettäväksi, että puolustajan ja asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan saaneen vastapuolen korvausvelvollisuudessa valtiolle noudatettaisiin soveltuvin osin, mitä oikeusapulaisa on säädetty. Oikeusapulain 25 §:ää soveltuvin osin noudattaen oikeudenkäyntiavustajan saaneen asianomistajan vastapuoli olisi velvoitettava korvaamaan valtiolle kulut, jotka hän olisi oikeudenkäymiskaaren 21 luvun periaatteiden mukaisesti velvollinen korvaamaan vastapuolelleen. Samoin oikeudenkäyntikulukorvaukset, jotka asianomistaja olisi nyt kysymyksessä olevan lain 9 luvun 8 §:n nojalla velvollinen korvaamaan vastapuolelle, joka on saanut puolustajan, määrättäisiin valtiolle korvattaviksi.

Nykyinen 3 momentti olisi tarpeeton. Tältä osin viittaaminen oikeusapulakiin ei tule kyseeseen, kun oikeusapuasioissa muutoksenhakumenettely kulkisi hallinto-oikeudellista muutoksenhakutietä. Ehdotuksen mukaan puolustajan määräämiseen ja asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan määräämiseen liittyvässä muutoksenhakemisessa noudatettaisiin alioikeuksien yleistä muutoksenhakutietä hovioikeuksiin.

11 §. Pykälään ehdotetaan otettavaksi säännös vastaajan velvollisuudesta korvata valtiolle sen varoista 10 §:n nojalla maksetut korvaukset, eli puolustajalle ja puolustajan saaneen nimeämälle todistajalle maksetut palkkiot ja korvaukset. Korvausvelvollisuus määrättäisiin, jos puolustajan saanut tuomitaan rangaistukseen rikoksesta, jonka esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä varten hänelle oli määrätty puolustaja. Korvausvelvollisuus kattaisi myös tilanteet, joissa tuomioistuimien katsoo vastaajan syyllistyneen rikokseen, mutta jättää tämän rikoslain 3 luvun 5 §:n 3 tai 4 momentin nojalla rangaistukseen tuomitsematta. Tuomioistuimien vahvistaisi korvausvelvollisuuden antaessaan tuomion rikosasiassa. Korvaukselle määrättäisiin korkein mukainen viivästyskorke.

Korvausvelvollisuus olisi kuitenkin sidottu vastaajan maksukykyyn. Jos vastaajan taloudellinen asema on sellainen, että hänellä olisi oikeus oikeusapuun, korvaus voitaisiin tuomita enintään sen suuruisena kuin oikeusavun saaneen korvausvelvollisuus olisi. Jos vastaajalla olisi ollut oikeus korvaukset-

tomaan oikeusapuun, häntä ei voitaisi velvoittaa suorittamaan puolustajan määräyksen perusteella korvauksia valtiolle.

9 luku. Oikeudenkäyntikuluista

1 a §. Pykälässä säädettäisiin vastaajalle mahdollisuus saada valtion varoista korvausta oikeudenkäyntikuluistaan syyttäjän ajamassa rikosasiassa. Voimassa olevan oikeutemme mukaan syytetyllä ei ole tällaista mahdollisuutta rikosoikeudenkäynnin yhteydessä. Syytetyllä, jota vastaan ajettu syyte on hylätty, on ainoastaan oikeus saada vahingonkorvausta kanteella valtiolta, mutta tämä edellyttää, että syyttäjän katsotaan nostaneen syytteen ilman todennäköisiä syitä ja siten syyllistyneen virkavirheeksi luettavaan menettelyyn.

Syytetyn mahdollisuutta saada korvaus oikeudenkäyntikuluistaan ei ole aihetta rajoittaa ainoastaan niihin tapauksiin, joissa syyttäjän katsotaan nostaneen syytteen ilman todennäköisiä syitä, vaan tämän pitäisi olla mahdollista myös silloin, kun syyte hylätään, jätetään tutkimatta tai jää sillensä. Vastajalla olisi oikeus korvaukseen, kun olosuhteet kokonaisuudessaan arvioidaan sellaisiksi, että on kohtuullista, että julkisin varoin osallistutaan edellä mainittuihin kustannuksiin. Korvauksen tuomitseminen olisi aina harkinnanvaraista. Silloin, kun syytekynnys on selvästi ylittynyt, eli on ollut todennäköisiä syitä epäillä vastaajaa rikoksesta ja syyttäjällä on siten ollut virkavelvollisuus nostaa syyte, oikeudenkäyntikulujen korvausta ei tulisi tuomita, jos syyte on hylätty todistelusyistä, esimerkiksi vastaajan vasta oikeudenkäynnissä ilmoittaman todisteen johdosta. Sama tilanne olisi, jos syyte eri oikeusasteissa on vuoroin menestynyt ja vuoroin hylätty.

Vastaajan mahdollisuus saada kulunsa pykälän nojalla korvatuiksi edellyttäisi korvausvaatimuksen esittämistä. Tuomioistuimien määräisi valtion varoista vastaajalle tämän pykälän nojalla suorittavan kohtuullisen korvauksen.

Jos vastaajalle on määrätty tämän lain 2 luvun 1 §:n nojalla puolustaja tai oikeusapulain nojalla avustaja, oikeutta oikeudenkäyntiavustajan kulujen korvaukseen tämän pykälän nojalla ei olisi, koska näille korvataan palkkiot ja kulut edellä mainittujen säännösten nojalla valtion varoista, eikä vastaajalle näin ollen aiheudu näistä kuluja. Jos vastaaja

on saanut oikeusapua osakorvausta vastaan, hänellä olisi oikeus omavastuusuuden suuruiseen korvaukseen tämän pykälän nojalla.

Ehdotuksen 2 momentin mukaan korvausta ei suoritettaisi, jos osa esitetyistä syytteistä tai rikosoikeudellisista vaatimuksista hyväksytään ja osa ratkaistaan 1 momentin mukaisesti. Erityisestä syystä tällaisessa tilanteessa voitaisiin vastaajalle kuitenkin suorittaa osittainen korvaus oikeudenkäyntikuluista. Tällainen tilanne on esimerkiksi, kun pääsyyte hylätään, mutta vastaaja tuomitaan rangaistukseen toisesta rikoksesta, joka on vähäisempi ja lievemmin paheksuttava.

1.4. Esitutkintalaki

Lain 29 §:n 2 momentissa säädetään velvollisuus ennen kuulustelua ilmoittaa rikoksesta epäillylle hänen oikeudestaan käyttää avustajaa. Jotta oikeus puolustajaan tulisi tosiasiallisesti turvatuksi, ehdotetaan momenttia muutettavaksi siten, että siinä säädetään myös velvollisuus ilmoittaa rikoksesta epäillylle hänen mahdollisuudestaan saada puolustaja.

Pykälän 3 momentissa on ilmennyt viitatusvirhe. Siinä viitataan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 3 luvun säännöksiin asianomistajan avustajasta tai tukihenkilöstä, vaikka pitäisi viitata 2 lukuun.

1.5. Laki vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä

Lain 8 §:n 2 momentti ehdotetaan muutettavaksi teknisesti niin, että siinä viitattaisiin oikeusapulakiin. Samalla ehdotetaan poistettavaksi viittaus maksuttoman oikeudenkäynnin kirjallisiin vakuutuksiin, joista on tarkoitus luopua uudessa järjestelmässä. Sen sijaan ei vaadittaisi oikeusapulain mukaista taloudellisten edellytysten selvittämistä, ellei vankilaoikeus toisin määrää. Tämä johtuu siitä, että yleensä taloudelliset edellytykset on jo varsinaisen rikosoikeudenkäynnin yhteydessä selvitetty.

1.6. Laki nuorista rikoksenteikijöistä

Lain 15 §:n 2 momenttiin ehdotetaan tehtäväksi vastaavat muutokset kuin varallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetun lain 8

§:ään.

1.7. Laki eräistä oikeudenkäynneistä valtion palveluksessa oleville aiheutuvien kustannusten korvaamisesta valtion varoista

Viittaukset ehdotetaan muutettavaksi niin, että 1 a ja 1 d §:ssä maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain sijasta viitattaisiin oikeusapulakiin.

1.8. Laki eräistä oikeudenkäynneistä kunnan tai kuntainliiton palveluksessa oleville aiheutuvien kustannusten korvaamisesta kunnan tai kuntainliiton varoista

1 a §. Uuden kuntalain mukaan aikaisemmat kuntainliitot korvattiin kuntayhtymillä. Tästä syystä ehdotetaan lakiin lisättäväksi säännös, jonka mukaan mitä kuntainliitosta on tässä laissa säädetty, sovelletaan vastaavasti kuntayhtymiin.

Lain 2, 4, 5 ja 8 §:ään tehtäisiin vastaavan sisältöiset muutokset kuin edellisessä laissa. Lisäksi 8 §:ssä tulisi oikeusapumenettelyn ja muun muutoksenhaun eroavaisuuden vuoksi muuttaa lausejärjestystä.

1.9. Laki kiinteän omaisuuden ja erityisten oikeuksien lunastuksesta

Lain 82 §:n 3 momentissa oleva viittaus maksuttomasta oikeudenkäynnistä annettuun lakiin muutettaisiin koskemaan oikeusapulakia. Jatkossa ei ole perusteltua, että lunastustoimikunnat erikseen myöntäisivät oikeusapua näissä asioissa, vaan päätöksen voisi tehdä oikeusavustaja. Tästä syystä ehdotetaan säännöksestä poistettavaksi maininta siitä, että lunastustoimikunta päättäisi etuuden myöntämisestä.

1.10. Laki yksityishenkilön velkajärjestelystä

Lain 62 §:n 2 momentissa säädetään kunnille maksettavista korvauksista velkajärjestelyasiassa annetusta yleisestä oikeusavusta. Kun oikeusaputoiminta siirtyy valtion ylläpidettäväksi, velkaneuvonta jää osin edelleen kuntien ylläpidettäväksi. Oikeusavustajat avustavat myös jatkossa velkajärjestelyjen tekemisessä. Velkaneuvonta on kuitenkin laajempaa kuin pelkkä avustaminen velkajärjestelyn tekemisessä. Siihen liittyy talous-

neuvonta ja sillä on läheisiä liittymäkohtia muun muassa sosiaalitoimeen. Tästä syystä olisi tarkoituksenmukaista, että valtio edelleen voisi tukea kunnissa harjoitettavaa velkaneuvontaa. Ehdotetulla säännöksellä tämä mahdollistetaan. Oikeusministeriöllä on tarkoitus yksinkertaistaa tuen maksatus niin, että tapauskohtaisen tuen sijasta maksettisiin vuotuinen avustus, joka määräytyisi annettavan velkaneuvonnan laajuuden mukaan.

1.11. Laki tuomioistuinten ja eräiden oikeushallintoviranomaisten suoritteista perittävistä maksuista

Lain 7 §:n 1 momenttiin ehdotetaan otettavaksi uusi 5 a kohta, jonka mukaan oikeusavun saaja olisi vapaa tässä laissa tarkoitetuista maksuista. Sääntely vastaa voimassa olevaa lainsäädäntöä.

Saman momentin uudeksi 5 b kohdaksi ehdotetaan otettavaksi säännös, jossa vapautettaisiin tässä laissa tarkoitetuista maksuista eräät valtion palveluksessa olevat, joita syytetään tai joilta vaaditaan korvausta viran toimituksessa tai työssä tapahtuneesta lainvastaisesta voimakeinojen käyttämisestä. Vastaava säännös eräiden kunnan ja kuntayhtymän palveluksessa olevien osalta olisi momentin uudessa 5 c kohdassa. Sääntely vastaa voimassa olevaa lainsäädäntöä.

1.12. Oikeudenkäymiskaari

Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 14 §:n 2 momentin viittaus maksuttomasta oikeudenkäynnistä annettuun lakiin ehdotetaan muutettavaksi koskemaan oikeusapulakia.

Yleisen oikeusaputoiminnan siirtyessä valtiolle yleisten oikeusavustajien virkanimike muutetaan oikeusavustajaksi, minkä vuoksi oikeudenkäymiskaaren 15 luvun 4 §:n 1 momentissa oleva maininta yleisistä oikeusavustajista ehdotetaan muutettavaksi maininnaksi oikeusavustajasta.

1.13. Sotilasoikeudenkäyntilaki

Lain 28 §:n 1 momentissa oleva viittaus maksuttomasta oikeudenkäynnistä annettuun lakiin ehdotetaan muutettavaksi koskemaan oikeusapulakia.

1.14. Ulkomaalaislaki

Lain 67 §:ssä säädetään kunnan saamasta korvauksesta ulkomaalaislain mukaisessa asiassa annetusta yleisestä oikeusavusta. Uudessa oikeusapujärjestelmässä valtio ylläpitää oikeusaputoimistoja. Pykälä ehdotetaan tarpeettomana kumottavaksi.

2. Tarkemmat säännökset ja määräykset

Ehdotetun oikeusapulain 4 ja 11 §:n nojalla säädettäisiin asetuksella tarkemmin oikeusavun taloudellisista edellytyksistä ja hakijan korvausvelvollisuudesta valtiolle. Saman lain 17 §:n nojalla säädettäisiin asetuksella yksityisille avustajille suoritettavien palkkioiden ja korvausten perusteista. Lain 20 §:n nojalla säädettäisiin myös asetuksella laskutusperusteista, joita noudatetaan perittä

essä oikeusaputoimistosta oikeusapua saaneelta korvauksia. Lain 21 §:n nojalla säädettäisiin asetuksella vapautus oikeusapumaksusta hakijan taloudellisen aseman perusteella.

Myös oikeusaputoimen hallinnosta ehdotetun lain nojalla annettaisiin asetus. Työskentelyn järjestämisestä oikeusaputoimistossa määrättäisiin tarkemmin oikeusaputoimiston työjärjestyksessä. Johtava oikeusavustaja vahvistaisi työjärjestyksen.

3. Voimaantulo

Esitys liittyy vuoden 1998 valtion talousarvioesitykseen ja on tarkoitettu käsiteltäväksi sen yhteydessä. Lait ehdotetaan tuleviksi voimaan 1 päivänä kesäkuuta 1998. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9 luvun 1 a §:ää sovellettaisiin kuitenkin vasta 1 päivästä tammikuuta 1999.

Edellä esitetyn perusteella annetaan Eduskunnan hyväksyttäväksi seuraavat lakiehdotukset:

1.

Oikeusapulaki

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 luku

Yleiset säännökset

1 §

Määritelmä

Oikeusapu on tarpeellisen oikeudellisen palvelun antamista valtion varoin henkilölle, joka taloudellisen asemansa vuoksi ei kykene itse hankkimaan tarvitsemaansa asiantuntija-apua oikeudellisissa asioissaan.

Oikeusapua annetaan hakemuksesta siten kuin tässä laissa säädetään.

2 §

Oikeusapuun kuuluvat etuudet

Oikeusapuun kuuluvat oikeudellisen avustajan palvelut. Lisäksi valtio vastaa tarpeellisista tulkkaus- ja käännöskuluista sekä asian hoitamisen kannalta välttämättömistä todistelu- ja kuulutuskuluista.

3 §

Oikeusapuun oikeutetut henkilöt

Oikeusapua annetaan henkilölle, jolla on kotikunta Suomessa, sekä Euroopan unionin tai Euroopan talousalueen valtion kansalaiselle, joka työskentelee tai on työnhaussa Suomessa siten kuin työntekijöiden vapaasta liikkuvuudesta yhteisön alueella annettu neuvoston asetus (ETY) N:o 1612/68 ja Euroopan talousalueesta tehty sopimus edellyttävät.

Muulle henkilölle oikeusapua annetaan, jos hänen asiansa on käsiteltävä Suomen tuomioistuimessa. Muussa asiassa tällaiselle henkilölle voidaan antaa oikeusapua erityisestä syystä.

4 §

Taloudelliset edellytykset

Oikeusapua annetaan korvauksetta tai osakorvausta vastaan (*omavastuuosuus*) hakijan taloudellisen aseman perusteella.

Taloudellista asemaa määriteltäessä otetaan huomioon hakijan ja hänen kanssaan samassa taloudessa elävien tulot, elatusvelvollisuus, varallisuus ja muut taloudelliseen asemaan olennaisesti vaikuttavat seikat.

Jos oikeusavun saaja saa siinä asiassa, jossa oikeusapu on myönnetty, huomattavan taloudellisen edun, tämä otetaan huomioon hänen korvausvelvollisuudessaan valtiolle.

Asetuksella säädetään tarkemmin oikeusavun taloudellisista edellytyksistä ja oikeusavun saajan korvausvelvollisuudesta valtiolle.

5 §

Oikeudelliset edellytykset

Oikeusapua annetaan, jos hakijalla on oikeussuojan tarve ja jos kokonaisarvion perusteella on kohtuullista, että julkisin varoin osallistutaan asian hoitamisesta aiheutuviin kustannuksiin. Kohtuullisuutta arvioidessa otetaan huomioon asian taloudellinen ja muu merkitys hakijalle sekä asian laatu ja muut olosuhteet.

Elinkeinon harjoittamiseen liittyvässä asiassa oikeusapua annetaan vain rikosasioissa vastaajalle.

6 §

Oikeusavun rajoitukset

Oikeusapuun kuuluvat avustajan palvelut, joita asiassa 5 §:n mukaisen kokonaisarvion perusteella voidaan pitää tarpeellisina. Tämän arvion perusteella oikeusapu voidaan

oikeusapupäätöksessä rajata koskemaan vain tiettyjä toimenpiteitä.

7 §

Rajoitukset eräissä tuomioistuinasioissa

Oikeusapuun ei kuulu avustaja yleisessä tuomioistuimessa:

1) hakemusasiassa, ellei siihen ole erityisen painavia syitä; eikä

2) vastaajalle yksinkertaisessa rikosasiassa, jossa yleisen rangaistuskäytännön mukaan tuomitaan sakkorangaistus tai jossa rangaistuskäytännön vakiintuneisuuteen ja asian selvitettyyn tilaan nähden vastaajan oikeusturva ei edellytä avustajan määräämistä.

Oikeusapuun ei kuulu avustaja hallinto-tuomioistuimessa:

1) asiassa, joka koskee verotusta tai julkista maksua, ellei siihen ole erityisen painavia syitä; eikä

2) asiassa, jossa valitus perustuu kunnan tai muun yhteisön jäsenyyteen.

8 §

Avustaja

Yleisissä tuomioistuimissa, hallintotuomioistuimissa, vesioikeudessa, vesilylioikeudessa, maa- ja metsäoikeudessa ja sotaoikeudessa käsiteltävissä asioissa sekä rikosasiassa esitutkinnaissa avustajaksi voidaan määrätä *oikeusavustaja* tai tehtävään suostumuksensa antanut asianajaja tai asianajotoimiston avustava lakimies (*yksityinen avustaja*) siten kuin jäljempänä säädetään. Erityisestä syystä yksityiseksi avustajaksi voidaan määrätä tehtävään suostumuksensa antanut muu oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittanut henkilö.

Muissa asioissa oikeusapua antaa oikeusavustaja. Näissäkin asioissa yksityinen avustaja voidaan määrätä avustajaksi oikeusaputoimen hallinnosta annetun lain (/) 9 §:ssä tarkoitetuissa tilanteissa.

Avustaja saa hyväksyttävästä syystä tilapäisesti panna sijaansa avustajan kelpoisuusvaatimukset täyttävän toisen henkilön.

2 luku

Oikeusapupäätös

9 §

Hakeminen

Oikeusapua haetaan oikeusaputoimistosta. Hakijan on esitettävä selvitys taloudellisista olosuhteistaan ja asiasta, jossa hän hakee oikeusapua.

10 §

Myöntäminen

Oikeusavustaja päättää oikeusavun myöntämisestä ja määrää avustajan. Oikeusaputoimiston johtava oikeusavustaja voi määrätä toimistohenkilön myöntämään oikeusavun selvässä asiassa.

Jos oikeusaputoimiston oikeusavustaja on esteellinen pääasiassa, oikeusavun hakija on ohjattava hakemaan oikeusapupäätös toisesta oikeusaputoimistosta. Hakijan pyynnöstä päätös voidaan kuitenkin tehdä kyseisessä oikeusaputoimistossa, jolleivät olosuhteet edellyttää siirtoa. Vastapuolta avustava oikeusavustaja ei saa ratkaista oikeusapuhakemusta.

Oikeusapu myönnetään hakemuspäivästä lukien tai erityisestä syystä taannehtivasti.

11 §

Myöntäminen tuomioistuimessa

Tuomioistuin voi käsittelemässään asiassa hakijan pyynnöstä tarvittaessa myöntää oikeusavun ja määrätä avustajan, jos oikeusavustaja on hylännyt hakemuksen 5 §:n nojalla tai rajoittanut oikeusapua 6 tai 7 §:n nojalla.

Tuomioistuin voi lisäksi myöntää oikeusavun omavastuuosuudella, vaikka oikeusavun 4 §:ssä määritellyt yleiset taloudelliset edellytykset eivät täyty, jos asian käsittelyn vaatimat menot asian laajuuden tai vaikeuden vuoksi muodostuisivat hakijan maksukyyn nähden kohtuuttoman suuriksi. Näistä edellytyksistä säädetään tarkemmin asetuksella.

12 §

Oikeusapupäätöksen sisältö

Oikeusapupäätöksestä tulee ilmetä:

- 1) asia;
- 2) hakijan taloudellinen asema;
- 3) mistä lukien oikeusapu myönnetään;
- 4) mikä osa ja kuinka paljon enintään oikeusavun kustannuksista saajan on korvattava valtiolle; sekä

5) avustajan nimi.

Jos oikeusapuun kuuluvia toimenpiteitä oikeusapupäätöksellä rajoitetaan 6 §:n mukaisesti, päätöksessä on lisäksi mainittava, mitä toimenpiteitä oikeusapuun kuuluu.

13 §

Velvollisuus ilmoittaa muutoksista

Oikeusapua saava ja hänen avustajansa ovat velvollisia toimeksiannon kestäessä ilmoittamaan oikeusaputoimistolle oikeusavun saajan taloudellisissa olosuhteissa tapahtuvista muutoksista.

14 §

Oikeusapupäätöksen muuttaminen

Jos oikeusavun taloudelliset edellytykset ovat muuttuneet, oikeusapupäätös muutetaan oikeusaputoimistossa. Oikeusavun saajan korvausvelvollisuutta muutettaessa on määrättävä, sovelletaanko uutta päätöstä taanhehtivasti.

15 §

Oikeusavun lakkaaminen

Jos oikeusavun myöntämisedellytykset ovat puuttuneet tai lakanneet, pääasiaa käsittelevän tuomioistuimen tai oikeusaputoimiston on päätettävä, että oikeusavun antaminen lakkaa. Samalla on määrättävä, onko oikeusapua saaneen suoritettava valtiolle korvaus saamastaan oikeusavusta, sekä vahvistettava korvauksen määrä.

16 §

Avustajan vaihtaminen

Tuomioistuin tai oikeusaputoimisto voi oikeusavun saajan tai avustajan perustellusta pyynnöstä tai pätevistä syistä omasta aloitteestaan peruuttaa avustajan määräyksen ja määrätä toisen avustajan.

3 luku

Korvaukset

17 §

Yksityisen avustajan palkkio ja kulukorvaus

Tämän lain mukaan määrätylle yksityiselle avustajalle suoritetaan valtion varoista palkkio 6 §:n mukaisista toimenpiteistä ja korvaus tarpeellisista kuluista. Palkkion määräämistä varten avustajan on esitettävä selvitys asiassa suorittamistaan toimista ja kuluistaan. Avustaja ei saa periä palkkiota oikeusavun saajalta oikeusapuasiassa.

Jos avustajaksi on määrätty henkilö, joka ei yleisesti hoida asianajotehtäviä kyseisessä tuomioistuimessa, korvataan tästä syntyvä lisäkulu ainoastaan, jos siihen on erityisiä syitä.

Asetuksella säädetään tarkemmin tässä pykälässä tarkoitettujen palkkioiden ja korvausten perusteista.

18 §

Palkkion harkinnanvaraisuus muutoksenhakutuomioistuimessa

Muutoksenhakutuomioistuin voi harkintansa mukaan päättää, että avustajan palkkiota ei korvata valtion varoista, jos muutoksenhakemus on ilmeisen perusteeton. Korkein oikeus voi harkintansa mukaan päättää, että avustajan palkkiota ei korvata valtion varoista, jos pääasialle ei ole myönnetty valituslupaa.

19 §

Palkkioiden ja korvausten määrääminen

Pääasian käsittelevä tai käsitellyt tuomioistuimien määrää yksityiselle avustajalle, todistajalle ja tulkille valtion varoista maksettavan palkkion ja korvauksen sekä oikeusapua saaneelle 2 §:n nojalla maksettavat korvaukset.

Todistajalle tulevien korvausten määräämisestä sekä niiden ja muiden todistelukustannusten suorittamisesta ja muutoksenhakemisesta korvauksen määrää koskevaan ratkaisuun on voimassa, mitä tuomioistuimissa kuullulle todistajalle valtion varoista maksettavista korvauksista säädetään.

Johtava oikeusavustaja määrää avustajalle ja tulkille maksettavan korvauksen asioissa, joita ei käsitellä tuomioistuimissa.

20 §

Oikeusaputoimiston laskutusperusteet

Asetuksella säädetään perusteet, joita noudatetaan määrättäessä oikeusaputoimistosta oikeusapua saaneen omavastuuosuus. Perusteissa otetaan huomioon oikeusavun antamisesta aiheutuvat kustannukset.

21 §

Oikeusapumaksu

Oikeusavun saajalta peritään 200 markan suuruinen oikeusapumaksu. Asetuksella voidaan säätää vapautus maksusta taloudellisen aseman perusteella.

22 §

Omavastuuosuuden määrääminen

Kun yksityinen avustaja on antanut oikeusapua osakorvausta vastaan, tuomioistuimen on pääasiaan ratkaisun antaessaan määrättävä oikeusavun saajan valtiolle suoritettavan omavastuuosuuden suuruus. Muussa tapauksessa oikeusavustaja määrää omavastuuosuuden suuruuden. Omavastuuosuudesta tai sen osasta voidaan periä ennakkosuoritus.

Vähäisestä oikeudellisesta neuvosta ei peritä omavastuuosuutta.

23 §

Korvauksen viivästyskorko

Jos omavastuuosuutta tai oikeusapumaksua ei ole suoritettu eräpäivänä, saadaan viivästyneelle määrälle periä vuotuisena viivästyskorkona korkolain (633/1982) 4 §:n 3 momentin mukainen viivästyskorko kuukauden kuluttua siitä päivästä, jona tuomioistuin on vahvistanut maksuvelvollisuuden tai jona maksuvelvolliselle on lähetetty lasku.

24 §

Korvauksen periminen ulosottoteitse

Oikeusavustajan päätöksen nojalla saadaan oikeusavun saajalta ulosottaa omavastuuosuus, valtion varoista oikeusavun saaneen puolesta maksetut kulut sekä oikeusapumaksu ilman tuomiota tai päätöstä siten kuin verojen ja maksujen perimisestä ulosottoin annetussa laissa (367/1961) säädetään. Ennen perimispäätöksen tekoa oikeusaputoimiston on varattava maksuvelvolliselle tilaisuus tulla kuulluksi.

25 §

Oikeusavun saajan vastapuolen korvausvelvollisuus

Jos oikeusavun saajan vastapuoli olisi oikeudenkäymiskaaren 21 luvun, oikeudenkäynnistä rikosasiassa annetun lain (689/1997) 9 luvun tai hallintolainkäyttölain (586/1996) 13 luvun nojalla velvollinen korvaamaan oikeusavun saajan oikeudenkäyntikulut, hänet on veloitettava korvaamaan valtiolle asiasta aiheutuvat kulut sekä oikeusavun saajalle tämän asiassa suorittamat kulut ja omavastuuosuus.

Avustajan on annettava selvitys asiassa suorittamistaan toimista ja aiheutuneista kuluista sekä oikeusavun saajalle aiheutuneista kuluista.

4 luku

Erinäiset säännökset

26 §

Oikeusapu ulkomailla hoidettavassa asiassa

Ulkomailla hoidettavissa asioissa oikeusapu kattaa yleisen neuvonnan.

Erityisen painavista syistä oikeusministeriö voi myöntää 1 momentissa tarkoitettua laajemman oikeusavun ulkomailla hoidettavaan asiaan. Näissä asioissa oikeusministeriö määrää valtion varoista suoritettavat välttämättömät palkkiot ja korvaukset.

27 §

Oikeudellinen neuvonta tietyissä tilanteissa

Oikeusapuun kuuluvaa oikeudellista neuvontaa annetaan kansainvälisluonteisten oikeudenkäyntien helpottamisesta tehdyssä yleissopimuksessa (SopS 47/1988) määrätyin edellytyksin henkilöille, jotka eivät voi saada oikeusapua 3 §:n nojalla.

28 §

Oikeusavustajan esteellisyys

Oikeusavustajan esteellisyydestä on voimassa, mitä asianajajan esteellisyydestä säädetään tai määrätään.

Oikeusaputoimen johtaja ei saa avustaa toimialueenaan olevan hovioikeuspiirin oikeusavustajan asiakkaan vastapuolta. Muuten eri oikeusaputoimistoissa työskentelevät oikeusavustajat, elleivät he yksittäisessä asiassa ole esteellisiä, voivat avustaa vastapuolia.

29 §

Oikaisu ja muutoksenhaku

Oikeusaputoimiston tämän lain nojalla tai tuomioistuimen 11, 15, 16, 17, 22 ja 23 §:n nojalla tekemään päätökseen ei saa hakea muutosta valittamalla.

Hakija voi saattaa 1 momentissa mainitun

asian uudelleen käsiteltäväksi oikeusaputoimistossa. Tällainen oikaisuvaatimus on esitettävä 30 päivän kuluessa siitä, kun pääasia on ratkaistu lainvoimaisella tuomiolla tai päätöksellä tai sen käsittely muutoin on päättynyt. Vaatimuksessa on ilmoitettava, miltä osin hakija on päätökseen tyytymätön.

Oikaisuvaatimuksen johdosta annettuun päätökseen saadaan hakea muutosta valittamalla lääninoikeuteen siten kuin hallintolainkäyttölaissa säädetään. Oikeusavun myöntämistä koskeva valitus on käsiteltävä lääninoikeudessa kiireellisenä.

30 §

Toimenpiteet oikeusapuhakemuksen hylkäämisen yhteydessä

Kun oikeusapuhakemus on hylätty ja päätökseen on vaadittu oikaisua, oikeusavustajan on oikeusavun hakijan pyynnöstä suoritettava ne toimenpiteet, jotka ovat välttämättömiä hakijan oikeuksien säilyttämiseksi, kunnes valitus on ratkaistu lääninoikeudessa tai kunnes määräaika valituksen tekemiseen on kulunut, ellei muutoksenhakemusta ole jätetty. Jos muutoksenhakemusta hylätään, hakijalta peritään korvaus suorituista toimenpiteistä. Korvauksesta tai sen osasta voidaan periä ennakkosuoritus.

31 §

Tarkemmat säännökset

Tarkemmat säännökset tämän lain täytäntönnäpönnästä annetaan asetuksella.

5 luku

Voimaantulo

32 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuu-
ta 19

Tällä lailla kumotaan maksuttomasta oikeudenkäynnistä 2 päivänä helmikuuta 1973 annettu laki (87/1973) ja yleisestä oikeusaputoiminnasta samana päivänä annettu laki (88/1973) niihin myöhemmin tehtyine muutoksineen.

Lain täytäntöönpanon edellyttämiin toimiin voidaan ryhtyä ennen lain voimaantuloa.

Mitä muussa laissa on säädetään maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetusta laista tai yleisestä oikeusaputoiminnasta annetusta laista, noudatetaan niiden sijasta soveltuvin osin, mitä tässä laissa säädetään.

Asiassa, jossa ennen tämän lain voimaantuloa on myönnetty maksuton oikeudenkäynti, sovelletaan edelleen maksuttomasta oikeudenkäynnistä annettua lakia.

Asiassa, johon ennen tämän lainvoimaantuloa on myönnetty yleistä oikeusapua,

sovelletaan edelleen yleisestä oikeusaputoiminnasta annettua lakia soveltuvin osin. Oikeusavustaja, joka on avustanut yleistä oikeusapua saanutta, on edelleen velvollinen toimimaan hänen avustajanaan.

Yleisestä oikeusaputoiminnasta annetun lain 20 §:n mukaan oikeusapua saaneen kunnalle suoritettavaksi määrättävät korvaukset määrätään valtiolle ja 21 a §:n mukaan tämän vastapuolen kunnalle suoritettavaksi tuomittavat korvaukset tuomitaan valtiolle 1 päivästä kesäkuuta 1998 lukien.

2.

Laki

oikeusaputoimen hallinnosta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

Oikeusavun antamista varten on oikeusaputoimistoja. Oikeusaputoimistot suorittavat niille oikeusapulaissa (/) ja muualla laissa tai asetuksessa säädetyt tehtävät. Oikeusaputoimistolla voi olla sivutoimisto tai sivuvastaanotto.

2 §

Oikeusministeriö päättää oikeusaputoimistojen sekä sivutoimistojen ja sivuvastaanottojen sijaintikunnista.

3 §

Jokaisen hovioikeuden tuomiopiirin alueella on oikeusaputoimen johtaja. Oikeusaputoimen johtajan tehtävänä on vastata oikeusapupalveluiden tasapuolisesta tarjonnasta hovioikeuden tuomiopiirin alueella. Oikeusaputoimen johtaja toimii samalla yhden oikeusaputoimiston johtavana oikeusavustajana. Oikeusaputoimen johtajan hoitaessa yksittäistä toimeksiantoa häneen sovelletaan, mitä oikeusavustajasta on säädetään.

4 §

Oikeusaputoimistoa johtaa johtava oikeusavustaja ja siinä on tarvittava määrä muita oikeusavustajia ja muuta henkilökuntaa.

Oikeusaputoimen johtajan, johtavan oi-

keusavustajan ja oikeusavustajan kelpoisuusvaatimuksena on oikeustieteen kandidaatin tutkinto sekä sellainen käytännön kokemus, jota vaaditaan Suomen Asianajajaliiton jäseneksi pääsemiseksi, tai riittävä kokemus tuomarin tehtävien hoitamisessa.

5 §

Oikeusministeriö määrää oikeusaputoimen johtajan johtavista oikeusavustajista enintään viideksi vuodeksi kerrallaan. Oikeusministeriö nimittää johtavan oikeusavustajan ja muun oikeusavustajan.

6 §

Oikeusavustajan tulee rehellisesti ja tunnollisesti täyttää hänelle uskotut tehtävät sekä kaikessa toiminnassaan noudattaa hyvää asianajajatapaa.

Oikeusavustaja on asianajajayhdistyksen valvonnan alainen niin kuin asianajajista annetun lain (496/1958) 6, 6 a ja 7 §:ssä säädetään asianajajasta.

7 §

Oikeusavustaja ei saa olla osakkaana, yhtiömiehenä tai jäsenenä asianajotoimintaa harjoittavassa yhtiössä tai muussa yhteisössä. Hänellä ei myöskään saa olla muuta sellaista tehtäväänsä haittaavaa palkattua tointa, josta on oikeus kieltäytyä.

8 §

Oikeusaputoimisto voi antaa oikeudellista apua muullekin kuin oikeusapuun oikeutetulle henkilölle, jos tällaisen oikeusavun antaminen helpottaa oikeusaputoiminnan järjestelyä tietyllä alueella ja asianajajan palvelusten saanti paikkakunnalla on vaikeaa. Oikeusaputoimisto voi avustaa henkilöä, joka ei saa asianajopalveluja paikkakunnan asianajajilta.

Oikeusavustaja voi hoitaa aloitetun toimeksiannon loppuun, vaikka asiakas taloudellisessa tilanteessaan tai asiassa tapahtuneiden muutosten johdosta ei enää ole oikeutettu oikeusapuun.

Edellä 1 ja 2 momentissa tarkoitetuissa asioissa palveluista peritään täysi korvaus.

9 §

Oikeusavun hakija on ohjattava toisen oikeusaputoimiston tai yksityisen avustajan puoleen:

- 1) jos oikeusavustaja on esteellinen toimimaan asiassa;
- 2) jos toimiston oikeusavustajat eivät työtilanteensa takia voi hoitaa kiireellistä asiaa;
- 3) oikeusavustajan ja oikeusavun pyytäjän väliltä puuttuvan luottamuksen takia; tai
- 4) muusta perustellusta syystä.

10 §

Oikeusavustajien on annettava toisilleen pyynnöstä virka-apua.

Oikeusavustajat voivat antaa korvauksetta virka-apua ulkomaisille oikeusapuviranomaisille.

11 §

Oikeusaputoimiston henkilökuntaan kuuluva ja muu tässä laissa tarkoitettuun toimintaan osallistuva henkilö ei saa toimessa ollessaan eikä sen jälkeenkään luvattomasti ilmaista, mitä hän tehtäviään suorittaessaan on saanut tietää oikeusavun pyytäjistä ja tämän asioista.

12 §

Oikeusaputoiminnan yleinen ohjaus ja valvonta kuuluvat oikeusministeriölle.

13 §

Tarkemmat säännökset tämän lain täy-

täntöönpanosta annetaan asetuksella.

Työskentelyn järjestämisestä oikeusaputoimistossa määrätään tarkemmin oikeusaputoimiston työjärjestyksessä, jonka vahvistaa johtava oikeusavustaja.

14 §

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 19 .

Lain täytäntöönpanon edellyttämiin toimiin voidaan ryhtyä ennen lain voimaantuloa.

Oikeusaputoimistojen virkoja ensi kertaa täytettäessä virat voidaan täyttää haettavaksi julistamatta. Yleisten oikeusaputoimistojen vakinaiset viranhaltijat ja työsuhteessa olevat työntekijät, jotka on nimitetty virkaan tai otettu työsuhteeseen vuonna 1996 tai aikaisemmin, nimitetään, 4 §:ssä säädettyjen kelpoisuusvaatimusten estämättä, johonkin saman hovioikeuspiirin alueelle perustettavaan virkaan. Asianomaisen virkamiehen suostumuksella hänet voidaan myös nimittää toisen hovioikeuspiirin alueelle perustettavaan virkaan. Nimittämisestä päättää oikeusministeriö.

Valtion virkaan 3 momentin nojalla nimitetyn henkilön palvelussuhteen ehtojen määrittämisessä otetaan kunnassa hyväksi luettu palveluaika huomioon niinkuin se olisi valtion palvelua. Tällainen henkilö saa pitää kunnan palveluksessa ansaitsemansa loma-oikeuden siirryttyään valtion palvelukseen. Siirtymisvuonna ja seuraavanakin vuonna hän saa pitää vuosiloman vähintään saman pituisena, kuin se olisi ollut kunnan viranhaltijoita tai työntekijöitä koskevien, siirtohetkellä voimassa olleiden perusteiden mukaan.

Kunnan omistamat huonekalut ja sisustus, kirjat, toimistokoneet, atk-ohjelmat sekä muu viranomaisen kannalta tarpeellinen irtaimisto, jota käytetään yksinomaan yleistä oikeusaputoimistoa varten, sekä oikeusaputoimien arkistot on tämän lain voimaan tullessa luovutettava korvauksetta valtiolle.

Kunta on velvollinen luovuttamaan kolmen vuoden ajaksi tämän lain voimaantulosta oikeusaputoimistolle käyttöoikeuden niihin puhelimiin, kunnan verkkopalvelimeen asetettuihin atk-ohjelmiin ja tietoliikenneyhteyksiin, jotka ovat tämän lain voimaan tullessa yleisen oikeusaputoimiston käytössä.

3.

Laki**oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11 päivänä heinäkuuta 1997 annetun lain (689/1997) 2 luvun otsikko sekä 1—4, 8 ja 10 § sekä
lisätään 2 lukuun uusi 1 a ja 11 § ja 9 lukuun uusi 1 a § seuraavasti:

2 luku

Asianosaisen avustamisesta

1 §

Rikoksesta epäillyllä on pyynnöstään oikeus saada puolustaja esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä varten, jos:

1) häntä epäillään tai hänelle vaaditaan rangaistusta rikoksesta, josta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin neljä kuukautta vankeutta, tai tällaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta siihen; tai

2) hän on pidätettyinä tai vangittuna.

Alle 18-vuotiaalla rikoksesta epäillyllä on oikeus saada puolustaja muissakin kuin 1 momentissa tarkoitetuissa tilanteissa, jollei ole ilmeistä, ettei hän tarvitse puolustajaa.

Puolustajaa ei saa määrätä sellaisessa yksinkertaisessa rikosasiassa, jossa yleisen rangaistuskäytännön mukaan tuomitaan sakko-rangaistus tai jossa rangaistuskäytännön vaikiintuneisuuteen ja asian selvitettyyn tilaan nähden vastaajan oikeusturva ei edellytä puolustajan määräämistä.

1 a §

Tuomioistuin voi määrätä asianomistajalle oikeudenkäyntiavustajan esitutkintaa ja, silloin kun asianomistaja esiintyy oikeudenkäynnissä virallisen syyttäjän ajamassa asiassa asianosaisena, oikeudenkäyntiä varten:

1) rikoslain 20 luvussa tarkoitettussa siveelisyysrikosta koskevassa asiassa, jollei sitä erityisestä syystä pidetä tarpeettomana; sekä

2) rikoslain 21 luvun 1—6 §:ssä tarkoitettussa rikosasiassa, jos sitä asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välinen suhde huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna.

2 §

Puolustajaksi ja asianomistajan oikeudenkäyntiavustajaksi voidaan määrätä suostu-

muksensa antanut asianajaja, asianajotoimiston avustava lakimies tai oikeusavustaja. Erityisestä syystä tehtävään voidaan määrätä suostumuksensa antanut muu oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittanut henkilö.

Jos epäillylle määrätään puolustaja, hänelle ei voida määrätä oikeusapulain (/) nojalla avustajaa. Jos epäillylle on määrätty avustaja oikeusapulain nojalla ennen kuin hänelle määrätään puolustaja, puolustajaksi on määrättävä avustaja.

3 §

Sellaiselle 1 a §:ssä tarkoitetun rikoksen asianomistajalle, joka ei esiinny oikeudenkäynnissä asianosaisena ja jota kuullaan henkilökohtaisesti asian selvittämiseksi sekä jonka voidaan katsoa tarvitsevan tukea esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä, voidaan 1 a §:ssä mainituin edellytyksin määrätä tehtävän hoitamiseen tukihenkilö, jolla on riittävä pätevyys.

4 §

Puolustajan ja asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan määrää se tuomioistuin, jossa rikosasia on vireillä tai jossa se voidaan panna vireille. Jos asian käsittely on päättynyt eikä muutoksenhakua tai vastauksen antamista varten säädetty aika ole vielä kulu-
nut umpeen, edellä mainitut määräykset antaa asiaa viimeksi käsitelty tuomioistuin.

Käräjäoikeus on päätösvaltainen 1 momentissa tarkoitetuissa asioissa yhden tuomarin kokoonpanossa ja hovioikeus yksijäsenenä. Määräys voidaan siirtää käsiteltäväksi yhdessä sen rikosasian kanssa, jota varten määräystä pyydetään. Kun määräyspyyntöä ei kansliakäsittelyssä ratkaista pyynnön mukaisesti, päätöksen antamispäivä on ilmoitettava hakijalle kirjallisesti hyvissä ajoin ennen päätöksen antamista.

Jos 1 §:n mukaiset edellytykset puolustajan määräämiselle lakkaavat, puolustajan

määräys raukeaa. Puolustajan ja asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan määräyksen peruuttamisesta on soveltuvin osin voimassa, mitä oikeusapulaissa säädetään avustajasta.

8 §

Puolustajasta ja asianomistajan avustajasta on soveltuvin osin voimassa, mitä oikeudenkäyntiasiamiehestä ja -avustajasta säädetään oikeudenkäymiskaaren 15 luvussa ja oikeusapulaissa.

10 §

Puolustajalle, asianomistajan oikeudenkäyntiavustajalle ja tukihenkilölle sekä puolustajan saaneen vastaajan ja oikeudenkäyntiavustajan saaneen asianomistajan nimeämälle todistajalle maksetaan valtion varoista palkkio ja korvaus noudattaen soveltuvin osin, mitä oikeusapulaissa säädetään avustajan ja todistajan palkkioista ja korvauksista.

Vastapuolen korvausvelvollisuudesta valtiolle on soveltuvin osin voimassa, mitä oikeusapulaissa säädetään.

11 §

Jos tuomioistuin toteaa epäillyn syyllistyneen rikokseen, jonka esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä varten hänelle oli määrätty puolustaja, hänet on velvoitettava korvaamaan valtiolle sen varoista 10 §:n nojalla maksetut

korvaukset. Jos epäilty täyttää oikeusavun saamisen taloudelliset edellytykset, korvaus ei saa olla suurempi kuin oikeusapulain mukainen korvaus olisi.

9 luku

Oikeudenkäyntikuluista

1 a §

Jos virallisen syyttäjän syyte tai muu vaatimus hylätään tai jätetään tutkimatta taikka jää sillensä, tuomioistuin voi vastaajan vaatimuksesta velvoittaa valtion korvaamaan vastaajan oikeudenkäyntikulut kohtuulliseksi harkitulla määrällä.

Jos samassa asiassa on esitetty useita syytteitä tai muita vaatimuksia, joista osa hyväksytään ja osa ratkaistaan 1 momentin mukaisesti, oikeudenkäyntikulujen korvausta ei tuomita, ellei ole erityistä syytä sen suorittamiseen osaksi. Oikeudenkäyntikulujen korvausta ei myöskään tuomita vastaajalle, joka on esitutkintaa vaikeuttamalla tai muulla siihen rinnastettavalla tavalla antanut aiheen syytteen nostamiseen.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 19 . Lain 9 luvun 1 a §:ää sovelletaan kuitenkin vasta 1 päivästä tammikuuta 1999.

4.

Laki

esitutkintalain 29 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti *muutetaan* 30 päivänä huhtikuuta 1987 annetun esitutkintalain (449/1987) 29 §:n 2 ja 3 momentti, niistä 3 momentti sellaisena kuin se on laissa 692/1997, seuraavasti:

29 §

Epäillylle on ennen kuulustelua myös tehtävä selkoa oikeudesta käyttää avustajaa esitutkinnassa sekä siitä, milloin hänelle voidaan määrätä puolustaja.

Ennen kuulustelua asianomistajalle, tämän lailliselle edustajalle ja asiamiehelle sekä todistajalle on tehtävä selkoa totuusvelvollisuudesta sekä perättömästä lausumasta säädetystä rangaistuksesta. Asianomistajalle on ennen kuulustelua ilmoitettava, milloin hänelle oikeudenkäynnistä rikosasioissa anne-

tun lain 2 luvun mukaan voidaan määrätä
oikeudenkäyntiavustaja tai tukihenkilö.

Tämä laki tulee voimaan _____
kuuta 19 . päivänä

5.

Laki

vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetun lain 8 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä 9 päivänä heinäkuuta 1953 annetun
lain (317/1953) 8 §:n 2 momentti, sellaisena kuin se on laissa 303/1971, seuraavasti:

8 §

säädetään. Selvitystä taloudellisista olosuh-
teista ei tarvitse esittää, ellei vankilaoikeus
toisin määrää.

Vankilaoikeus voi tässä laissa tarkoitettuja
asioita käsitellessään myöntää oikeusavun ja
määrätä rikoksentekijälle oikeudenkäyn-
tiavustajan niin kuin oikeusapulaissa (/)

Tämä laki tulee voimaan _____
kuuta 19 . päivänä

6.

Laki

nuorista rikoksentekijöistä annetun lain 15 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan nuorista rikoksentekijöistä 31 päivänä toukokuuta 1940 annetun lain (262/1940)
15 §:n 2 momentti, sellaisena kuin se on laissa 618/1974, seuraavasti:

15 §

teista ei tarvitse esittää, ellei vankilaoikeus
toisin määrää.

Vankilaoikeus voi tässä laissa tarkoitettuja
asioita käsitellessään myöntää oikeusavun ja
määrätä rikoksentekijälle oikeudenkäyn-
tiavustajan niin kuin oikeusapulaissa (/)
säädetään. Selvitystä taloudellisista olosuh-

Tämä laki tulee voimaan _____
kuuta 19 . päivänä

7.

Laki**eräistä oikeudenkäynneistä valtion palveluksessa oleville aiheutuvien kustannusten korvaamisesta valtion varoista annetun lain 1 a ja 1 d §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan eräiden oikeudenkäynneistä valtion palveluksessa oleville aiheutuvien kustannusten korvaamisesta valtion varoista 29 päivänä maaliskuuta 1974 annetun lain (269/1974) 1 a §:n 1 momentti ja 1 d §, sellaisina kuin ne ovat, 1 a §:n 1 momentti laissa 891/1980 ja 1 d § laissa 270/1987, seuraavasti:

1 a §

Poliisimiehelle, rajavartiomiehelle, tullimiehelle, vankeinhoitotehtävissä olevalle ja järjestystä ylläpitämään asetetulle valtion palveluksessa olevalle, jota syytetään tai jolta vaaditaan korvausta viran toimittamisessa tai työssä tapahtuneen lainvastaisen voimakeinojen käyttämisen vuoksi, on myönnettävä vapautus oikeusapulain (/) 2 §:ssä tarkoitetuista maksuista ja kustannuksista. Jos asian laadun vuoksi tai muusta syystä on ilmeistä, ettei hän kykene ilman avustajaa asianmukaisesti valvomaan etuaan ja oikeutetaan asian käsittelyssä, tuomioistuimen on määrättävä hänelle pyynnöstä oikeudenkäyntiavustaja.

1 d §

Edellä 1 a ja 1 c §:ssä tarkoitettujen etujen myöntämisestä sekä sanotuissa lainkohdissa mainittujen maksujen ja kustannusten suorittamisesta, vastapuolen velvollisuudesta korvata ne valtiolle samoin kuin muutoksen hakemisesta 1 a—1 c §:n nojalla annettuun ratkaisuun on voimassa, mitä oikeusapulaisissa säädetään.

Mitä 1 a—1 c §:ssä säädetään, ei sovelleta henkilöön, jolle on myönnetty oikeusapu.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 19 .

8.

Laki**eräistä oikeudenkäynneistä kunnan tai kuntainliiton palveluksessa oleville aiheutuvien kustannusten korvaamisesta kunnan tai kuntainliiton varoista annetun lain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan eräistä oikeudenkäynneistä kunnan tai kuntaliiton palveluksessa oleville aiheutuvien kustannusten korvaamisesta kunnan tai kuntaliiton varoista 6 päivänä tammikuuta 1984 annetun lain (21/1984) 2 §:n 1 momentti, 4 §:n 2 momentti sekä 5 ja 8 §, sellaisina kuin niistä ovat 4 §:n 2 momentti ja 8 § laissa 271/1987, sekä

lisätään lakiin uusi 1 a § seuraavasti:

1 a §

Mitä tässä laissa säädetään kuntainliitosta, on vastaavasti sovellettava kuntayhtymään.

2 §

Kunnan tai kuntayhtymän palveluksessa olevalle, jolla on lakiin perustuva oikeus

voimakeinojen käyttämiseen ja jota syytetään tai jolta vaaditaan korvausta viran toimituksessa tai työssä tapahtuneen lainvastaisen voimakeinojen käyttämisen vuoksi, on myönnettävä vapautus oikeusapulain (/) 2 §:ssä tarkoitetuista maksuista ja kustannuksista. Jos asian laadun vuoksi tai muusta syystä on ilmeistä, ettei hän kykene ilman avustajaa asianmukaisesti valvomaan etuaan ja oikeuttaan asian käsittelyssä, tuomioistuimen on määrättävä hänelle pyynnöstä oikeudenkäyntiavustaja.

4 §

Edellä 2 ja 2 a §:ssä tarkoitettujen etujen myöntämisestä sekä sanotuissa lainkohdissa mainittujen maksujen ja kustannusten suorit-

tamisesta on voimassa, mitä oikeusapulaissa säädetään.

5 §

Mitä 2—4 §:ssä säädetään, ei sovelleta henkilöön, jolle on myönnetty oikeusapu.

8 §

Muutoksen hakemisesta 2 tai 2 a §:n nojalla annettuun päätökseen on soveltuvin osin voimassa, mitä oikeusapulaissa säädetään muutoksen hakemisesta. Muutoin tuomioistuimen tämän lain nojalla antamaan päätökseen saadaan hakea muutosta valittamalla.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 19 .

9.

Laki

kiinteän omaisuuden ja erityisten oikeuksien lunastuksesta annetun lain 82 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan kiinteän omaisuuden ja erityisten oikeuksien lunastuksesta 29 päivänä heinäkuuta 1977 annetun lain (603/1977) 82 §:n 3 momentti seuraavasti:

82 §

Lunastettavan omaisuuden omistajalle myönnetään lunastustoimituksessa ja haltuunotokatselmuksessa oikeusapu siten kuin oikeusapulaissa (/) säädetään.

Valtion varoista suoritettut kustannukset on määrättävä hakijan maksettavaksi 1 momentissa tarkoitettussa laajuudessa.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 19 .

10.

Laki**yksityishenkilön velkajärjestelystä annetun lain 62 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan yksityishenkilön velkajärjestelystä 25 päivänä tammikuuta 1993 annetun lain (57/1993) 62 §:n 2 momentti seuraavasti:

62 §

varoista oikeusministeriön vahvistamien
 perusteiden mukaisesti.

Velkaneuvonnasta, jota kunta on antanut
 tässä laissa tarkoitetussa velkajärjestely-
 asiassa, suoritetaan kunnalle korvaus valtion

Tämä laki tulee voimaan päivänä
 kuuta 19 .

11.

Laki**tuomioistuinten ja eräiden oikeushallintoviranomaisten suoritteista perittävistä maksuista annetun lain 7 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
lisätään tuomioistuinten ja eräiden oikeushallintoviranomaisten suoritteista perittävistä maksuista 26 päivänä marraskuuta 1993 annetun lain (701/1993) 7 §:n 1 momenttiin, sellaisena kuin se on osaksi laissa 1651/1995, uusi 5 a—5 c kohta seuraavasti:

7 §

Maksuvelvollisuudesta vapaut

Tämän lain mukaisten maksujen suorittamisesta ovat vapaut:

5 a) asianosaiset, joille on myönnetty oikeusapu;

5 b) poliisimies, rajavartiomies, tullimies, vankeinhoitotehtävissä oleva ja järjestystä ylläpitämään asetettu valtion palveluksessa

oleva, jota syytetään tai jolta vaaditaan korvausta viran toimituksessa tai työssä tapahtuneen lainvastaisen voimakeinojen käyttämisen vuoksi;

5 c) kunnan tai kuntayhtymän palveluksessa oleva, jolla on lakiin perustuva oikeus voimakeinojen käyttämiseen, edellä 5 b kohdassa tarkoitetuissa tapauksissa;

Tämä laki tulee voimaan päivänä
 kuuta 19 .

12.

Laki**oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 14 §:n ja 15 luvun 4 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 14 §:n 2 momentti ja 15 luvun 4 §:n 1 momentti, sellaisina kuin ne ovat laissa 1052/1991, seuraavasti:

12 luku

Asianosaisista

14 §

 Tuomioistuimen on kuitenkin huolehdittava yksipuolisen tuomion tiedoksiantamisesta, jos;

1) saaminen on määrätty maksettavaksi sen vakuutena olevasta kiinteästä omaisuudesta; tai

2) se, jota vastaan yksipuolinen tuomio on annettu, on siinä velvoitettu suorittamaan valtiolle korvausta oikeusapulain nojalla.

15 luku

Oikeudenkäyntiasiamiehestä

4 §

Oikeudenkäyntiasiamiehen on, jollei päämies ole häntä tuomioistuimessa asiamieheksi suullisesti valtuuttanut, esitettävä päämiehen omakätisesti allekirjoittama valtakirja. Asianajajan tai oikeusavustajan tulee esittää valtakirja ainoastaan, jos tuomioistuin niin määrää.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuu-
 ta 19 .

13.

Laki**sotilasoikeudenkäyntilain 28 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 25 päivänä maaliskuuta 1983 annetun sotilasoikeudenkäyntilain (326/1983) 28 §:n 1 momentti, sellaisena kuin se on laissa 1126/1988, seuraavasti:

28 §

Jos tuomioistuimessa sen käsitellessä 2 §:ssä tarkoitettua asiaa vastaajana olevalla ei ole oikeudenkäyntiavustajaa tai -asiamiestä ja asian laadun vuoksi tai muusta syystä voidaan olettaa, ettei hän pysty yksin valvomaan oikeuttaan, tuomioistuimen on määrättävä hänelle oikeudenkäyntiavustaja. Oikeudenkäyntiavustaja voidaan määrätä myös esitutkinnan aikana riippumatta siitä, tuleeko asia tuomioistuimen käsiteltäväksi. Avusta-

jan määräämisestä ja avustajalle suoritettava palkkiosta ja korvauksesta on soveltuvin osin voimassa, mitä niistä säädetään oikeusapulaisissa (/).

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuu-
 ta 19 .

14.

Laki**ulkomaalaislain 67 §:n kumoamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §
Tällä lailla kumotaan 22 päivänä helmi-
kuuta 1991 annetun ulkomaalaislain
(378/1991) 67 §.

2 §
Tämä laki tulee voimaan päivänä kuu-
ta 19 .

Helsingissä 3 päivänä lokakuuta 1997

Tasavallan Presidentti

MARTTI AHTISAARI

Oikeusministeri *Kari Häkämies*

3.

Laki**oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11 päivänä heinäkuuta 1997 annetun lain (689/1997) 2 luvun otsikko sekä 1—4, 8 ja 10 § sekä

lisätään 2 lukuun uusi 1 a ja 11 § ja 9 lukuun uusi 1 a § seuraavasti:

Voimassa oleva laki

2 luku

Asianomistajan avustamisesta

1 §

Tuomioistuin voi määrätä asianomistajalle oikeudenkäyntiavustajan esitutkintaa ja, silloin kun asianomistaja esiintyy oikeudenkäynnissä virallisen syyttäjän ajamassa asiassa asianosaisena, oikeudenkäyntiä varten:

1) rikoslain 20 luvussa tarkoitetussa siveellisyyserikosta koskevassa asiassa, jollei sitä erityisestä syystä pidetä tarpeettomana; sekä

2) rikoslain 21 luvun 1—6 §:ssä tarkoitetussa rikosasiassa, jos sitä asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välinen suhde huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna.

Ehdotus

2 luku

Asianosaisen avustamisesta

1 §

Rikoksesta epäillyllä on pyynnöstään oikeus saada puolustaja esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä varten, jos:

1) häntä epäillään tai hänelle vaaditaan rangaistusta rikoksesta, josta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin neljä kuukautta vankeutta, tai tällaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta siihen; tai

2) hän on pidätettynä tai vangittuna.

Alle 18-vuotiaalla rikoksesta epäillyllä on oikeus saada puolustaja muissakin kuin 1 momentissa tarkoitetuissa tilanteissa, jollei ole ilmeistä, ettei hän tarvitse puolustajaa.

Puolustajaa ei saa määrätä sellaisessa yksinkertaisessa rikosasiassa, jossa yleisen rangaistuskäytännön mukaan tuomitaan sakko-rangaistus tai jossa rangaistuskäytännön vaikiintuneisuuteen ja asian selvitettyyn tilaan nähden vastaajan oikeusturva ei edellytä puolustajan määräämistä.

1 a §

Tuomioistuin voi määrätä asianomistajalle oikeudenkäyntiavustajan esitutkintaa ja, silloin kun asianomistaja esiintyy oikeudenkäynnissä virallisen syyttäjän ajamassa asiassa asianosaisena, oikeudenkäyntiä varten:

1) rikoslain 20 luvussa tarkoitetussa siveellisyyserikosta koskevassa asiassa, jollei sitä erityisestä syystä pidetä tarpeettomana; sekä

2) rikoslain 21 luvun 1—6 §:ssä tarkoitetussa rikosasiassa, jos sitä asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välinen suhde huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna.

Voimassa oleva laki

Ehdotus

2 §

Asianomistajan oikeudenkäyntiavustajaksi on 1 §:n nojalla määrättävä asianajaja. Jos sopivaa asianajajaa ei ole tiedossa tai jos siihen on muu erityinen syy, oikeudenkäyntiavustajaksi voidaan määrätä myös muu oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittanut henkilö, joka lain mukaan saa olla toisen asiamiehenä. Oikeudenkäyntiavustajaksi määrättävälle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi tehtävään määräämisestä.

3 §

Sellaiselle 1 §:ssä tarkoitetun rikoksen asianomistajalle, joka ei esiinny oikeudenkäynnissä asianosaisena ja jota kuullaan henkilökohtaisesti asian selvittämiseksi sekä jonka voidaan katsoa tarvitsevan tukea esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä, voidaan 1 §:ssä mainituin edellytyksin määrätä tehtävän hoitamiseen riittävän pätevyyden omaava tukihenkilö.

4 §

Oikeudenkäyntiavustajan saamista koskevan pyynnön käsittelystä ja avustajan tehtävästään vapauttamisesta on soveltuvin osin voimassa, mitä maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetuin lain 4 ja 14 §:ssä säädetään.

2 §

Puolustajaksi ja asianomistajan oikeudenkäyntiavustajaksi voidaan määrätä suostumuksensa antanut asianajaja, asianajotoimiston avustava lakimies tai oikeusavustaja. Erityisestä syystä tehtävään voidaan määrätä suostumuksensa antanut muu oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittanut henkilö.

Jos epäillylle määrätään puolustaja, hänelle ei voida määrätä oikeusapulain nojalla avustajaa. Jos epäillylle on määrätty avustaja oikeusapulain (/) nojalla ennen kuin hänelle määrätään puolustaja, puolustajaksi on määrättävä avustaja.

3 §

Sellaiselle 1 a §:ssä tarkoitetun rikoksen asianomistajalle, joka ei esiinny oikeudenkäynnissä asianosaisena ja jota kuullaan henkilökohtaisesti asian selvittämiseksi sekä jonka voidaan katsoa tarvitsevan tukea esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä, voidaan 1 a §:ssä mainituin edellytyksin määrätä tehtävän hoitamiseen tukihenkilö, jolla on riittävä pätevyys.

4 §

*Puolustajan ja asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan määrää se tuomioistuim, jossa rikosasia on vireillä tai jossa se voidaan panna vireille. Jos asian käsittely on päättynyt eikä muutoksenhakua tai vastauksen antamista varten säädetty aika ole vielä kulu-
nut umpeen, edellä mainitut määräykset antaa asiaa viimeksi käsitellyt tuomioistuim.*

Käräjäoikeus on päätösvaltainen 1 momentissa tarkoitetuissa asioissa yhden tuomarin kokoonpanossa ja hovioikeus yksijäsenisenä. Määräys voidaan siirtää käsiteltäväksi yhdessä sen rikosasian kanssa, jota varten määräystä pyydetään. Kun määräyspyyntöä ei kansliakäsittelyssä ratkaista pyynnön mukaisesti, päätöksen antamispäivä on ilmoitettava hakijalle kirjallisesti hyvissä ajoin ennen päätöksen antamista.

Jos 1 §:n mukaiset edellytykset puolustajan määräämiselle lakkaavat, puolustajan määräys raukeaa. Puolustajan ja asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan määräyksen peruuttamisesta on soveltuvin osin voimassa, mitä oikeusapulaissa säädetään avustajasta.

Voimassa oleva laki

Ehdotus

8 §

Asianomistajan avustajasta on lisäksi soveltuvin osin voimassa, mitä oikeudenkäyntiasiamiehestä ja -avustajasta säädetään oikeudenkäymiskaaren 15 luvussa ja maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetussa laissa.

10 §

Asianomistajan oikeudenkäyntiavustajalle ja tukihenkilölle maksetaan valtion varoista palkkio ja korvaus noudattaen soveltuvin osin, mitä maksuttomasta oikeudenkäynnistä annettuun lain 15 §:ssä ja 16 §:n 1 ja 3 momentissa säädetään. Silloin kun asianomistajalle on määrätty oikeudenkäyntiavustaja, korvaus asianomistajan nimeämälle todistajalle maksetaan valtion varoista siten kuin maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain 8 §:ssä säädetään.

Edellä 1 momentissa tarkoitettujen kustannusten korvaamisesta valtiolle on soveltuvin osin voimassa, mitä maksuttomasta oikeudenkäynnistä annettuun lain 21 §:ssä säädetään.

Tässä pykälässä tarkoitettuihin päätöksiin haetaan muutosta noudattaen soveltuvin osin, mitä maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain 23, 24 ja 27 §:ssä säädetään.

8 §

Puolustajasta ja asianomistajan avustajasta on soveltuvin osin voimassa, mitä oikeudenkäyntiasiamiehestä ja -avustajasta säädetään oikeudenkäymiskaaren 15 luvussa ja oikeusapulaissa.

10 §

Puolustajalle, asianomistajan oikeudenkäyntiavustajalle ja tukihenkilölle sekä puolustajan saaneen vastaajan ja oikeudenkäyntiavustajan saaneen asianomistajan nimeämälle todistajalle maksetaan valtion varoista palkkio ja korvaus noudattaen soveltuvin osin, mitä oikeusapulaissa säädetään avustajan ja todistajan palkkioista ja korvauksista.

Vastapuolen korvausvelvollisuudesta valtiolle on soveltuvin osin voimassa, mitä oikeusapulaissa säädetään.

11 §

Jos tuomioistuin toteaa epäillyn syyllistyneen rikokseen, jonka esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä varten hänelle oli määrätty puolustaja, hänet on velvoitettava korvaamaan valtiolle sen varoista 10 §:n nojalla maksetut korvaukset. Jos epäilty täyttää oikeusavun saamisen taloudelliset edellytykset, korvaus ei saa olla suurempi kuin oikeusapulain mukainen korvaus olisi.

9 luku

Oikeudenkäyntikuluista

1 a §

Jos virallisen syyttäjän syyte tai muu vaatimus hylätään tai jätetään tutkimatta taikka jää sillensä, tuomioistuin voi vastaajan vaatimuksesta velvoittaa valtion korvaamaan

*Voimassa oleva laki**Ehdotus*

vastaajan oikeudenkäyntikulut kohtuulliseksi harkitulla määrällä.

Jos samassa asiassa on esitetty useita syytteitä tai muita vaatimuksia, joista osa hyväksytään ja osa ratkaistaan 1 momentin mukaisesti, oikeudenkäyntikulujen korvausta ei tuomita, ellei ole erityistä syytä sen suorittamiseen osaksi. Oikeudenkäyntikulujen korvausta ei myöskään tuomita vastaajalle, joka on esitutkintaa vaikeuttamalla tai muulla siihen rinnastettavalla tavalla antanut aiheen syytteen nostamiseen.0

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 19 . Lain 9 luvun 1 a §:ää sovelletaan kuitenkin vasta 1 päivästä tammikuuta 1999.

4.

Laki**esitutkintalain 29 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan 30 päivänä huhtikuuta 1987 annetun esitutkintalain (449/1987) 29 §:n 2 ja 3 momentti, niistä 3 momentti sellaisena kuin se on laissa 692/1997, seuraavasti:

*Voimassa oleva laki**Ehdotus*

29 §

Epäillylle on ennen kuulustelua myös tehtävä selkoa oikeudesta käyttää avustajaa esitutkinnassa.

Ennen kuulustelua asianomistajalle, tämän lailliselle edustajalle ja asiamiehelle sekä todistajalle on tehtävä selkoa totuusvelvollisuudesta sekä perättömästä lausumasta säädetystä rangaistusuhasta. Asianomistajalle on ennen kuulustelua ilmoitettava, milloin hänelle oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettu lain 3 luvun mukaan voidaan määrätä oikeudenkäyntiavustaja tai tukihenkilö.

Epäillylle on ennen kuulustelua myös tehtävä selkoa oikeudesta käyttää avustajaa esitutkinnassa sekä siitä, milloin hänelle voidaan määrätä puolustaja.

Ennen kuulustelua asianomistajalle, tämän lailliselle edustajalle ja asiamiehelle sekä todistajalle on tehtävä selkoa totuusvelvollisuudesta sekä perättömästä lausumasta säädetystä rangaistusuhasta. Asianomistajalle on ennen kuulustelua ilmoitettava, milloin hänelle oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettu lain 2 luvun mukaan voidaan määrätä oikeudenkäyntiavustaja tai tukihenkilö.

Ehdotus

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 19 .

5.**Laki****vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetun lain 8 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä 9 päivänä heinäkuuta 1953 annetun lain (317/1953) 8 §:n 2 momentti, sellaisena kuin se on laissa 303/1971, seuraavasti:

*Voimassa oleva laki**Ehdotus***8 §**

Vankilaoikeudessa voidaan tässä laissa tarkoitettuja asioita käsiteltäessä myöntää maksuton oikeudenkäynti ja määrätä rikosentekijälle oikeudenkäyntiavustaja, niin kuin maksuttomasta oikeudenkäynnistä toukokuun 6 päivänä 1955 annetussa laissa (212/55) säädetään, kuitenkin siten, ettei kirjallista vakuutusta varallisuusoloista ja elatusvelvollisuudesta tarvitse esittää, ellei vankilaoikeus toisin määrää.

Vankilaoikeus voi tässä laissa tarkoitettuja asioita käsitellessään myöntää *oikeusavun* ja määrätä rikosentekijälle oikeudenkäyntiavustajan niin kuin *oikeusapulaissa* (/) säädetään. *Selvitystä taloudellisista olosuhteista* ei tarvitse esittää, ellei vankilaoikeus toisin määrää.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 19 .

6.**Laki****nuorista rikosentekijöistä annetun lain 15 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan nuorista rikosentekijöistä 31 päivänä toukokuuta 1940 annetun lain (262/1940) 15 §:n 2 momentti, sellaisena kuin se on laissa 618/1974, seuraavasti:

*Voimassa oleva laki**Ehdotus***15 §**

Vankilaoikeudessa voidaan tässä laissa tarkoitettuja asioita käsiteltäessä myöntää maksuton oikeudenkäynti ja määrätä rikosentekijälle oikeudenkäyntiavustaja, niin kuin maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetussa

Vankilaoikeus voi tässä laissa tarkoitettuja asioita käsiteltäessä myöntää *oi-keusapu* ja määrätä rikosentekijälle oikeudenkäyntiavustaja niin kuin *oikeusapulaissa* (/) säädetään. *Selvitystä taloudellisista olosuh-*

*Voimassa oleva laki**Ehdotus*

laissa (87/73) säädetään. Kirjallista vakuutusta varallisuusoloista ja elatusvelvollisuudesta ei kuitenkaan tarvitse esittää, ellei vankilaoikeus toisin määrää.

teista ei tarvitse esittää, ellei vankilaoikeus toisin määrää.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 19 .

7.

Laki

eräistä oikeudenkäynneistä valtion palveluksessa oleville aiheutuvien kustannusten korvaamisesta valtion varoista annetun lain 1 a ja 1 d §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan eräiden oikeudenkäynneistä valtion palveluksessa oleville aiheutuvien kustannusten korvaamisesta valtion varoista 29 päivänä maaliskuuta 1974 annetun lain (269/1974) 1 a §:n 1 momentti ja 1 d §, sellaisina kuin ne ovat, 1 a §:n 1 momentti laissa 891/1980 ja 1 d § laissa 270/1987, seuraavasti:

*Voimassa oleva laki**Ehdotus*

1 a §

Poliisimiehelle, rajavartiomiehelle, tullimiehelle, vankeinhoitotehtävissä olevalle ja järjestystä ylläpitämään asetetulle valtion palveluksessa olevalle, jota syytetään tai jolta vaaditaan korvausta viran toimittamisessa tai työssä tapahtuneen lainvastaisen voimakeinojen käyttämisen vuoksi, on myönnettävä vapautus maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain (87/73) 7 ja 8 §:ssä tarkoitetuista maksuista ja kustannuksista. Jos asian laadun vuoksi tai muusta syystä on ilmeistä, ettei hän kykene ilman avustajaa asianmukaisesti valvomaan etuaan ja oikeutetaan asian käsittelyssä, tuomioistuimen on määrättävä hänelle pyynnöstä oikeudenkäyntiavustaja.

1 a §

Poliisimiehelle, rajavartiomiehelle, tullimiehelle, vankeinhoitotehtävissä olevalle ja järjestystä ylläpitämään asetetulle valtion palveluksessa olevalle, jota syytetään tai jolta vaaditaan korvausta viran toimittamisessa tai työssä tapahtuneen lainvastaisen voimakeinojen käyttämisen vuoksi, on myönnettävä vapautus *oikeusapulain* (/) 2 §:ssä tarkoitetuista maksuista ja kustannuksista. Jos asian laadun vuoksi tai muusta syystä on ilmeistä, ettei hän kykene ilman avustajaa asianmukaisesti valvomaan etuaan ja oikeutetaan asian käsittelyssä, tuomioistuimen on määrättävä hänelle pyynnöstä oikeudenkäyntiavustaja.

1 d §

Edellä 1 a ja 1 c §:ssä tarkoitettujen etujen myöntämisestä *ennen asian vireille panoa ja asian käsittelyn eri vaiheissa* sekä sanotuissa lainkohdissa mainittujen maksujen ja kustannusten suorittamisesta, vastapuolen velvollisuudesta korvata ne valtiolle samoin kuin muutoksen hakemisesta 1 a—1 c §:n nojalla

1 d §

Edellä 1 a ja 1 c §:ssä tarkoitettujen etujen myöntämisestä sekä sanotuissa lainkohdissa mainittujen maksujen ja kustannusten suorittamisesta, vastapuolen velvollisuudesta korvata ne valtiolle samoin kuin muutoksen hakemisesta 1 a—1 c §:n nojalla annettuun ratkaisuun on voimassa, mitä *oikeusapulais-*

Voimassa oleva laki

annettuun ratkaisuun on voimassa, mitä maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetussa laissa on säädetty.

Mitä 1 a—1 c §:ssä on säädetty, ei sovelleta henkilöön, jolle on myönnetty maksuton oikeudenkäynti.

Ehdotus

sa säädetään.

Mitä 1 a—1 c §:ssä säädetään, ei sovelleta henkilöön, jolle on myönnetty oikeusapu.

Tämä laki tulee voimaan päivänä
kuuta 19 .

8.

Laki

eräistä oikeudenkäynneistä kunnan tai kuntainliiton palveluksessa oleville aiheutuvien kustannusten korvaamisesta kunnan tai kuntainliiton varoista annetun lain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan eräistä oikeudenkäynneistä kunnan tai kuntainliiton palveluksessa oleville aiheutuvien kustannusten korvaamisesta kunnan tai kuntainliiton varoista 6 päivänä tammikuuta 1984 annetun lain (21/1984) 2 §:n 1 momentti, 4 §:n 2 momentti sekä 5 ja 8 §, sellaisina kuin niistä ovat, 4 §:n 2 momentti ja 8 § laissa 271/1987, sekä

lisätään lakiin uusi 1 a § seuraavasti:

*Voimassa oleva laki**Ehdotus*

1 a §

Mitä tässä laissa säädetään kuntainliitosta, on vastaavasti sovellettava kuntayhtymään.

2 §

Kunnan tai *kuntainliiton* palveluksessa olevalle, jolla on lakiin perustuva oikeus voimakeinojen käyttämiseen ja jota syytetään tai jolta vaaditaan korvausta viran toimittamisessa tai työssä tapahtuneen lainvastaisen voimakeinojen käyttämisen vuoksi, on myönnettävä vapautus maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain (87/73) 7 ja 8 §:ssä tarkoitetuista maksuista ja kustannuksista. Jos asian laadun vuoksi tai muusta syystä on ilmeistä, ettei hän kykene ilman avustajaa asianmukaisesti valvomaan etuaan ja oikeuttaan asian käsittelyssä, tuomioistuimen on määrättävä hänelle pyynnöstä oikeudenkäyntiavustaja.

2 §

Kunnan tai *kuntayhtymän* palveluksessa olevalle, jolla on lakiin perustuva oikeus voimakeinojen käyttämiseen ja jota syytetään tai jolta vaaditaan korvausta viran toimittamisessa tai työssä tapahtuneen lainvastaisen voimakeinojen käyttämisen vuoksi, on myönnettävä vapautus *oikeusapulain* (/) 2 §:ssä tarkoitetuista maksuista ja kustannuksista. Jos asian laadun vuoksi tai muusta syystä on ilmeistä, ettei hän kykene ilman avustajaa asianmukaisesti valvomaan etuaan ja oikeuttaan asian käsittelyssä, tuomioistuimen on määrättävä hänelle pyynnöstä oikeudenkäyntiavustaja.

Voimassa oleva laki

Ehdotus

4 §

Edellä 2 ja 2 a §:ssä tarkoitettujen etujen myöntämisestä *ennen asian vireille panoa ja asian käsittelyn eri vaiheissa* sekä sanotuissa lainkohdissa mainittujen maksujen ja kustannusten suorittamisesta on voimassa, mitä maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetussa laissa on säädetty.

Edellä 2 ja 2 a §:ssä tarkoitettujen etujen myöntämisestä sekä sanotuissa lainkohdissa mainittujen maksujen ja kustannusten suorittamisesta on voimassa, mitä *oikeusapulaissa säädetään*.

5 §

Mitä 2—4 §:ssä on säädetty, ei sovelleta, jos kunnan tai kuntainliiton palveluksessa olevalle on myönnetty maksuton oikeudenkäynti.

5 §

Mitä 2—4 §:ssä *säädetään*, ei sovelleta henkilöön, jolle on myönnetty oikeusapu.

8 §

Tuomioistuimen tämän lain nojalla antamaan päätökseen saadaan hakea muutosta valittamalla. Muutoksen hakemisesta 2 tai 2 a §:n nojalla annettuun päätökseen on soveltuvin osin voimassa, mitä *maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetussa laissa* on säädetty muutoksen hakemisesta.

8 §

Muutoksen hakemisesta 2 tai 2 a §:n nojalla annettuun päätökseen on soveltuvin osin voimassa, mitä *oikeusapulaissa säädetään* muutoksen hakemisesta. *Muutoin* tuomioistuimen tämän lain nojalla antamaan päätökseen saadaan hakea muutosta valittamalla.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 19 _____

9.

Laki

kiinteän omaisuuden ja erityisten oikeuksien lunastuksesta annetun lain 82 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan kiinteän omaisuuden ja erityisten oikeuksien lunastuksesta 29 päivänä heinäkuuta 1977 annetun lain (603/1977) 82 §:n 3 momentti seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

82 §

Lunastettavan omaisuuden omistajalle myönnetään lunastustoimituksessa ja haltuunottokatselmuksessa maksuton oikeudenkäynti sen mukaan kuin laissa maksuttomasta oikeudenkäynnistä (87/73) on säädetty. *Tuomioistuimelle sanotun lain mukaan kuuluvat tehtävät suorittaa lunastustoimikunta*. Valtion varoista suoritettut kustannukset

Lunastettavan omaisuuden omistajalle myönnetään lunastustoimituksessa ja haltuunottokatselmuksessa *oikeusapu siten kuin oikeusapulaissa (/) säädetään*. Valtion varoista suoritettut kustannukset on määrättävä hakijan maksettavaksi 1 momentissa tarkoitettussa laajuudessa.

*Voimassa oleva laki**Ehdotus*

on määrättävä hakijan maksettavaksi 1 momentissa tarkoitettussa laajuudessa.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 19 .

10.**Laki****yksityishenkilön velkajärjestelystä annetun lain 62 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan yksityishenkilön velkajärjestelystä 25 päivänä tammikuuta 1993 annetun lain (57/1993) 62 §:n 2 momentti seuraavasti:

*Voimassa oleva laki**Ehdotus***62 §**

Yleisestä oikeusavusta, jota kunta on antanut tässä laissa tarkoitettussa velkajärjestelyasiassa, suoritetaan kunnalle korvaus valtion varoista oikeusministeriön vahvistamien perusteiden mukaisesti. *Jos velkajärjestelyasia ei ole saatettu tuomioistuimen käsiteltäväksi, korvauksesta päättää oikeusministeriö.*

Velkaneuvonnasta, jota kunta on antanut tässä laissa tarkoitettussa velkajärjestelyasiassa, suoritetaan kunnalle korvaus valtion varoista oikeusministeriön vahvistamien perusteiden mukaisesti.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 19 .

11.**Laki****tuomioistuinten ja eräiden oikeushallintoviranomaisten suoritteista perittävistä maksuista annetun lain 7 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
lisätään tuomioistuinten ja eräiden oikeushallintoviranomaisten suoritteista perittävistä maksuista annetun lain (701/1993) 7 §:n 1 momenttiin, sellaisena kuin se on osaksi laissa 1651/1995 uusi 5 a —5 c kohta seuraavasti:

*Voimassa oleva laki**Ehdotus***7 §**

Maksuvelvollisuudesta vapaat.

Tämän lain mukaisten maksujen suorittamisesta ovat vapaat:

5 a) asianosaiset, joille on myönnetty oi-

*Voimassa oleva laki**Ehdotus**keusapu;*

5 b) poliisimies, rajavartiomies, tullimies, vankeinhoitotehtävissä oleva ja järjestystä ylläpitämään asetettu valtion palveluksessa oleva jota syytetään tai jolta vaaditaan korvausta virantoimituksessa tai työssä tapahtuneen lainvastaisen voimakeinojen käyttämisen vuoksi;

5 c) kunnan tai kuntayhtymän palveluksessa oleva, jolla on lakiin perustuva oikeus voimakeinojen käyttämiseen, edellä 5 b kohdassa tarkoitetuissa tapauksissa;

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 19 _____

12.**Laki****oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 14 §:n ja 15 luvun 4 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 14 §:n 2 momentti ja 15 luvun 4 §:n 1 momentti, sellaisina kuin ne ovat laissa 1052/1991, seuraavasti:

*Voimassa oleva laki**Ehdotus***12 luku****Asianosaisista****14 §**

Tuomioistuimen on kuitenkin huolehdittava yksipuolisen tuomion tiedoksiantamisesta, jos:

1) saaminen on määrätty maksettavaksi sen vakuutena olevasta kiinteästä omaisuudesta; tai

2) se, jota vastaan yksipuolinen tuomio on annettu, on siinä velvoitettu suorittamaan valtiolle korvausta maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetun lain nojalla.

Tuomioistuimen on kuitenkin huolehdittava yksipuolisen tuomion tiedoksiantamisesta, jos:

1) saaminen on määrätty maksettavaksi sen vakuutena olevasta kiinteästä omaisuudesta; tai

2) se, jota vastaan yksipuolinen tuomio on annettu, on siinä velvoitettu suorittamaan valtiolle korvausta *oikeusapulain* nojalla.

15 luku**Oikeudenkäyntiasiamiehestä****4 §**

Oikeudenkäyntiasiamiehen on, jolle päämies ole häntä tuomioistuimessa asiamieheksi suullisesti valtuuttanut, esitettävä pää-

4 §

Oikeudenkäyntiasiamiehen on, jolle päämies ole häntä tuomioistuimessa asiamieheksi suullisesti valtuuttanut, esitettävä pää-

*Voimassa oleva laki**Ehdotus*

miehen omakätisesti allekirjoittama valtakirja. Asianajajan tai yleisen oikeusavustajan tulee esittää valtakirja ainoastaan, jos tuomioistuin niin määrää.

miehen omakätisesti allekirjoittama valtakirja. Asianajajan tai *oikeusavustajan* tulee esittää valtakirja ainoastaan, jos tuomioistuin niin määrää.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 19 _____

13.

Laki

sotilasoikeudenkäyntilain 28 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 25 päivänä maaliskuuta 1983 annetun sotilasoikeudenkäyntilain (326/1983) 28 §:n 1 momentti, sellaisena kuin se on laissa 1126/1988, seuraavasti:

*Voimassa oleva laki**Ehdotus*

28 §

Jos tuomioistuimessa sen käsitellessä 2 §:ssä tarkoitettua asiaa vastaajana olevalla ei ole oikeudenkäyntiavustajaa tai -asiamiestä ja asian laadun vuoksi tai muusta syystä voidaan olettaa, ettei hän pysty yksin valvomaan oikeuttaan, tuomioistuimen on määrättävä hänelle oikeudenkäyntiavustaja. Oikeudenkäyntiavustaja voidaan määrätä myös esitutkinnan aikana riippumatta siitä, tuleeko asia tuomioistuimen käsiteltäväksi. Avustajan määräämisestä ja avustajalle suoritettavasta palkkiosta ja korvauksesta on soveltuvin osin voimassa, mitä niistä on säädetty maksuttomasta oikeudenkäynnistä annetussa laissa (87/73).

28 §

Jos tuomioistuimessa sen käsitellessä 2 §:ssä tarkoitettua asiaa vastaajana olevalla ei ole oikeudenkäyntiavustajaa tai -asiamiestä ja asian laadun vuoksi tai muusta syystä voidaan olettaa, ettei hän pysty yksin valvomaan oikeuttaan, tuomioistuimen on määrättävä hänelle oikeudenkäyntiavustaja. Oikeudenkäyntiavustaja voidaan määrätä myös esitutkinnan aikana riippumatta siitä, tuleeko asia tuomioistuimen käsiteltäväksi. Avustajan määräämisestä ja avustajalle suoritettavasta palkkiosta ja korvauksesta on soveltuvin osin voimassa, mitä niistä *säädetään oikeusapulaissa* (/).

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 19 _____